

Tusi I

Tausaga II

**Gagana
Sāmoa**

Gagana Sāmoa

Tausaga 11 Tusi Muamua

MĀLŌ O SĀMOA
MATĀGALUEGA O Ā'OGA

Agaga Fa'amālō

E momdi atu le fa'amālō a le Matagaluega i tusitala mo manulauti,
onosa'i ma galulue fa'atasi mo le tu'ufa'atasiga o lenei tusi tāua.

Tusitala:

Elaine Ufagafā Lameta

Agafili Tuitolova'a

Fa'atonu o Tusitusiga:

Agafili Tuitolova'a

Designed, edited and typeset by Egan-Reid Ltd, Auckland, as part of the Samoa Secondary Education Curriculum and Resources Project for:

Government of Samoa Department of Education 2003.

Funded by the New Zealand Agency for International Development,
Nga Hoe Tuputupu-mai-tawhiti.

Printed through Egan-Reid Ltd.

Managing Contractor: Auckland UniServices Limited.

ISBN 982-517-036-0

ANOTUSI

Āutalaga 1: Gagana Fa'amaufina	5
Āutalaga 2: Sa'ili'iliga	64
Āutalaga 3: Ala fa'asalalau fa'aleaganu'u ma le natura	84
Āutalaga 4: Faiva o le vao	97

GAGANA SĀMOA TAUSAGA 11 TUSI 1

Āutalaga 1: GAGANA FA'AMAUINA

ĀLĀFUA MA FA'ANAUNAUGA IA 'AUSIA

Ālāfua

Fa'anaunauga ia 'Ausia

E tatau ona mafai e tamaiti ona:

GAGANA

Fai fuaiupu eseese, ma ia sologa lelei, 'ānoa ma fesoota'i manatu i soo se tulaga.

Faalautele manatu i se matā'upu i le aumaia o ni faamatalaga faaopoopo e faamālamalama ai.

'Āmata fesuia'i le fa'aaogāina o le gagana ina ia talafeagai ma se 'autū, 'aufaitau, ma le 'auFaalogologo.

Fa'aaogā lelei le gagana faauigalua, ma le gagana valiata e teuteu ai tusitusiga ma fa'amatalaga.

A'OINA O GAGANA

Iloilo o latou iloa o le gagana ma tomai e tatau ona latou mauaina, ona fa'ata'atia lea ma fa'atino se polokalame a le tagata lava ia mo le a'oina o tomai olo'o mo'omia.

Mautinoa fa'atulagaga o upu o le fau o le gagana (kalama) i totonu o le fuaiupu ma fa'ata'ita'i feliuā'iga eseese ia talafeagai ma se 'autū, ma faalelei atili ai se taumafaiga.

Tagai toto'a i auala e fetu'una'i tatau ai se fuaiupu, auala e feso'ota'i ai fuaiupu ma palakalafa ma fa'aaogā tatau ina ia logomālie se taumafaiga.

Tagai toto'a i le fesuia'iina o le gagana ona o mea e tutupu i aso uma ft. 'agana, upu fou, upu nonō mf.

FA'AMAUINA
MA FETUFAA'IGA

Iloilo vaega tāua o tala u'umi eseese (talatuu, tala fa'afāgogo) ma fai ni o latou manatu i faiā o nei vaega ma le 'autū o le tala.

Fetufaa'i i uiga ma le 'autū o āta faalemāfaufau o fa'aaogāina i tala fa'afāgogo, ma talatu'u.

Folasia i'uiga o ni su'esu'ega sa faia i se matā'upu i ni faaupuga logolelei e talafeagai ma ē o faalogologo ft. seminā, lipoti.

Fa'aali ni manatu i matā'upu talanoaina ma ia aumai ni mau e lagolago ai manatu. Ia mafai foi ona tali fuaiteau atu i manatu fa'aalia ma manino ni faamaoniga e te'ena ai pe lagolago i se mau. Ia fausia ma fa'aaogā

faaupuga logolelei ma logomālie e talafeagai ma e o faalogologo.

Faitau ma maua le agaga fiafia ma naunau i tusitusiga ma ni faamaumauga i le gagana faamauina: ft. tala fa‘afāgogo, talatu‘u, pese, ma ia mālamalama i le loloto o faitaugalaulu o moomia. Ia maua e tamaiti mālamalamaga i:

- manamu, mafua‘aga ma le tāua o talatu‘u, tala fa‘afāgogo, pese.
- tagata o le tala: uiga, manatu, lagona, amioga, talitonuga, itū tagata, itū sauali‘i mf.
- feso‘ota‘iga i le va o tagata o le tala.
- ‘auga.
- fatuā‘iga o talatu‘u, fāgogo, pese.
- lagona po o le leo o le tusitala.
- fete‘ena‘iga o i le tala.
- fofō o fe‘ese‘esea‘iga.
- feso‘ota‘iga o le taimi, nofoaga na tusia ai le tala ma lona fa‘asologa, ma le gagana fa‘aaogāina.

Mālamalama i aga a tusitala, ma ē faamatala, ma ni mafua‘aga o le fa‘aaogāina o ia aga i talatu‘u, fāgogo, pese:

- faaataataga (imagery) ma faatusatusaga (symbolism).
- talanoaga/felafolafoa‘iga.
- tagi a le fāgogo.
- fa‘a‘ila.
- faatagataola.
- gagana o alaga‘upu ma muāgagana.
- pā‘ō (rhythm).
- itu‘āiga fuai‘upu.
- upu tāutū (toe ta‘u po o le toe fai o upu, fuaiteau).

Mālamalama i le ‘ese‘esega o talatu‘utu‘u gutu mai e ō tatou tua‘ā ma tala tusitusia.

Fa‘ādli ni manatu, ma ni faai‘uga i tala eseese ua latou faalogologo ma faitau i ai:ft. tulaga e lagolagoina, pe teena, matā‘upu e lelei pe lē lelei foi, eseeseaga o matā‘upu ua aofia i talatu‘u, fāgogo ma le soifuaga ineiponapo.

Fa‘atino talatu‘u, ma fāgogo.

Fatu ni ā latou fāgogo.

Fa‘atino vaiaso o fāgogo.

Faamatala le pese: mafua‘aga, ‘autū, vaogagana, aga.

Mālamalama i aga ma foliga o pese fa‘asāmoa, ta‘u mai ni suiga ua iai nei ma fa‘aali manatu i ia suiga.

Upu ‘Āmata

O le Gagana Fa‘amauina i le Tausaga 9 ma le Tausaga 10 sa fa‘aaogā ai tala fatu pupu‘u ma le anoano o galuega e au‘ili‘ili ai mamanu o ia fātuga ma aga faatusitala. E matuā fa‘amamafaina le tāua o la tou galulue māe‘ae‘a i le fa‘ataunu‘uina o galuega o le Gagana Fa‘amauina olo‘o i Tusi 2 a le Tausaga 9 ma le Tausaga 10 auā olo‘o aofia ai tomai fa‘avae o lea matā‘upu.

O le Gagana Fa‘amauina i le Tausaga 11 i le tusi lenei ua vaevaeina i ni vaega se tolu ua fa‘aaogā ai Talatu‘u –Vaega 1, Tala Fa‘afāgogo – Vaega 2, ma le Pese – Vaega 3, o ni fātuga mo iloiloga ma galuega fai. Ua fa‘atāuaina ‘autū ma mamanu o nei fātuga ona olo‘o afīfī ai ni isi o ‘oa o la tatou aganu‘u.

Fa‘atinoga 1

Toe Fa‘amanatu

O ni isi nei o tala fatu pupu‘u sa fa‘aaogāina i le Tusi 2 a le Tausaga 9 ma le Tausaga 10.

O le Galu Lolo	Koke ‘Ai‘ono Tifaga
O La ma Malaga ma La‘u Pua‘a	Emma Kruse Va‘ai
Fagotaga	Alapati Wendt
O le Tu‘uga Fautasi	Peggy Dunlop
Māunu mai Loimata o ‘Apaula	Tunumafono Apelu ‘Aiāvao
O se olaga puapuagatia e i‘u manuia	Koke ‘Ai‘ono Tifaga
Salote ma Lemalie	Laamalefolasa Agafili
	Tuitolova‘a

Olo‘o avatu i le pusa o fa‘amaumauga o i lalo ni isi o vaega e aofia i tala fatu, ma aga fa‘atusitala sa auliliili ma faalautele i fa‘ata‘ita‘iga mai i tala ua tā‘ua faapea ma galuega sa fa‘atino.

1. Galulue ta‘ito‘atasi. Faitau le lisi ma mafaufau i uiga ma ni fa‘ata‘ita‘iga mai tala ua tā‘ua po o ni isi tala. Fa‘amaumau au tali i se pusa pei ona avatu i lalo. E mafai fo‘i ona filifili se tala se tasi e aumai ai fa‘ata‘ita‘iga.
2. Galulue i vaega ta‘ito‘afā e fa‘atalanoa a tou tali.
3. Fa‘atalanoa tali a le tou vasega ‘ātoa ma teuteu i se fa‘alautelega a le faiā‘oga.

Mo le faiā‘oga

E tāua le mātau ma fa‘amaumau tulaga o iai le iloa o tamaiti i le ‘āmataga. Ia ūna‘ia i latou e toe fo‘i e auliliili Tusi 2 a le Tausaga 9 ma le Tausaga 10 pe afai olo‘o tele ni vaega e lē ‘o mautinoa. E mafai ona toe fa‘aaogā le pusa pe ‘ā uma le autalaga e toe iloilo ai po ua iai se suiga i le iloa o tamaiti i vaega olo‘o tā‘ua.

Vaega o tala ma aga faatusitala	Uiga	Fa'ata'ita'iga
'auga o le tala		
nofoaga ma taimi o le tala		
tagata o le tala		
fa'asologa o le tala		
'āmataga o le tala		
fa'ai'uga o le tala		
mea e tutupu i le tala		
faamatala		
fatuā'iga o fuai'upu ma pā'ō		
upu tāutū po o le toe fai lea o ni upu, fui'upu ma fuai'upu		
tepa i tua		
talanoaga		
Gagana 'k'		
uigā		
fa'aaogāina o le gagana: soānauna, soāveape, upu si'i, muāgagana, alagā'upu		
taimi olo'o fa'aaogā i le tusiga o le tala		
fa'atusatusaga		
fa'aataataga		
fete'ena'iga		
fa'atagata ola		
agana po o upu tausua		

Fa'atinoga 2**Fafaguina o tulaga ua iloa**

O le vaega muamua o le autalaga o Talatu'u ona soso'o ai lea ma le vaega lonalua o Tala Fa'afāgogo ma fa'ai'u ai i le vaega lonatolu, o le Pese. E tāua ona manatunatu muamua i tulaga ua iloa i ia fātuga, ma tulaga olo'o fia iloa. A māe'a fo'i le autalaga e mafai ona toe manatunatu po o ā tulaga ua iloa talu ai galuega sa fa'atino. O le galuega olo'o soso'o mai e fesoasoani i le fafaguina o tulaga ua iloa i se matā'upu, tulaga olo'o fia iloa i le matā'upu, ma tulaga ua iloa pe 'ā māe'a le autalaga.

1. Galulue i ni vaega ta'ito'afā.
2. Va'ai i le pusa ua vaevaeina i ni vaega se tolu: O tulaga ua iloa i le taimi nei i le matā'upu 'autū; O tulaga e fia iloa i le matā'upu 'autū; O tulaga ua iloa i le matā'upu 'autū ina ua māe'a ona a'oa'oina. Fa'atumu e le tou vaega pusa muamua e lua faapenei:
 - Talanoa le tou vaega po o ā ni mea ua tou iloa i le matā'upu 'autū: Talatu'u, i le taimi nei. Tusi ni ā tou fesili (3 i le 5) e faatatau i ni tulaga olo'o tou fia maua ni tali i le taimi o a'oa'oina le 'autū lenei. Fa'aaogā le pusa lonalua e tusi ai a tou fesili.
 - Toe talanoa la tou vaega po o ā ni mea tou te fia iloa i le matā'upu 'autū: Talatu'u. Tusi ni ā tou fesili (3 i le 5) e faatatau i ni tulaga olo'o tou fia maua ni tali i le taimi o a'oa'oina le 'autū lenei. Fa'aaogā le pusa lonalua e tusi ai a tou fesili.
 - O le pusa mulimuli ole'ā fa'atumu pe 'ā māe'a le 'autū.

O tulaga ua iloa i le taimi nei i le matā'upu 'autū. ft. O ā ni mea ua tou iloa i le taimi nei i Talatu'u?	O tulaga olo'o fia iloa i le matā'upu 'autū. ft. O ā ni mea olo'o tou fia iloa i Talatu'u?	O tulaga ua iloa ina ua māe'a le a'oa'oina o le 'autū O ā mea ua tou iloa?
Tusi ni ā tou fuiupu po o ni fuaiupu pe tusa ma le tolu i le lima.	Tusi ni ā tou fesili pe tusa ma le tolu i lima.	Fa'atumu pe 'ā māe'a ona a'oa'o le 'autū.

O ni isi nei o fa'anaunauga e ao ona tou 'ausia pe 'ā māe'a galuega o le autalaga lenei. A o le'i amataina galuega o le autalaga, e tāua lo tou mālamalama i tulaga e tatau ona 'ausia. E lua ni tulaga e tāua ai. Muamua, a tou iloa faanaunauga ia 'ausia, ua tou iloa sini olo'o mata'itūina ma e fesoasoani fo'i lea i ni a tou fuafuaga mo le fa'asoasoaina o outou taimi. O lonalua o tāua, o le mafai lea ona e iloa o le tapula'a olo'o faamoemoe i ai ma mafai ai ona e toe mafaufau ifo lava oe ia te oe mulimuli po o fa'ape'i lou 'ausia o ia tulaga ft. O tulaga olo'o e lelei ai ma tulaga e mo'omia ona toe faamalamalama ma ni auala e toe faaleleia atili ai. O lou iloa ona iloilo tulaga olo'o i ai ou tomai fa'alea'oa'oga e tāua tele i lou mafai ona faia o ni fuafuaga faataatitia ina ia 'ausia lou fa'amoemoe.

1. Galulue ta'ito'atasi.
2. Fa'alogo a o fa'amalamalama e le faiā'oga fa'anaunauga ia 'ausia.
3. Fa'asa'o le pusa olo'o i luma o le fa'anaunauga pe afai ua e malamalama i lona uiga.
4. A māe'a fa'atinoga eseese o le autalaga lenei, e tatau ona e toe fo'i mai i fa'anaunauga ia 'ausia ma li'o le fuainumera e talafeagai ma lou 'ausia o fa'anaunauga ta'itasi. Tusi i lalo ni ou manatu pupu'u lava e fa'amatala ai lau fa'ai'uga.
5. Fa'aaogā lau pepa e fa'avae ai sa lua talanoaga ma le faiā'oga e tusa ma le tulaga ua e 'ausia.

Mo le faiā'oga

O le Fa'atinoga 3 ua fa'atatau lea ina ia 'ausia ai le fa'anaunauga "ia mafai e tamaiti ona iloilo o latou iloa o le gagana ma tomai e tatau ona latou mauaina, ona fa'ataatia lea ma fa'atino se polokalame a le tagata lava ia mo le a'oina o tomai olo'o mo'omia".

E tāua la le fa'amanino i tamaiti fa'anaunauga ia 'ausia ma ia fa'aaogā e i latou aiaiga ua avatu i pusa e fa'ailoa ai po o fa'ape'i ona latou 'ausia. E tatau la ona iai ni avanoa e talanoa ai lau susuga ma tamaiti e uiga i ni o latou manatu i tulaga ua 'ausia, aemaise ai le iai o ni fa'alautetelega ma ni galuega fai e teuteu ma toe tapu'e ai manatu 'autū o le autalaga olo'o fa'alētonu ai tamaiti.

Fuafā'attatau o le 'ausia o fa'anaunauga

Fuafā'attatau o le 'ausia o fa'anaunauga Ia mafai ona:	1 Sili ona lelei Ua atotoa	2 Lelei tele Ae laitiiti lava se tulaga olō'o fia teuteuina	3 Lelei Ae olo'o ioi ni tulaga e le'i 'ausia	4 Feoloolo Ua na 'o se vaega e i lalo ifo o le 'afa ua 'ausia	5 E le'i 'ausia Olo'o tele tulaga e lē o manino	Fa'ālautalega
Iloilo vaega tāua o tala u'umi eseese (talatuu, tala fa'afāgogo) ma fai ni o latou manatu i fāiā o nei vaega ma le 'autū o le tala;						
Fetufaādī i uiga ma le 'autū o āta faalemāfaufau o fa'aaoḡāna i tala fa'afāgogo, ma talatu'u;						
Folasia i tuga o ni su'esuega sa faia i se matāupu i ni faaupuga logolelei e talafeagai ma ē o faalogologo ft. seminā, lipoti;						
Fa'aali ni manatu i matāupu talanoaina ma ia aumai ni mau e lagolago ai manatu. Ia mafai foi ona tali fuaītau atu i manatu fāaalia ma manino ni faamaoniga e te'ena ai pe lagolago i se mau. Ia fausia ma fa'aaoḡā faaupuga logolelei ma logomālie e talafeagai ma e o faalogologo;						
Faitau ma maua le agaga fiafia ma naunau i tusitusiga ma ni faamaunauga i le qagana faamauna: ft. tala faafagono, talatu'u, pese, ma ia mālamalama i le loloto o fai taugalaulu o moomia. Ia maua e tamaiti mālamalamaga i:						

Faanauauga ia 'ausia <i>Ia mafai ona:</i>	1 Sili ona lelei U'a atoatoa	2 Lelei tele Ae laititi lava se tulaga olo'o fia teuteuina	3 Lelei Ae olo'o iai ni tulaga e i le'i 'ausia	4 Feoloolo Ua na 'o se vaega e i lalo ifo o le 'afa ua 'ausia	5 E le'i 'ausia Olo'o tele tulaga e lē o manino 'ausia	Fa'ālauatelega
<ul style="list-style-type: none"> - manamu mafua'aga ma tāua o talatūu, tala fa'āfāgogo, pese - iloilo tagata o le tala: uiga, manatu, lagona, amioga, talitonuga, itū tagata, itū sauadī mf. - feso'ota'iga i le va o tagata o le tala - 'auga - fatuāfiga o talatūu, fāgogo, pese - lagona po o le leo o le tusitala - fetē'ena'iga o i le tala - fofō o fe'esē'eseāiga - feso'ota'iga o le taimi, nofoaga na tusia ai le tala ma lonia fā'asologa, ma le gagana fā'aaogāina 	<p>Mālamalama i aga a tusitala, ma ē faamatala, ma ni mafua'aga o le fā'aaogāina o ia aga i talatūu, fāgogo, pese:</p> <ul style="list-style-type: none"> - ilea faaataataaga (imager) ma faatusatusaga (symbolism) - talanoaga/felafolafā'iga - tagi a le fāgogo - fā'atāla - faatagataola - gagana o alaga'upu ma muāgagana - pāō (rhythm) - itūāiga fua'upu - upu tātūtū (toe tā'u po o le toe fai o upu, fua'itau) 					

Faanauauga ia 'ausia <i>Ia mafai ona:</i>	1 Sili ona lelei Ua atoatoa	2 Lelei tele Ae laititi lava se tulaga olo'o fia teuteuina	3 Lelei Ae olo'o iai ni tulaga e i le'i 'ausia	4 Feoloolo Ua na 'o se vaega e i lalo ifo o le 'afa ua 'ausia	5 E le'i 'ausia Olo'o tele tulaga e lē o manino	Fa'ālauatelega
malamalamā i le 'esē'esega o talatū'utū'u gutu mai e ō tatou tuatā ma tala tusitusia.						
fa'aāli ni manatu, ma ni faaīuga i tala esese ua latou faalologo ma fāitau i aiif. tulaga e lagolagoina, pe teena, matā'upu e lelei pe le lelei foi, eseesega o matā'upu ua aofia i talatū'u, fāgogo ma le soifuaga ineiponopo.						
fa'atino talatū'u, ma fāgogo., ma fāgogo. fatu ni ā latou fāgogo. latou fāgogo.						
fa'atino se afiafi o fāgogo.tino se afiafi o fāgogo. faamatala le eseesega o pese: mafua'aga, 'autū, vaogagana.						
faamatala le malamalama i aga ma foliga o pese fa'asāmoa, tā'u mai ni suiga ua iai nei ma fa'aali manatu i ia suiga.						

Vaega 1**Talatu'u**

O talatu'u o tala tu'utaliga anamua faaleaganu'u na tu'u fa'asolo mai augātupulaga. O nei tala olo'o fa'amatalaina talitonuga faaleaganu'u i le mafua'aga o ni isi o laufanua o Sāmoa ma le faapogai o le tele o alagā'upu ma muāgagana olo'o fa'aaogā i le gagana o lauga. Ua fa'aalia fo'i i talatu'u fa'avae o nu'u ma itūmālō ma o se tulaga ua felataa'i ai ma talafa'asolopito. O se itū tāua o nei tala o le iai lea o pine faamau e o'o mai i aso nei. E ui o lea, e taofi 'ese'ese le atunu'u i mau ma fa'amatalaga ae e lē afaina lea. E lē mafai ona tavaleina finagalo 'ese'ese ma mau fa'aalia ae tāua ona manino feso'ota'iga o tala ma mau e fa'amaonia ai.

E lua talatu'u olo'o fa'aaogā i le vaega muamua lenei o le autalaga. O le tala muamua o le tala ia Apaula ma Vaatausili ma le mafua'aga o le alagā'upu "Ua atoa tino o Va'atausili". O le tala lonaluia o le tala "O le toe aso nai Moamoa".

O le Tala: Ua atoa tino o Va'atausili**Fa'atinoga 1****Fafaguina o tulaga ua iloa**

- Galulue ta'ito'atasi. Fa'atumu pusa o i lalo.

O tulaga ua iloa i le taimi nei i le matā'upu 'autū. ft. O ā ni mea ua tou iloa i le taimi nei i le tala lenei?	O tulaga olo'o fia iloa i le matā'upu 'autū. ft. O ā ni mea olo'o tou fia iloa i le tala lenei?	O tulaga ua iloa ina ua māe'a le a'oa'oina o le 'autū O ā mea ua tou iloa?
Tusi ni ā tou fuiupu po o ni fuaipu pe tusa ma le tolu i le lima.	Tusi ni ā tou fesili pe tusa ma le tolu i le lima.	Fa'atumu pe 'ā māe'a ona a'oa'o le 'autū.

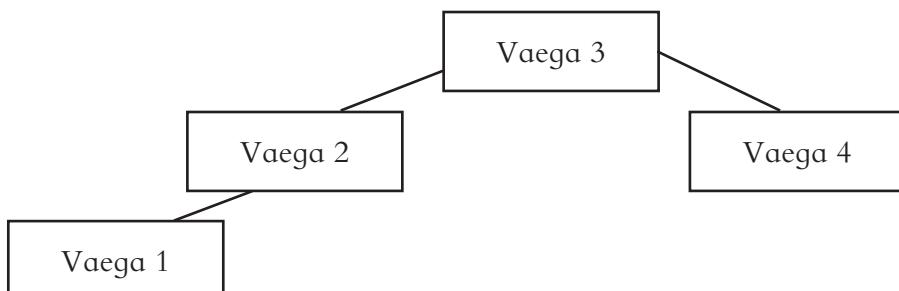
Fa'atinoga 2**Fa'alogo i le tala "Ua Atoa Tino o Va'atausili."**

O talatu'u o tala sa tu'utu'utaliga. O lea e tāua ai lava ona fa'alogo muamua i le tala a o fa'amatala ona fa'ato'ā faitau ai lea. E tatau fo'i la i le faiā'oga ona fa'amatala le tala ae 'aua le faitaua leotole.

1. Va'ai i matā'upu olo'o i pusa o i lalo. Talanoa i vaega po o le vasega atoa i uiga o matā'upu ta'itasi.
2. Fa'alogo a o fa'amatala le tala e le faiā'oga. Fa'atumu pusa i matā'upu olo'o mana'omia mai le tala.

Matā'upu	Fa'amatalaga mai le tala			
Nofoaga olo'o tupu ai le tala				
Taimi				
Fa'asologa o le tala				
Tagata o le tala, o ō latou uiga, o ō latou fāiā	Tagata	Uiga	La'au o le 'āiga: fāiā	
Gagana: Alaga'upu, ma Muāgagana na fa'apogai mai le tala				
Pine fa'amau				
Fete'ena'iga o i le tala				
I'uga o le tala				

1. Galulue ta'ito'afā. Fa'atalanoa ma teuteu a tou tali o matā'upu olo'o avatu i pusa o i luga.
2. Tusi sa tou ata e fa'ailoa ai le gasologa o le tala i ona vaega 'ese'ese se fa f.t. O ā vaega tetele o le tala ma fa'ape'i ona fa'asolo fa'aata ft:

O galuega 3 ma le 4 ua fa'atāua mo le iloa ma'oti o vaega o le tala.

3. Toe fa'amatala auaua'i e le tou vaega le tala. Talatalanoa po o ai e 'āmata ai, ma ē e soso'o atu i ai. O lona uiga ia manino vaega o le tala e faamatala e le tagata, o manatu 'autū i ia vaega, ma le soso'oga o vaega. 'Āmata ona fa'amatala e se tagata e to'atasi, ona soso'o atu lea e le lonalua, soso'o atu lea e le lonatolu, ma fa'ai'u ai e le lonafā.
4. Auaua'i le tou vaega e fa'amatala le tala 'atoa mo le 3 minute, 2 minute, 1 minute. O lona uiga o sui ta'ito'atasi uma e fa'amatala le tala i le 3 minute, a uma ona toe fa'amatala lava lea e le sui lea mo se 2 minute, ona toe fa'amatala fo'i lea mo le 1 se minute. Fa'amata o le ā se lelei o lau fa'amatala ina ua o'o ifo i le 1 le minute?

Fa'atinoga 4**Faitau le tala ma fa'atumu ia māe'a pusa o fa'amatalaga o i luga****O le Tala: Ua Atoa Tino o Va'atausili**

Tusia i le Sāmoa Ne'i Galo: Talatu'u ma Tala o le Vavau a Sāmoa Volume One, Matagaluega Tupulaga, Ta'aloga ma Aganuu: 106–111. Sa fa'amatalaina e Afiofa Seumanutafa, Gisa, le tōfā a Togia ma ni isi o tamali'i ma failauga o Falealupo, faapea ni isi fo'i o tamali'i ma failauga o Neiafu i le motu tele i Salafai.

Ua **fesaua'i fa'alatana** e pei o le upufaasāmoa, ia le tele o taofi o Sāmoa e uiga i le Tala ia Apaula ma lana tane o Vaea. A o lea **feuluulufaiga o manatu**, e matele le avega o vaega i le ala e tasi. O Vaea ma lona uso o Va'atausili. Na faatasi Apaula ma le alii mata'utia o Vaea. O le tama o Tuisavalalo o le atalii lea o Vaea, lea na fasiotia pe na **malolo** fo'i talu o tuagane lava o Apaula. O Vaea, o le toa malosi, sa tā'ua o le sau'ai. Sa nofo o ia i mātū o le motu o Upolu, o le Tuamasaga lea. Na o'o atu ia tala i motu paepae solo o le Pasefika e iai Toga ma Fiti. Sa iā Vaea le mana sauali'i na atili logologoā ai o ia.

Ona malaga mai lea o atalii e to'afā o le Tuifiti e fia faato'ilalo Vaea, fa'atasi ma Apaula le tuafafine. Taunu'u le vaa i gatai o Mulinu'u ona taula lea ma tau **sema** se itūaso e **fōua** ai le sau'ai. Ua po, a ua iloa e Vaea le va'a ua ta'oto mai i le sami, ua **'ite** foi i le mafuaaga o le malaga. Na 'a'apa ane lima malolosi ma le mata'utia o le sau'ai si'i lemū le va'a a o momoe le au malaga ma tu'u i tumutumu o la'au. A o le'i **photu malama o le aso fou**, ole'ā tafa ata, na **tatā lea o le liu o le va'a**, ma iloa ai, e lē o le sami o pa'ū ifo i ai le suāliu a o tumutumu o la'au. O le **aogani** a tuagane o Apaula ia Vaea ia ola le sala ona o le ma'ema'eā, lea na foa'i atu ai Apaula ia Vaea, ae fo'i tuagane ma le to'ilalo. Ina ua lata aso e fanau ai le tamait'ai ona ia poloā'i lea i lona 'āiga e fia fo'i atu, auā ua lata lona masina. Se tasi finagalo, e le'i toe fo'i tuagane, ae na fai ma 'au'āiga o Vaea. Fa'ato'ā fo'i fa'atasi ina ole'ā fanau le tama'ita'i.

A o folau Apaula ma tuagane sa tu Vaea ma va'ava'ai i le folaua, se'ia o'o ina lilo le va'ai auā ua **nefu tafatafā'ilagi**. Na fanau le tama'ita'i ma fa'aigoa ia **Tuisavalalo** e faamanatu ai le tu a Vaea i le ogaelele i Apia tā'ua o Savalalo.

Tele tausaga ua mavae, ua lē toe fo'i ane Apaula ia Vaea, ua ola ma tupu malosi foi le tama. A o Vaea ua nofo to'atasi, a olo'o mulimuli pea lona loto ia Apaula. Sa le'i galo i tuagane o le tama'ita'i lo latou luma ma le to'ilalo ia Vaea, ma ua 'āmata ona fafau se taui ma sui i le tama o Tuisavalalo.

O le tasi aso, na logo ai Apaula e ona tuagane, olo'o mana'o le ali'i o le nu'u (Tuifiti) e **agai 'ava** le tama i le **alofisā** o le nu'u. Sa 'ī'ite Apaula, talofa i si ana tama, e lē taumate o se togafiti le mana'o.

O le mafua'aga lea na fai ai le upu mavae a le tama'ita'i, a o le'i tu'ua o ia e le tama o Tuisavalalo "**Sau ia inā alu, 'ae 'ā fatitoto galu o le**

sami, e logo mai ai ‘oe iā te a‘u, ua e ōti’.

Ua tonu le ‘ite, auā na taui i le tama le loto tigā o le ‘auuso. Ua malolo Tuisavalalo, auā ua fasia fa‘apō o ia ma ua leai se lavea‘i. **Ua tagi nei le fatu ma le ‘ele‘ele o Apaula. Ua tu mai le ataata mu.**

Ua featia‘i le ma‘ai o le fa‘anoanoa.

Ua tagi tautala Apaula, Vaea o i Sāmoa.

Talofa e, Tuisavalalo ua e malolo!

E taunu‘u Apaula i le nofoaga o lana tane, a ua iloa e Vaea le fa‘alavelave ma ua atili fa‘aopoopo ai le **āifoi** ma fai atu lona ola, ua ‘āmata ona gase le tino ma liu ‘ele‘ele. Na feiloa‘i i loimata maligi. Fai o le fasiotia o le tama, a ua toe o fosoga o Vaea ua va‘aia auā ua ta‘atia o se mauga tele. O le taofi o Sāmoa, o loimata o Apaula, lea ua avea ma vaitafe i tafatafa o Vaea ua igoa fo‘i o Loimata o Apaula.

Ua o‘o fo‘i upu faanoanoa o le sāvali a Apaula ia Vaea, a ua leai se mea e toe mafai e le ali‘i. “**Talofa, ua e sau Apaula ua tautua.** Alu i Savai‘i i lo‘u uso o Va‘atausili, na te taui le agaleagaina o lo‘u atali‘i”, o nai toe upu fa‘amavae ia a Vaea. **Ua gase le toa.** O isi taofi na taunu‘u Apaula i Savai‘i ona ia feiloa‘i lea i le tama o Va‘atausili i le nu‘u ua igoa o Salelavalu. O isi mau, o Lealatele na maua atu o seupepe ai le tama, ua na ‘o se tamaitiiti tino ‘ausē ona savali lava lea aga‘i i le itū i sisifo ma taunu‘u i le va o Tufutafoe ma Falealupo.

Ua **malu tauafiafi**, ole‘ā taena‘i le malaga, **ua mou leo o le aso**, auā ua **ta‘aligoa** au a le pogisā. “Se‘i e mālōlō Apaula, ou te faitiiti ifo i ga‘uta e saili saualī‘i, aumai se malosi e lavea‘i i lo ta puapuagā,” o upu fa‘alā‘ei‘au ia a Va‘atausili. E fa‘afeagai tonu le ana na **moena‘i** ai le tama ma le Fafā o Sauali‘i i le va o nu‘u ua tā‘ua i luga. Na māofa ma meia le tamā‘ita‘i ina ua tu se tagata tino ‘ese ma le mauāluga, o Va‘atausili lea.

“Ua atoa tino o Va‘atausili.”

O **lagona nofonofo** ia o Apaula, fai nei ma **muāfetalaiga** a failauga o Sāmoa. Sa malaga loa Apaula ma Va‘atausili i le vasaloloa, ma, na **tau** le mana‘o o le tamā‘ita‘i. Na fano e lē gata o ona tuagane, a o le **auao** a le Tuifiti. A o le‘i toe fo‘i ane Va‘atausili i Sāmoa, na tu‘u ane e le tamā‘ita‘i i le tama o Va‘atausili lona igoa e avea ma faamanatu i lo la va, ma manatua ai pea i augātupulaga i ona ‘āiga ma lona atunu‘u. O le igoa Apaula, ua fai lea ma **Sā‘o Tamā‘ita‘i** o ni isi Ali‘i o Falealupo ma Tufutafoe. Fai mai le mau, na toe taunu‘u ane lava i ia nu‘u le ali‘i o Va‘atausili.

Au‘ili‘iliga o le Tala**Fa‘atinoga 5****Mālamalama i le gagana**

1. Galulue taito‘atasi. Faitau ma mātau uiga o upu ma fuaitau olo‘o matamatatetele e pei ona fa‘aaogā ai i le tala. Tusi i lau api.

Upu, Fuaitau	Uiga e pei ona fa‘aaogā ai i le tala
fesaua‘i fa‘alatana	
feuluulufaiga o manatu	
malolo	
sema	
fōua	
‘ite	
fotu malama	
tatā liu o le va‘a	
aogani	
nefu tafatafā‘ilagi	
Tuisavalalo	
agai ‘ava	
alofisā	
featia‘i	
āifoi	
malu tauafiafi	
mou leo o le aso	
ta‘aligoa au a le pogisa	
moena‘i	
lagona nofonofo	
muāfetalaiga	
tau le mana‘o	
auao a Tuifiti	
sa‘o tamaita‘i	

2. Muāgagana ma alagā‘upu.

O se isi itū tāua tele o talatu‘u o le fa‘apogai lea o alagā‘upu ua avea nei ma muāfetalaiga a faleupolu o le atunu‘u. Ae olo‘o fa‘aaogā fo‘i i talatu‘u ni isi o muāgagana. O upu nei e lua e tali tutusa uiga ae iai lava ni ‘ese‘esega.

O alagā‘upu o fa‘aupuga ia fa‘asāmoa na fa‘apogai mai i talatu‘u (o le tala e ala ai le ‘upu). O muāgagana o fuaitau e māfua mai i aga ma uiga masani o le nātura ma galuega o le soifuaga. O ni fa‘ata‘ita‘iga, o faiva o le sami ma le vao, o fa‘atufugaga, o taumafa, fa‘afiafiaga ma ta‘aloga, femalagaa‘iga i le sami ma le lauelele. E fa‘aaogā i alagā‘upu ma muāgagana le gagana fa‘auigalua ma e mafai ona vaevae fa‘auigaga po o le agaga o upu i ni vaega fa‘apea: upu fa‘aaloalo, upu fa‘amaualalo, upu vivi‘i, upu fiafia, upu alofa, upu fa‘anoanoa, upu fa‘aulaula, upu faifai, upu fa‘amafanafana, upu fa‘aalualu, faalā‘ei‘au, upu taofiofi, upu fa‘afiti.

O muāgagana nei olo‘o fa‘aaogā i le tala:

Ua tagi le fatu ma le ‘ele‘ele.
Ua tu mai le ataata mu.
Ua gase le toa.

O alagā‘upu nei na fa‘apogai mai i le tala:

Ua atoa tino o Va‘atausili.
Ua sau Apaula ua tautua.

- a. Fa‘atumu pusa olo‘o avatu e ta‘u mai ai le (i) agaga o le muāgagana po o le alagā‘upu ft. o se upu fa‘anoanoa, lagona fa‘anoanoa, upu fiafia, (ii) le fa‘auigaga, (iii) se isi fuaitau e uiga tutusa, (iv) fa‘aaogā i sau lava fuai‘upu.

Muāgagana/ Alagā‘upu	Agaga/ lagona: o se upu . . .	Fa‘auigaga	Se isi fuaitau e tutusa uiga	Fa‘aaogā i sau lava fuai‘upu
Ua tagi le fatu ma le ‘ele‘ele.				
Ua tu mai le ataata mu.				
Ua gase le toa.				
Ua atoa tino o Va‘atausili.				
Ua sau Apaula ua tautua.				

Fa'atinoga 6**Mālamalama i uiga o le tala: Faitaulaulu**

1. Galulue ta'ito'afā pe taito'alua fo'i.
2. Va'ai i le galuega ua fa'aigoaina o le Saunoa Mai olo'o avatu i pusa o i lalo.
3. Auaua'i e tofi le tagata e fa'atinoina galuega olo'o i pusa ta'itasi. O se fa'ata'ita'iga: Afai o Toma, Sina ma Ioane se vaega, e vala'au e Toma le pusa a e fa'atino e Sina ft. A1, ma fa'asolo ai se'ia māe'a. E tāua tele le aumai o mau si'i mai le tala e fa'alautele ma fa'amanino ni ou manatu.

Saunoa Mai

	A	E	I
1	O le ā le 'autū po o le 'auga o le tala lenei? Fa'amatala ni ou manatu ma ni ou lagona i le 'auga o le tala. Fa'aupupula atili i ni mau si'i mai le tala.	Ta'u mai nofoaga ma taimi olo'o tutupu ai vaega o le tala mai le amataga se ia o'o i le i'uga. O ā ni feso'ota'iga o nofoaga, taimi, mea na tutupu, ma fa'alogoga o le tala? Fa'aali mai i se fa'afanua nofoaga olo'o iai pine fa'amarau o le tala.	O le ā le fete'ena'iga 'autū olo'o i le tala? O le ā le feso'ota'iga o lea fete'ena'iga ma mea na tutupu i le tala? E fa'apefea ona e iloa e mau eseese le atunu'u i le tala lenei?
2	O ā ni manatu 'autū o le tala olo'o atagia mai ai uiga po o le olaga Sāmoa i aso nei?	O ai olo'o 'autū i ai le tala lenei? O ā uiga o ia tagata? O le ā se feso'ota'iga o uiga o tagata nei ma mea olo'o tutupu i talatu'u?	E te manatu e talitonuina gofie talatu'u ft. o le tala lenei, e lau tupulaga? Aiseā? Aumai ni mau si'i mai le tala.
3	Fa'apea o oe o Apaula. Fa'atino i au upu ma taga lou fa'amavae i si au tama o Tuisavalalo a o le'i alu e agai le 'ava a Tuifiti.	Fa'apea o oe o Vaea. Fa'atino i au upu ma taga la lua feiloa'iga ma Apaula ina ua fo'i mai.	Fa'apea o oe o Va'atausili. Fa'amatala po o le ā le mea na tupu i totonu o le ana.
4	Aumai ni fa'ata'ita'iga mai le tala o le fa'aaogāina o aga nei:	Fa'aaogā le alagā'upu lenei i sau lauga pu'upu'u e faafetai ai tapenaga a le a'oga sa	E lua ni fa'ailo olo'o ta'u mai i le tala. O ā ia fa'ailo a o ā fo'i uiga? Aiseā e tāua ai fa'ailo i talatu'u?

	A	E	I
4	<ul style="list-style-type: none"> - faatusatusaga. - soāveape, soānauna. - gagana fa'auigalua, faaaloalo. 	fa'atautaia le tauvaga lauga a le Tausaga 11. "Ua Va'atausili."	

Fa'atinoga 7**Mālamalama i le fatuā'iga o talatu'u**

A 'e fa'amatalaina le mamanu o talatu'u e ao ona e tā'ua: le uiga o le talatu'u, o le fatuā'iga o le tala i ona matā'upu 'autū, nofoaga olo'o tutupu ai le tala, o tagata o le tala, o ò latou uiga ma faiā, o le fete'ena'iga 'autū o i le tala, o mea e tutupu ma lo latou fa'asologa i le tala, o ni fa'ailo o i ai, o le gagana olo'o fa'aaogā i le tala, o talitonuga fa'avae o le tala, o alagā'upu na pogai mai i le tala ma uiga, o itū e tāua ai talatu'u i talafa'asolopito o Sāmoa, ma pine fa'amau.

O le galuega tusitusi olo'o mulimuli mai e fa'amoemoe e fa'amalosia atili tomai o tusitusiga, atoa ai ma le fa'alauteleina o mālamalamaga i le mamanu o talatu'u.

O fautuaga mo le galuea'iina o tomai ma agava'a o tusitusiga olo'o avatu i le Tusi 2 Tausaga 10 itulau 60–84. E tāua ona toe fa'amanatu e la tou vasega le anoano o na fautuaga ina ia fa'aaogā i tapenaga o galuega tusitusi o le Tausaga 11.

Galuega tusitusi

Fa'āmatala manino le itu'āiga tala e iai talatu'u. Fa'aaogā ni fa'ata'ita'iga mai le tala lenei e fa'amalamalama atili ai le mamanuina o lenei fātuga. Filifili e oe ni vaega tetele se tolu olo'o tā'ua i le palakalafa o i luga e 'auga i ai au fa'amatalaga ft. o matā'upu 'autū o talatu'u, o nofoaga e tutupu ai tala ma pine fa'amau, o uiga o tagata o le tala, o ni fa'ailo e iai mf. Fa'aaogā ni palakalafa se 5 e fola ai ou manatu. O le aufaitau o le faiā'oga ma tamaiti o le Tausaga 12.

(300–350 upu).

O itū nei ole'ā lautogia:

- Aotelega o le tusitusiga.
- Fa'avasegaga.
- Feso'ota'iga o manatu.
- Aga fa'atusitala.
- Sa'o o le gagana.
- Tapenaga.

Ao i le faiā'oga mea nei:

- Foafaina o le tala.
- Tusiga muamua.
- Iloiloga ma Fautuaga mai le 'aufaitau.
- Tusiga fa'ai'u.
- Iloiloga a le tusitala.

Fuafa'atatau o le tala

Tala Fa'amatala Auili'iili ai se Matā'upu: Mamanuina o Talatu'u Tulaga Lautogia

Igoa

Ulutala

Aotelega o le tusitusiga: Ia

- ola ma 'ānoa manatu o le tusitusiga.
- talafeagai manatu uma i le 'autū.
- sogasogā le atina'eina o manatu.

Fa'avasegaga: Ia

- manino vaega e patino i le itūa'iga tusitusiga lenei ft. fa'amatala auili'iili se matā'upu: o lona uiga, o ni fa'alautelega, o ni fa'atusatusaga, o ni fa'ata'ita'iga.
- manino le fa'ata'otoga o le manatu 'autū.
- malosi mau lagolago.
- ma'ati le folasaga ma le fa'ai'uga.

Feso'ota'iga o manatu: Ia

- manino manatu 'autū o palakalafa i fuaiupu muamua ma le fa'alautelega.
- sologa lelei o manatu o le tala ma manino feso'ota'iga o vaega.

Aga a le tusitala: Ia

- ma'ati, loloto ma talafeagai 'upu o fa'aaogā.
- fa'aaogā fuaiupu eseese.

Sa'o o le gagana: Ia

- sa'o le fa'aaogaga o le gagana, uiga ma fa'auigaga, sipelaga o upu, kalama, ma fa'aaogaga o fa'ailoga.
- sa iloilo ma toe teuteu le tusitusiga.

Tapenaga: Ia

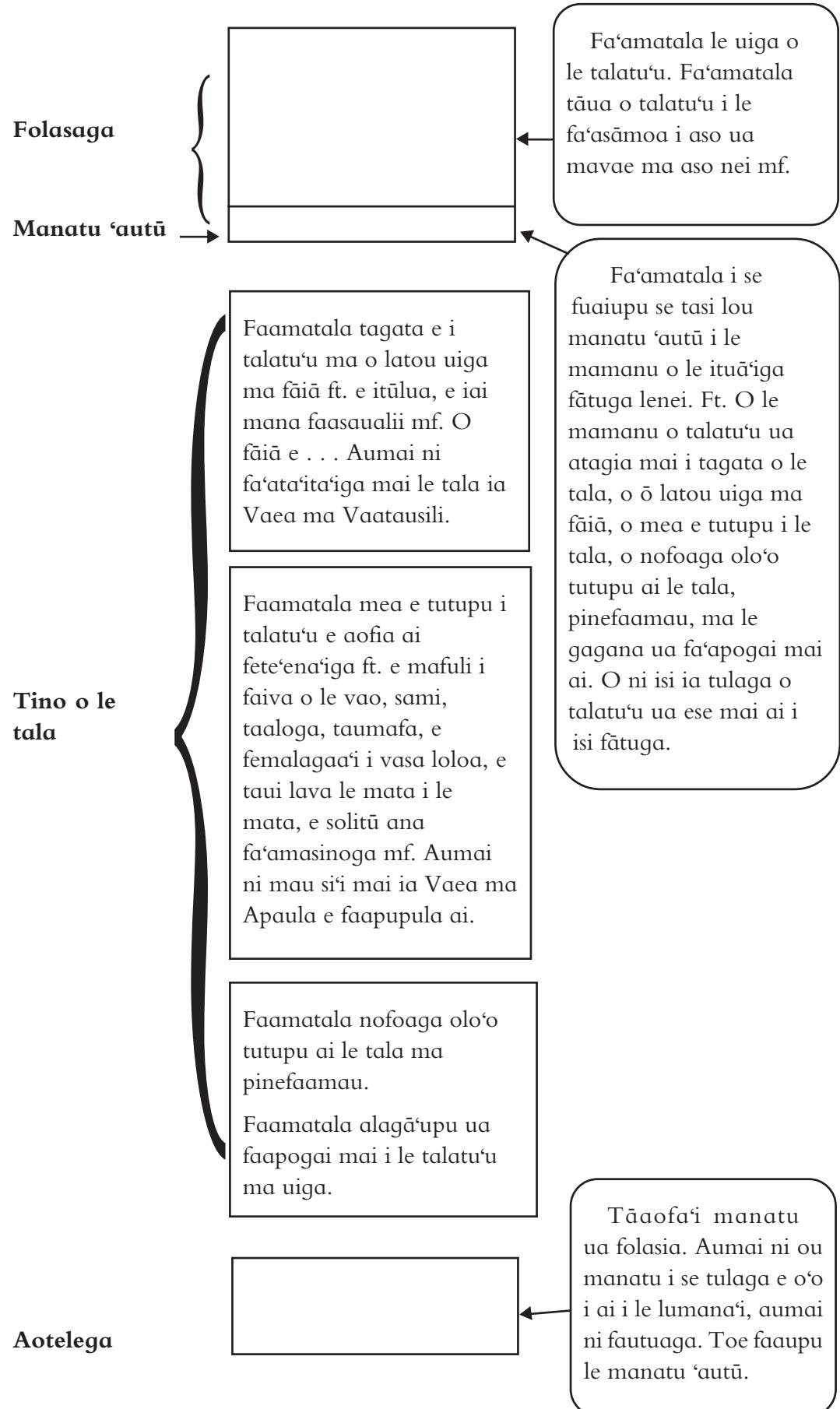
- lelei ona folasia le galuega tusitisi.
- sogasogā iloiloga ma teuteuga.
- sainia e le tagata sa faitauina.
- iai mau o tapenaga i vaega ta'itasi.

Malosi'aga o le tusitala

Ia fa'aleleia atili

Faasologa o lau tala

1. Va'a'i i le fa'ava'a olo'o avatu e fesoasoani i le fa'avasegaga o lau tala.

Fa'atinoga 8**Iloiloga ma fautuaga a le 'aufaitau**

1. A māe'a ona tusi lau tapenaga muamua ona ave lea e faitau ma aumai ai ni fautuaga a se isi o le vasega.
2. Fa'aaogā le pepa olo'o avatu e aumai ai fautuaga. E tāua le faatumu o le pepa lenei ona e fesoasoani i le tusitala mo ni faaleleiga, aemaise le fesoasoani i le tagata faitau i le atina'eina o tomai o tusitusiga. A uma ona fa'aaogā, ao i le faiā'oga faatasi ma le tusiga fa'ai'u o le tala.

Iloiloga ma fautuaga a le 'aufaitau

Tusitala

Ulutala

Tagata faitau

Faitau māe'a le tala ona fa'ato'ā faatumu ai lea o le pepa lenei. Toe fa'afō'i le tala i le tusitala ma fa'amatala i ai manatu ua e fa'aalia e tali ai fesili nei.

1. O le ā sou lagona i le tala?

2. O ā vaega o le tala olo'o mana'omia ni isi fa'amatalaga ina ia mālamalama atili ai le 'aufaitau?

3. E sologa lelei manatu o le tala? O lona uiga e feso'ota'i lelei manatu ma faigofie ona mulimulita'i le aufaitau i mea olo'o fa'amatala.

4. E ola ma mata'alia le amataga ma fa'aosofia ai lou fia faitau i ai? O ā ni suiga e ono faia?

5. O aofia ma manino i le tala vaega nei:

Fa'amatalaga o le uiga o talatu'u.

Faamatalaga o ni vaega se tolu o le mamanu o talatu'u ft:

- Mea e tutupu i talatu'u e aofia ai fete'ena'iga.
- Alagā'upu ua faapogai ma i le talatu'u ma uiga.
- Feso'ota'iga i le fa'asāmoa, i le talafaasolopito.
- O ni fa'ata'ita'iga si'i mai le tala.
- Fa'amatalaga o pinefa'amau.

6. E iai ni upu, fuaiupu, e ono suia ina ia atili maotī ma manino
ma sa'o le tala?
-
-

7. O manino:

palakalafa.

manatu 'autū o palakalafa.

manatu e fa'alautele ai manatu 'autū.

amataga.

fa'ai'uga?

8. O sa'o

sipelaga, kalama, fa'ailogā?

Fa'atinoga 9

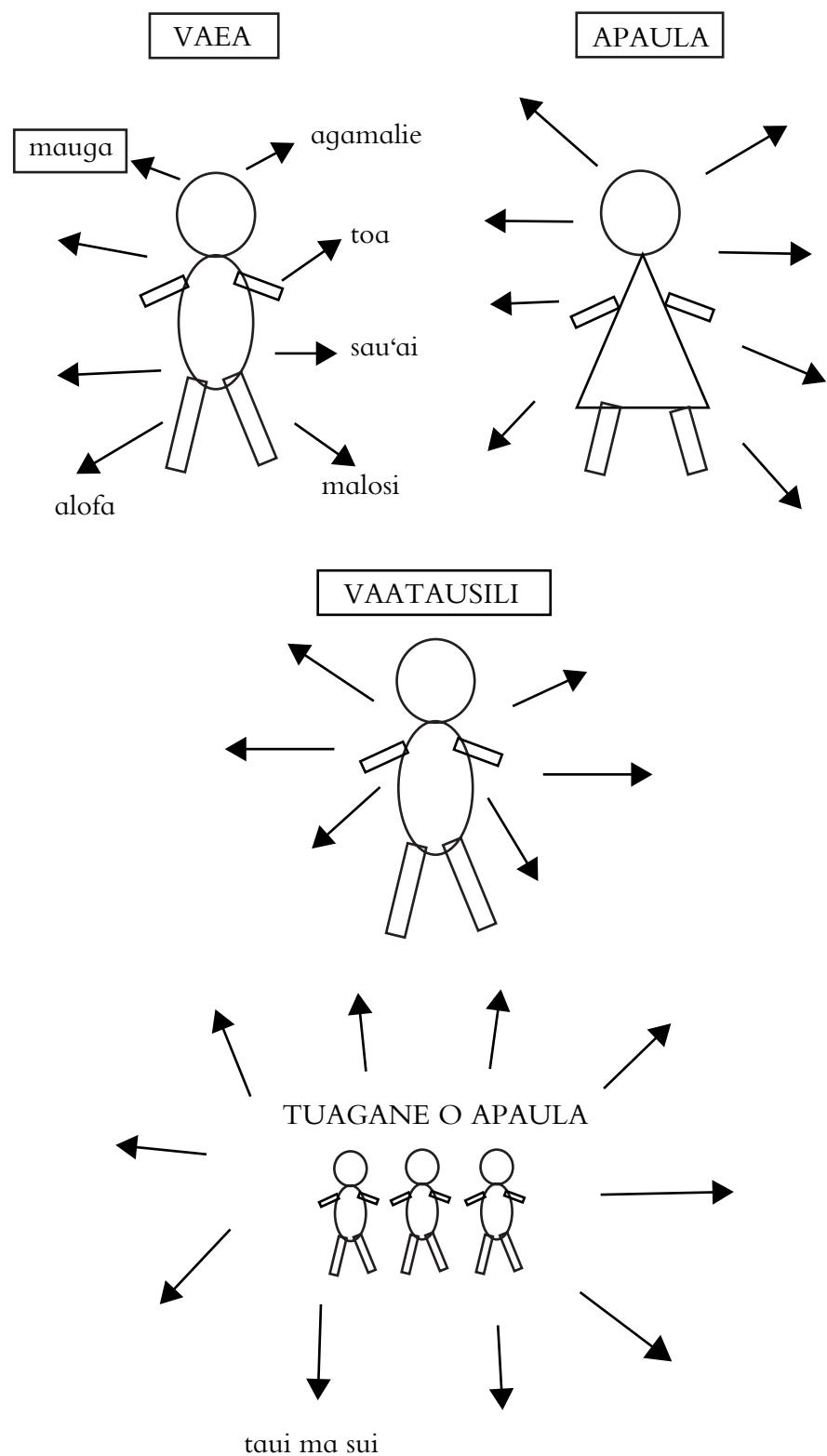
Mālamalama i tagata o le tala

O tagata o se tala e mafai ona malamalama le aufa'alogo po o le aufaitau i ō latou uiga, talitonuga, fa'amoemoega, manatu i ni isi o tulaga o le soifuaga mf. pe 'ā fa'alogō iā latou upu e fai, ma amio e fa'atino i le va ma isi tagata, o manatu o isi tagata e fa'aali iā i latou, ma o latou lava mafauauga ma lagona.

O le galuega lenei e fesoasoani i le galuea'iina atili o outou malamalama i tagata o le tala.

1. Filifili se tagata 'autū se tasi mai le tala.

2. Tusi se ata o le tagata ua e filifilia. Mafaufau i uiga fa'aalia o le tagata i le tala, o lona va ma isi tagata, o ona manatu, talitonuga, o ona foliga, o lona fuaitino, o ana upu e fai, o ona mana'oga. Tusi i autafa o le ata upu uma po o ni fuaitau e fa'amatalaina lea tagata. Ft.

3. Galulue i ni vaega ta'ito'alua i le to'afā.
 4. Filifili se tagata o le tala tou te fa'atalanoaina. Filifili ni tulaga o le soifuaga i Sāmoa fa'aneionapo e fa'a'autū i ai le tou faatalanoaga. Ft. soifua mālōlōina, a'oa'oga, tapua'iga. O le 'auga o le faatalanoaga o le sa'ilia lea o manatu o tagata o le tala i uiga o le olaga i nei aso ft. Afai o Apaula, tou te fia iloa po o le ā sona manatu i fa'asalaga olo'o iai nei mo le fasioti tagata (fa'afetaui lea ma le tulaga na mafatia ai Apaula ona ua fasiotia si ana tama o Tuisavalalo).

5. Tapena ni a tou fesili se lima e fa'atalanoa ai le tou tagata o le tala i matā'upu 'autū ua filifilia. Va'ai pepa fesili ua avatu e fai ma fa'ata'i'iga. O fesili e tatau ona faatatau i le soifuaga ineionapo ae ia fetau ma mea na tutupu i le tagata o le tala olo'o faatalanoa.
6. Tusi igoa o tagata o le tala i ni fasipepa ma tu'u i se atigipusa. Fa'asolo le pusa i ni isi o le vasega e se'i pepa ai. Afai e te se'iina le igoa o Vaea, o lona uiga o le'ā e taliina fesili faapei o oe o Vaea. E tatau la ona e mafaufau i le itu'āiga tagata e i ai Vaea, o ona talitonuga, o ana mea na fai, o lona va ma isi tagata, o le olaga i lena vaitau, ona e tali ai lea o fesili.

Talanoaga ma VAEA

Matā'upu filifilia:

1. O le ā sou lagona i le tulaga olo'o i ai faigāmālō a Fiti i lenei vaitau?
2. E te lagolagoina le auina atu o tamaiti Sāmoa fa'asikolasipi i Fiti?
3. O le ā sou manatu i femalagaaiga i le taimi nei i le va o Fiti ma Sāmoa i vaalele?
4. E mafai ona e fa'amatala le aso na tanu ai se ali'i tusitala ta'uta'ua i ou tumutumu mauga?
5. Na fa'apefea ona e iloa ua tupu le fa'alavelave i si ou atali'i?
6. Aiseā na tino leaga ai Vā'atausili?

Talanoaga ma APAULA

Matā'upu filifilia:

1. O le ā sou manatu i le fa'asalaga o le soloatoa i le falepuipui mo le fasioti tagata olo'o iai i aso nei?
2. O le ā sou manatu o ā ni auala e fō'ia ai fete'ena'iga i totonu o 'āiga?
3. Na e fa'amoemoeina e liu mauga si ou ali'i o Vaea?
4. O le ā sou manatu i le tele o le mau fale ua fausia nei i luga o Vaea?
5. O le ā sau fautuaga mo se isi tama'ita'i e o'o i ai le tulaga e pei o oe ma si au tama?
6. O ā ni ou lagona ina ua fōa'i oe e ou tuagane ia Vaea ina ia lavea'i ai latou?
7. Sei fai lava sau tala pe tou te fealofani ma ou tuagane?

Talanoaga ma VA'ATAUSILI

Matā'upu 'autū:

Talanoaga ma TUAGANE O APAULA

Matā'upu 'autū:

1. Filifili se va'aiga se tasi mai le tala. Ft. o le feiloa'iga a Apaula ma Vaea ina ua fo'i mai; po o le fa'amavaega a Apaula ma Tuisavalalo ma le ot i Tuisavalalo; po o le taunu'u o Apaula ma Va'atausili i tafatafa o le ana ma le alu o Vaatausili e moe ae fo'i mai ua tama toa.
2. Galulue ta'ito'alua pe ta'ito'atolu fo'i. Tusi sa tou tala fa'atino e fa'aalia ai le va'aiga ua tou filifilia. Ia lē sili atu i le 2 ni itulau. Ia iai se amataga, ogatotonu, ma le fa'ai'uga i le va'aiga atoa. Ia manino taga e fai a ē iai, ma upu e fai. Fa'aaogā la'asaga olo'o avatu ma le fa'ata'ita'iga e mulimuli ai i le tusiga o le tala fa'atino.

La'asaga 1

Faitau malamalama i le galuega:

Filifili se va'aiga se tasi mai le tala. Ft. o le feiloa'iga a Apaula ma Vaea ina ua fo'i mai; po o le fa'amavaega a Apaula ma Tuisavalalo ma le ot i Tuisavalalo; po o le taunu'u o Apaula ma Va'atausili i tafatafa o le ana ma le alu o Vaatausili e moe fo'i mai ua tama toa.

Tusi sa tou tala fa'atino e fa'aalia ai le va'aiga ua tou filifilia. Ia lē sili atu i le 2 ni itulau. Ia iai se amataga, ogatotonu, ma le fa'ai'uga i le va'aiga atoa. Ia manino taga e fai a ē iai, ma upu e fai. Fa'aaogā la'asaga olo'o avatu ma le fa'ata'ita'iga e mulimuli ai i le tusiga o le tala fa'atino.

La'asaga 2

Mafaufau ma talanoa le 'uala ole'ā fa'ataunu'u ai le tala fa'atino ft. e mafai ona fai o se tala malie, fa'afaleaitu pe fa'aulaula ft. e sau i fafo Va'atausili ae maofa ai Apaula ma fa'apea "Oka, oka e, na e alu atu fo'i o 'e tamaititi a o lenā ua e tino ali'i", po o le fo'i mai o Va'atausili ae fa'apea Apaula "E le'i taitai lava ona e mafaia tama Fiti toe alu e moe". Pe fa'apea fo'i, "Oka na fa'apefea ona e ofi mai i fafo a o le ana ua matuā laitiiti tele?" E mafai fo'i ona momoli mai o se va'aiga i onaponei. E tatau ona mafaufau pe to'afia tagata ole'ā auai, ma foliga va'aia o le si'osi'omaga i lenā taimi.

La'asaga 3

Mafaufau i vaega e tolu: amataga, ogatotonu, fa'ai'uga. O ā fa'asologa o tala e fai i le va'aiga lenei e tasi mai le amataga, ogatotonu, fa'ai'uga? O ai e tautala muamua, o ā taga e fai mf.

La'asaga 4

Tusi le tala fa'atino. O lona uiga fa'amatala va'aiga o laufanua e tatau ona iai i le taimi lea, tusi tautalaga a tagata olo'o auai, tusi taga ma foliga e tatau ona iai.

Mulimuli i le fa'ava'a olo'o avatu mo le tusiina o le tala fa'atino. O le fa'ava'a lenei ua fa'aaogā e so'o se atunu'u i le tusia o tala fa'atino, ata tifaga, po o ata vito.

Fa'ava'a mo le tusiina o le talafa'atino

Numera o le
Va'aiga

VA'AIGA 1

Nofoaga olo'o tupu ai
le va'aiga lenei

TAFATAFA O LE ANA

Taimi o le aso

TAUAFIAFI

O se eleele e i le itū i uta o le matāfaga ae fa'afesaga'i ma le Fafā o Saualī'i olo'o tu mai i le sami latalata i le matafaga. E tele la'aau olo'o si'omia ai le nofoaga ua mālōlō iai Apaula. Olo'o va'aia le ana i le itū i uta ae lē mamao tele. Olo'o tutū uma APAULA ma VA'ATAUSILI ma olo'o to le sela o APAULA.

Matamata tetele ia
igoa o tagata olo'o i le
va'aiga

APAULA

(foliga le lavā ma le lē mautonu)

Matuā umi le ala se, a ta leaga i lē lavā. Po o fea ea
e fāi i ai lenei sopo.

Tusi i le ogatotonu le
igoa o le tagata i lugatona
tonu o ana tala

VA'ATAUSILI

(pa'i atu i le tau'au o APAULA
ma fa'amalosi atu)

Tu'utu'u i totonus le
tusiina o vaega tautala

Sau, 'ua e te popole – e lē tu'umāmāina le malolo o Tuisavalalo, olo'o fa'atasī VAEA ma i tā'ua, ae sau se'i e mālōlō. Ou te faitiiti ifo i gauta e sa'ili saualī'i, aumai se malosi e lavea'i lo ta puapuagā.

Tusilima taga

O APAULA ua tau feololo lona fa'anoanoa, ma ua nofo ifo i lalo ma fa'amafolafola ni lauvao mo lona moega. O VA'ATAUSILI ua savali aga'i i uta.

AMATAGA

OGATOTONU

FA'AI'UGA

Fa'auma e outou le tusiina o le vaega ogatotonu, ma le fa'ai'uga.

Fa'atīnoga 11**Fa'atino se Tala Fa'atino**

1. Filifili tagata ole'ā fa'atinoina le tala. E tatau ona iai:
 - se fa'atonu – e fa'atonutonuina tulaga ma le fa'atāgaina o le tala.
 - tagata e va'aia mea e fa'atino ai le tala ft. o le teuga o le nofoaga olo'o tupu ai le va'aiga.
 - tagata o le tala.
2. Faitau mālamalama i le va'aiga pei ona tusia i le Faatinoga 10. Fa'ata'iota'i ona fa'atino.
3. Aumai ni fautuaga mai le aumaimoa e fa'aleleia ai.

Fa'atīnoga 12**Toe tepa i tua****Mo le faiā'oga**

A o tapenapena mamao atu tamaiti mo le Tausaga 12 i le Gagana Fa'amauina, e matuā tāua tele le toe fa'afō'i o tamaiti i galuega sa fa'ailoa ai i le amataga mea ua latou iloa i le matā'upu 'autū o le autalaga lenei, ona fa'atusatusa lea i so latou iloa ina ua uma le autalaga. E tāua mo lau susuga; e te silafia ai tulaga olo'o lelei ma tulaga olo'o mana'omia ni fa'alautelega. E tāua mo tamaiti ina ia latou iloa mātau ma fa'atino tulaga e tatau ai mo le galuea'iina o ò latou tomai.

1. Toe taga'i i le pusa sa tou fa'atumuina i le amataga fa'apea:

O tulaga ua iloa i le taimi nei i le matā'upu 'autū. ft. O ā ni mea ua tou iloa i le taimi nei i le tala lenei	O tulaga olo'o fia iloa i le matā'upu 'autū. ft. O ā ni mea olo'o tou fia iloa i le tala lenei?	O tulaga ua iloa ina ua māe'a le a'oa'o ina o le 'autū O ā mea ua tou iloa?
Tusi ni ā tou fuiupu po o ni fuaiupu pe tusa ma le tolu i le lima.	Tusi ni ā tou fesili pe tusa ma le tolu i le lima.	Fa'atumu pe 'ā māe'a ona a'oa'o le 'autū.

2. Tusi i lalo tali o ā tou fesili sa tusi i le pusa ogatotonu. Fa'atumu le pusa lona tolu e ta'u mai ai mea ua e iloa i talatu'u ina ua uma le autalaga lenei.
3. Toe fo'i i le amataga o le autalaga i le vaega ua ta'ua o *Fuafa'atatau o Fa'anaunauga ia Ausia* lea sa fa'atumu a o le'i faia galuega o le autalaga.

4. Mafaufau i tulaga ua e iloa i le taimi nei. Fa'asa'o le numera ua tutusa ma lou iloa i le taimi nei. O le ā le tulaga olo'o mo'omia ona fa'alelei?
5. Galulue ta'ito'alua e fa'amatala i le isi tulaga ua e 'ausia, ma lou fa'amoemoe i tulaga olo'o mo'omia ona fa'alelei.

Fa'atinoga 13**O se fa'aopoopoga mo le iloiloaina o tomai ua 'ausia**

O le talatu'u lenei olo'o avatu e fai ma fa'aopoopoga. O le fa'amoemoe e avea ma talatu'u e sa'ili'ili ta'ito'atasi ai tamaiti i vaega 'ese'ese sa galuea'iina i le autalaga e pei o le fatua'iga o le talatu'u, o alaga'upu na fa'apogai mai ai, o nofoaga ma pine fa'amau ma aga o tala tu'utu'utaliga. O le i'uga o le galuega lenei e avea ma molimau i lou 'ausia o fa'anaunauga o le vaega lenei o le autalaga.

1. Faitau, mātau ma fa'amatala tulaga nei. Aumai ni fa'ata'ita'iga mai le tala e fa'amaonia ai ou manatu. Ao i le faiā'oga au tali.

Vaega	Fa'amatalaga ma fa'amaoniga mai le tala
Nofoaga o le tala, pine fa'amau: Taimi	Fa'asino i se fa'afanua.
'Auga o le tala	
Uiga o upu ma fuaitau olo'o vase lalo	
Fa'asologa o le tala: e fia vaega, a o le ā le so'otaga	
Tagata o le tala: - o ū latou fāiā – fa'aali i se ata fāiā - o ū latou uiga – ta'u mai i ni fuaitau pupu'u	
Gagana: Alaga'upu, ma Muāgagana na fa'apogai mai le tala: O uiga, ma fa'aaogāga i au lava upu	
Fete'ena'iga o i le tala	
Fa'amatala: o ai olo'o fa'amatala?	
I'uga o le tala	

O le Tala: O le Toe Aso Na i Moamoa

Tusia i le Sāmoa Ne‘i Galo: Talatu‘u ma Tala o le Vavau a Sāmoa Volume Two, Matagaluega Tupulaga, Ta‘aloga ma Aganuu: 121: 126. Sa fa‘amatalaina e Moe‘ono Kolio o Falefā; Tuimalātū Iose o Uafato, Fagaloa.

Ua **au tausagā** tala o le ‘Aigofie i Sāmoa ma ua lē mavae upu tu‘utu‘u taliga na fofoa mai le ‘Aigofie. Sa **taulagi** o le fa‘agatama fa‘atamatane ona sa iloilo ai ma tofo le lototetele ma le malolosi o taulele‘a talavou o le atunu‘u i po anamua. E lē mavae pei se fugala‘au upu ma muāgagana na maua i lea ta‘aloga, ua totō ma maua‘a i mafaufau ma fai ma teuteu e salani ai saunoaga ma fetalaiga.

E lē se mea taumate sa to‘atele tagata totoa ma le malolosi sa auai i lea ta‘aloga, peita‘i, ua ta‘uta‘ua lava ni taulele‘a talavou e to‘alua sa fa‘atāututū lo la malolosi. O Leatiogie, o le atali‘i o Fe‘epō o le nu‘u o Fale‘ula, ma Salevaonono, o le nu‘u o Falefā, o ia o le alo o Leutelelē‘iite. O le ‘Aigofie, fai mai ni isi o le isi ona fa‘aupuga o le Fea‘iga. E mafai la ona fa‘apea se taofi o le fa‘atau loto, fa‘ataua‘i totoa o ni tagata.

E foliga tutusa finagalo fa‘aalia o ni isi o tamali‘i ma ponao‘o o le atunu‘u pei ona fa‘ailoaina i upu ‘āmata o le ‘autū. O le afio‘aga o Falefā i Upolu sa avea ma laumua po o le malae na gasolo i ai tagata e maimoa i le ‘Aigofie. E tolu malae na iloilo ai le malolosi o taulele‘a talavou, o Amouta, Amotai, ma Moamoa. O ia malae e i le afio‘aga o Falefā. Sa fa‘aaogā le ululapalapa e fai ma ‘au‘upega, o le ulusū po o le vaega mamafa o le lapalapa o le launiu na gaosi ai ia ‘auupega. E taumafai le isi toa e taia le isi tagata i le ululapalapa ua saunia lelei, ia tigaina pe malolo ai fo‘i. O fea lava le vaega o le tino ole‘ā saofia ai se osofa‘i, ma lamalama **masele** ai ina ia matuā ogaoga se mafatiaga o se tasi. E lē faigofie la ona maua se manumālō pe ‘ā tau‘au tutusa se fea‘iga po o tagata ta‘aalo. Ma‘eu fo‘i tomai o Sāmoa anamuā na sailia ai le toa ma le malosi o se tasi.

O le Amouta fa‘apea e mamao i uta, soso‘o atu ai lea ma le malae o Amotai. O Moamoa, o le malae lea e saili ai lē ua mālō i se tauiviga o le ‘Aigofie. O le upu molimau a le ali‘i tāua o Falefā, o Leutele lea, o tala a tua‘ā ma ē ua mavae, e fa‘atumulia ia Malae i tagata e maimoa. Sa gasolo i ai itū ‘ese‘ese o Upolu ma Savai‘i aemaise o le **logologoā** o tala o toa malolosi i le ta‘aloga. E lē tioa la ona gagana le atunu‘u i **muāgagana** e uiga i le fa‘agatama, “**E sao mai le Amouta, ae tali le Amotai, fa‘i fo‘i o lea a‘o le toe aso na i Moamoa**”.

Sa iloa gatā po o ai o Leatiogie ma Salevaonono ole‘ā mālō i le tauiviga, aemaise le fetā‘iga i le aso fa‘ai‘u i le Malae o Moamoa. Fai mai, sa tau ia ali‘i talavou ma mālōlō auā ua tau‘au tutusa, o lona uiga ua tutusa le popoto i le ta‘aloga fa‘apea le malolosi. O Salevaonono, o le toa o Ātua, le itū po o le vaega i sasa‘e o Upolu, a o Leatiogie mai le **Tuamasaga**. E lē taumate lava se va‘aiga ofoofogia o le fetauiga a taulele‘a talavou pe ana fa‘apea sa pu‘eina ni ata o lea fa‘agatama. Ua taugagaifo le la, ua talagū le ‘aumaimoa, ua femusuā‘i fo‘i gagana po o ai a manumālō a o ai fo‘i a **malolo**. Sa lagona e Leatiogie ua māmā le pa‘ū ia te ia o ta a

Salevaonono, ma ua iloa ai, ua ‘āmata ona vaivai lana paga. Sa fa‘afuase‘i loa ona si‘i a‘e le ta **tofi‘ulu** a Leatiogie, ua tuai fo‘i gaoioiga a le toa o Salevaonono.

“Ua taia le ulu sa‘e le vae.”

Talofa ua saga **tulitatao** pea ta malolosi a Leatiogie, ma ua tevateva Salevaonono ma palasi. Le tala ua lelea, ma ua logo atu le tapua‘iga a Fe‘epō. Ua mālō le tama i le toe aso nai Moamoa. Ua fa‘aalia le fiafia o le toeā‘ina ina ua patipati ona lima – **“Ua patipati ta‘oto ai le Fe‘epō ae ta tagata Leatiogie.”**

O le malae ua ta‘ua o **Moamoa**, o le ogatotonu lea o le nu‘u o Falefā e fa‘afeagai tonu lona itū i gatai ma le vai. O le vai lenei e iai le tala‘aga na maua ai. O le matu‘upalapala o le ali‘itāua o Falefā, le afioga ia Leutele po o Leutelelē‘ite, na fai meaalofa mai ai le Tuimanu‘a i ona po o le Vavau. O lea vai na fai ma lavea‘i mo ni taulele‘a ua āfaina tele i le fa‘agatama pe afai fo‘i ua matapogia, ma tau fa‘aola ma fa‘atofu i le vai. O le pogai lea na fa‘aigoa ai le vai o “Tafa‘aola”, pe ‘ā matuā ogaoga ona a‘afia se tasi i le fetāa‘iga o lapalapa.

E lē taumate sa iai ni isi fo‘i taulele‘a totoa ma le malolosi na iloa le mata‘alia i le fa‘agatama. O ni isi itū o mau na folasia, a malosi lava se paga, e uma le Amouta, tutusa, aga‘i i le Amotai, na tusapau pea le malolosi. O le aso fa‘ai‘u i Moamoa, na matuā va‘aia le tau‘au tutusa o toa. Toetoe a po le aso, ae va‘aia loa le taia ma tautevateva ma i‘u ai loa ma le **fa‘aagatama** mata‘ina. Ma‘eu le agaga **su‘emālō** loto tetele na sau ai le soifuaga o Sāmoa. Upu ua tatou **sapi** ai: **“O le toe aso nai Moamoa”**.

O le malae o Moamoa ma le vai o Tafa'aola olo'o i le itū i tai.

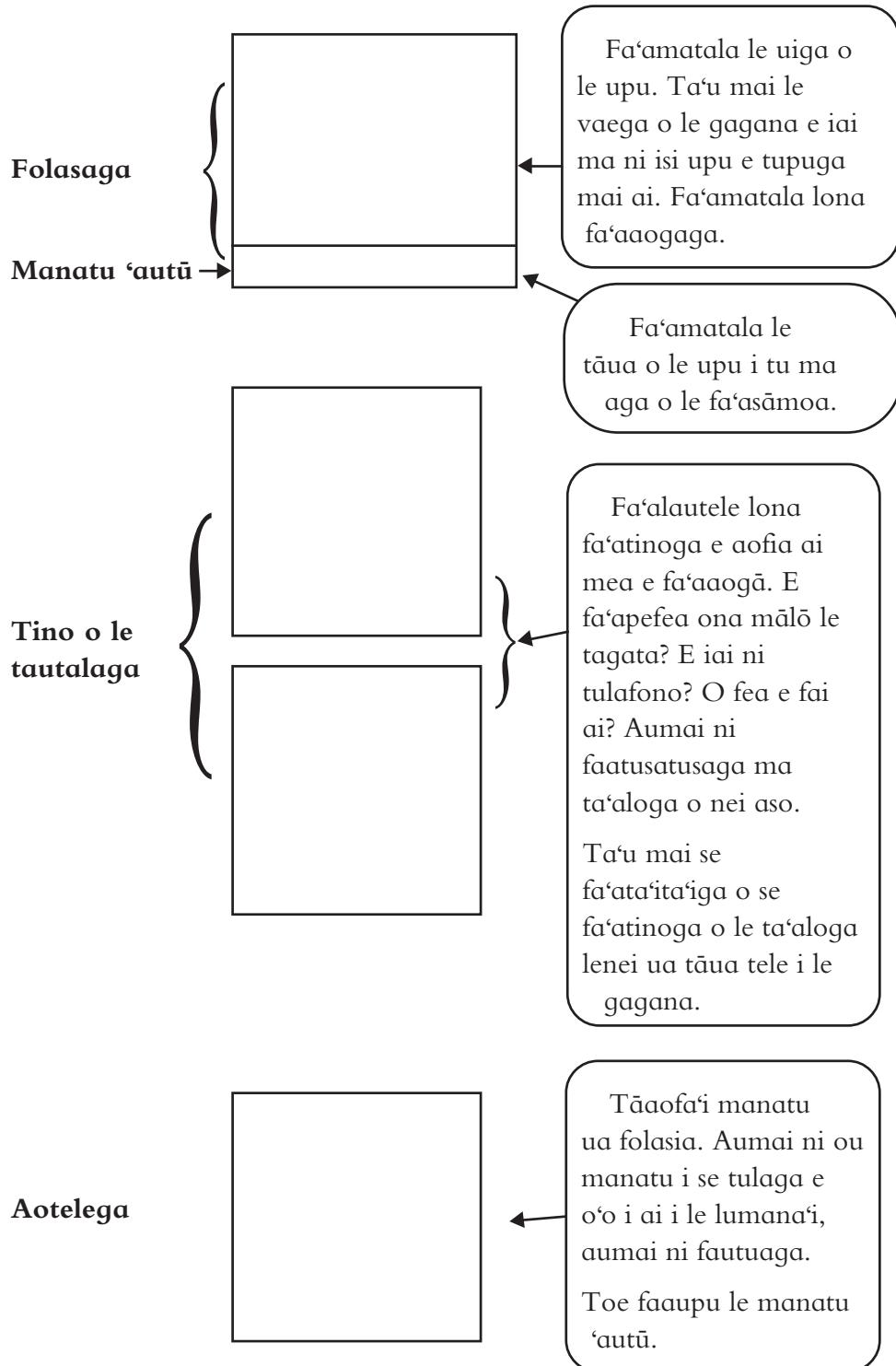

O le vai o Tafa'aola.

O ata na pu'eina e Alan Male.

Fa'atinoga 14**Tautalaga: o se isi o mau e iloiloina ai tomai ua 'ausia**

1. Tapena sau tautalaga e fa'amatala ai le ta'aloga o le 'Aigofie. E 2 minute le umi o le tautalaga e fa'atino i luma o la tou vasega.
2. Fa'aaogā le fa'ava'a lea e tapena ai lau tautalaga.

3. Va‘ai i le Tusi 2 Tausaga 10 itulau 52–60 mo fautuaga ma fa‘amatalaga o le faia o tautalaga.
4. Tapena e le tou vaega tulaga lautogia ma ni aiaiga o le lelei o se tautalaga. Va‘ai i le Tusi 2 Tausaga 10 itulau 52–60.

ft. **Aotelega o le tautalaga**

- ola ma ‘ānoa manatu o le tautalaga.
- talafeagai manatu uma i le ‘autū.
- sogasogā le atina‘eina o manatu.

Fa‘avasegaga o le tautalaga

- manino vaega o le tautalaga.
- manino le fa‘ata‘otoga o manatu ‘autū.
- malosi mau lagolago.
- ma‘ati le folasaga ma le fa‘ai‘uga.

Aga a le failauga

- feso‘ota‘i taga ma manatu.
- o le tu ma le va‘ai e . . .
- e to‘a i lana . . .
- o le leo e . . .
- e fetaui manavaga ma . . .

Sa‘o o le gagana

-
-
-

5. Va‘ai i tulaga lautogia. Fa‘ata‘ita‘i ona fai lau tautalaga i se vaega o le vasega.
6. Fai lau tautalaga i luma o le vasega atoa. Ia aumai fo‘i ni fautuaga a le vasega i tulaga ua ‘ausia pe‘ā taga‘i i aiaiga ua tapena.

Mo le faiā‘oga

Afai e fa‘aaogā le galuega fa‘atino o le tautalaga o se tasi o tulaga e togia mo tamaiti, e tatau ona fa‘amā‘oti tulaga lautogia ma aiaiga. Va‘ai i le itulau 64 Tusi 2 Tausaga 10. E tatau fo‘i ona vaevae togi i vaega ta‘itasi ft. A fa‘apea e 20 togi o le tautalaga e mafai ona 5 togi o vaega ta‘itasi ona filifili lea pe fia togi ua ausia i vaega ta‘itasi ft.

Vaega lautogia	Aofa'iga Togi = 20
Aotelega o le tautalaga <ul style="list-style-type: none"> ☐ ola ma 'ānoa manatu o le tautalaga ☐ talafeagai manatu uma i le 'autū ☐ sogasogā le atina'eina o manatu 	/5
Fa'avasegaga o le tautalaga <ul style="list-style-type: none"> ☐ manino vaega o le tautalaga ☐ manino le fa'ata'otoga o manatu 'autū ☐ malosi mau lagolago ☐ ma'ati le folasaga ma le fa'ai'uga 	/5
Aga a le failauga <ul style="list-style-type: none"> ☐ feso'ota'i taga ma manatu ☐ o le tu ma le va'ai e . . . ☐ e to'a i lana . . . ☐ o le leo e . . . ☐ e fetau i manavaga ma . . . 	/5
Sa'o o le gagana <ul style="list-style-type: none"> ☐ ☐ ☐ 	/5
Aofa'iga	/20

Fa'atīnoga 1

Mālamalama i fāgogo

1. Talanoa ma sau paga. Lisi i lalo ni fāgogo ua lua iloa, ma ta'u mai ni vaega ua lua iloa i fāgogo ft. o matā'upu 'autū, o tagata o le tala, fa'amatala mf.
2. Faitau ma fa'atalanoa e le vasega matā'upu olo'o fa'amatala i palakalafa o i lalo.
3. Aumai ni fa'ata'ita'iga o matā'upu 'autū mai ni fāgogo ua iloa.
4. O ā 'ese'esega o fāgogo ma talatu'u?
5. O le ā se tāua o fāgogo i le fa'asāmoa?

O fāgogo o ni isi ia tala a Sāmoa mai le vavau e fa'amatala i po i totonu o 'āiga. O ni tala sa fai ma mea fiafia a tamaiti i po auā sa le'i iai ni leitiō ma ni televise. A leai se masina mo ni īgāve'a, po o ni isi fo'i ta'alogaga, ona tā'oto'oto lea i le po ma fa'alogologo i fāgogo a o fa'amatala e se tagata matua. E mālie tele fāgogo i le fa'alogologo, o ni tala e 'oa i le lalagaina o mea olo'o tutupu ma le gagana.

O le mamanuina o le fāgogo ua alia'i mai ai ni uiga masani. "O le tele o tala e 'āmata i se ulugali'i ma la la fanau o i latou ia e 'autū i ai le tala; afai olo'o tā'ua igoa o mātua e masani ona iai se feso'ota'iga, pe e tutusa ò lā'ua igoa." (Moyle, 1981:20). O se fa'ata'ita'iga o Ogāfau ma Tafitofau. O le fa'aigoaina o fanau e iai fo'i se feso'ota'iga ft. Lauolefasa, Ogāfasa. O ni isi igoa e tai tutusa lava fa'apei o ni igoa masaga ft. Tuivalea, Tuiatamai, Papaiuta, Papaitai, Laupanini ma Laupanana. O tagata o tala e iai o latou mana fa'asauali'i. E femalaga'a'i i vasaloloa i o latou va'a, pe fa'aaogā fo'i ò latou mana. E ta'atele fo'i i fāgogo manu e tautatala ma pepese. O le tele o fāgogo e 'amata fa'apea "O le fāgogo iā . . .", po o le, "O la'u fāgogo ia . . .", po o le "O le ulugali'i o Tafitofau ma Ogāfau".

Ona o tala sa tu'utaliga, e fa'alagolago le mālie o fāgogo i le susua o upu a le faifagogo, o lona leo, o le tagiina o le fāgogo, ma le poto lea e fatua'i le tala. O le tagi a le fāgogo e fesoasoani tele i le agaga o le tala ma le mālie i le aufa'alogologo. O le mālie o le fāgogo e fa'apea ai le 'aufa'alogologo 'aue!. i lea taimi ma lea taimi a o fai le fāgogo. E iloa i le "aue" olo'o feala le 'aufa'alogologo ma o se fa'amalosi'au fo'i lea i le faifagogo.

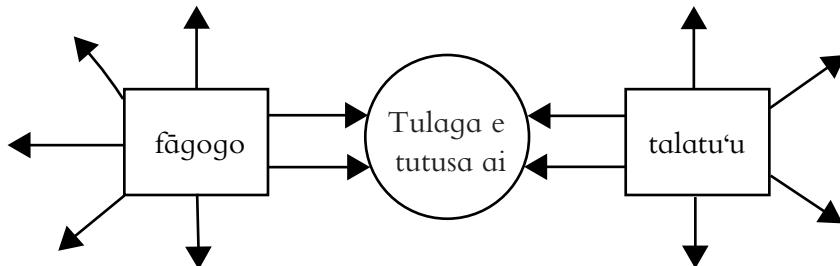
A fa'atusatusa ma talatu'u, e iai lava ni 'ese'esega o fāgogo. O le tagi a le fāgogo ua lē maua lea i talatu'u. O fāgogo e lē fa'apito i se nofoaga pe manino fo'i se nofoaga o patino i ai. E leai fo'i la ni ona pine fa'amau. Ua lē 'o iai fo'i ma ni alagā'upu po o ni muāgagana e fa'apogai mai i fāgogo.

E lua fāgogo olo'o 'autū i ai le vaega lenei o le autalaga. O le fāgogo muamua o se tala masani ae ua tusitusia. O le tala lea ia Tafitofau ma

Ogāfau. O le fāgogo lonalua ua tā'ua o Sina ma Tauveve. O se fāgogo na pu'eina ma tusitusia e pei lava ona fa'amatala ai e le faifagogo. O le tāua o lea faiga o le maua tonu o le agaga ma foliga o se tala tu'utaliga auā a na tusitusi, ua lē maua ni isi o tulaga o le gagana tautala fa'amatala e pei o le fai ma toe fai o upu pe'ā sasi, o le iai o fuai'upu e fa'aaogā i le tautala ae lē sa'o pe'ā tusitusi ft. .. “Fai atu loa Tigilau”, ae lē o le “Na fai atu loa Tigilau” po o le “Toe tagi lea o le tama”, ae lē o le “Ona toe tagi lea o le tama.”

E tāua le iai uma o fa'ata'ita'iga nei, o se fāgogo ua tusitusia muamua, ma le fāgogo sa fa'amatala sa'o lava ma tusia i lalo e pei ona fa'amatalaina. E mafai ona auiliili le 'ese'esega o tala tusitusia ma tala fa'amatala tu'usa'o lava. E mafai fo'i ona malamalama ai i le tāua o le iai pea o ni fa'amaumauga olo'o tapu'eina ma teu.

6. Tusi i lau 'api ni pusa se lua ma lisi mai i 'autafa manatu 'autū i fāgogo ma talatu'u. Ia manino mai mea e tutusa ai ma mea e 'ese'ese ai. ft. tagata o le tala, nofoaga ma taimi, fatua'iga, o le fa'amatalaina, mf.

7. Aiseā e tāua ai le fa'amatala o tala nei? Aiseā e tāua ai le iai o ni fa'amaumauga tusitusia?
8. O ā ni tāua o talatu'utu'utaliga iā Sāmoa?

Fa'atinoga 2

Fāgogo 1: O Tafitofau ma Ogāfau

1. Fa'alogo a o fa'amatala e le faiā'oga le fāgogo. 'Aua ne'i galo ona fa'a'ue a o fa'amatala. Mātau po o ā aga fa'afāgogo olo'o maua i le fāgogo lenei.
2. Fa'atalanoa tali o fesili nei:
 - a. O ā ni uiga tāua e lua o le fa'asāmoa olo'o fa'amanatu mai i le fāgogo lenei? Fa'amatala au'ili'ili ma aumai mau mai le tala e fa'amaonia ai.
 - e. O le faiva o tapua'iga, o le ā sona fa'atinoga e Sina?
 - i. Aga o fāgogo. O ā aga fa'afāgogo olo'o aofia ai i le tala lenei? Aumai ni mau mai le tala e fa'amaonia lou manatu. Ta'u mai mea nei:
 - Tagata o le tala. O ai tagata o le tala ma o ā uiga o nei tagata e fetaui ma le itu'āiga tala lenei? ft. uiga o Sina, uiga o tama, uiga o Tui Lētafu'e. O ā ni fa'atusa o iai?
 - Nofoaga o le tala ma taimi o le tala.

- Mea e tutupu i le tala. O ā mea olo'o tutupu i le tala e iloa ai o le fāgogo?
 - Fete'ena'iga. O fete'ena'iga e masani ona iai o le fete'ena'iga lea i le va o ni tagata o le tala, o fete'ena'iga o le loto ma le mafaufau o le tagata lava ia, ma le fete'ena'iga i le va o se tagata ma le lautele ft. o se nu'u, atunu'u.
 - O ā ni fete'ena'iga olo'o i le tala? Fa'amatala au'ilisi.
 - Fa'asologa o le tala. A vaevae le tala i ni vaega se tolu: amataga, ogātotonu, ma le fa'ai'uga, o fea e fai ai lau vaevaega ma aiseā fo'i? Tusi se ata e fa'aali ai vaega nei ma lo latou feso'ota'iga.
 - I'uga o le tala. O le ā sou lagona - na fa'amatafi e le i'uga o le tala fete'ena'iga sa iai i le tala? Aiseā?
 - Tagi a le fāgogo. Fa'ata'ita'i ona tou tagi le fāgogo. Tagi tama i le tagi a Tui, ae tali teine i le tagi a Sina. Fa'amatala le tāua o le 'tagi' i le fāgogo.
3. Faitau le fāgogo ma fa'amautū a tou tali. Tusi iā tou api.
 4. O ā ni ese'esega o le fāgogo na fa'amatala, ma le faitau i le fāgogo ua tusia? Aumai ni manatu se lua pe tolu ma fa'amatala lelei. Mafaufau i le amataga, o le faiga o fuai'upu i le gagana tusitusi ma le gagana tautala, mafaufau i le 'leo' o le tala, lagona ma le agaga ft. O fāgogo o tala tu'utaliga. E tāua ona fa'alogo iai. O le leo o le faifagogo e momoliina mai lagona ma agaga o le tala, e maua gofie fo'i ia e le 'aufa'alogologo pe'ā fa'alogo nai lo le faitau.
 5. Galulue i vaega ta'ito'aono i le valu. Filifili le faifagogo a le vaega. Fa'amatala le fāgogo ae fa'alogologo isi ma fa'a'aue. A tagi le fāgogo, ia vaelua le tou vaega e tagi a Tui isi ae tagi a Sina isi.

O le Fāgogo ia Tafitofau ma Ogāfau

Ua toe teuteuina mai le faamatalaina i le tusi "O Pese ma Solo" Matagaluega o A'oga i Sāmoa.

Sa i ai le ulugalii, o ō la suafa o Tafitofau ma Ogāfau, ma la la fanau e toaiva tama e igoa uma lava ia Tui, ae tasi pe lava lo lātou tuafafine, na o Sina. O se tamaitai sa matuā 'a'ave tala i le susulu o lona lalelei.

Ona o Sina o le ui'i lava o le 'āiga, ma ua uiga ese lona lalelei, o lea na pele tasi ai o ia i ona mātua, aemaise lava Ogāfau lona tina, faapea foi nai ona tuagane. Sa avea ma galuega matua a nei tama le sailili auala e faafafia ai lenei tuafafine e toatasi. E pei lava o uiga māsanī o le aganuu a Sāmoa, e faaaloalo ma ava tama i o lātou tuafafine. O a foi moomooga ma ni manaoga o Sina, e avea ia o ni tulafono e ao ina faataunuuiina e nei tama o Tui ma Tui.

Sa fai tāgati'a a tama ma lo latou tuafafine. O le ta'alogia lenei e iai lona pese:

"Sau sau ti'a e! Sau togi ane ia! E iloga le ti'a e malie e na ona fifimalie."

Ta le ti'a a Sina, mua i tai. Ta le ti'a a Sina mua i uta. Toe ta le ti'a a Sina, mua i tai. O le taimi o tauga susua o a lātou tagati'a, sa faafuase'i ona avea ai le loto o Sina i se tasi taule'ale'a lalelei na ia vaaia a o fai le taaloga, ma sa faananau ai lava ma õle atu i ona tuagane ina ia lātou aumaia lana gogosina, o lona manamea o lenei taulealea.

O le mea lenei ua leva ona faatali i ai le ao a Tui o se manao tu'usa'o o Sina ia lātou faia, o lea na tonu ai loa ole'ā ō atu e saili mai lenei gogosina ua faananau i ai lo lātou tuafafine pele.

Na apoapoa'i lelei lava tama ia Sina e nofo lelei i le fale ma faatali mo lo lātou foi mai ma lana manamea, ae 'aua lava ne'i pisa pe fonō i ō lātou igoa.

Sa ioe Sina ole'ā na faia uma mea e pei ona faatonuina e Tui ma Tui, ae ona o lona lē to'a ona ua fiu e tatali ona tuagane, o lea na 'āmata ai loa ona taufonō o ia.

Paga lea ua ūe mai nei Tui Letafu'e i le valaau a Sina! Atonu o le ala lea na poloaf'i taotao ai tama e aua nei valaau i o lātou igoa, ona olo'o iai lenei sauai mata'utia e igoa faatasī ma lātou.

O se tūlaga faigata ua oo i ai si teine aua ua sau nei le alii fōliga uiga ese. O le ulu e totoso mai i tua lava 'ātoa ma lava 'ava u'ū tatapuvae. Tālofa i le matauti'a o lenei vaaiga! Na taufonō pea le teine a ua leai sona leo ona o le fefe.

Na sese mai lenei sau'ai ma 'aluga i le vae o Sina ma faatonu loa e seluselu lona ulu ma vā'ili, ae se'i fai sana malologa. Ona nofo ai lea o si teine ma le gatete, a o moe pēpē lenei tagata auleaga i ona vae.

Na foi mai uma le auuso, va'ai o mea masei ona fetagisi lea faapea:

Soufuna Sina, Soufuna Sina, Le tamafafine, o le feagaiga
 Na e tagi lau tane o le gogosina
 E te manamea i nai ana tipa
 Ifo vanu, 'a'e vanu, o au manu na
 'Ae ta alu ita, nei ta pa'ū, ta lili'a.

O lo latou tuafafine ua tali mai:

Sole Tui sau i le fale
 Sau i le fale a ta gagase
 Na ou valaau ia Tui ma Tui
 'Ae ūe mai ai le tasi Tui, o Tuiletafu'e, le moe nei
 Le tōfā i o'u vae nei

Na auaua'i mai le auuso ma toe sosola ae tu'ua Sina ona o le mata'u ia Tui Letafu'e, vaganā lava si Tui aupito itiiti. O ia lea sa sili atu lona alofa ia Sina i lo lona fefe i le sau'ai. O lea na talatala auaua'i mai ai fuati lauulu o le alii ma tanoanoa i laau tetele i tafatafa o le fale, 'ae la sosola loa ma lona tuafafine.

E ala a'e Tui Letafu'e ua leai se Sina. Sa matuā ita tele lava ma tauoso solo. Oso i sasae 'ae mafuli uma mai laau o sisifo, oso i sisifo, māfulifuli mai laau o sasa'e, ma faaumatia ai lenei mea mata'utia.

Fa'atinoga 3**Talafa'atino**

O le talafa'atino lenei ole'ā galulue ai le tou vasega atoa mo le tu'ufa'atasiga ae tofu vaega ma a latou galuega e tapena.

Tusi ma fa'atino sa tou talafa'atino o le fāgogo lenei e aofia ai ona vaega uma. Ia le sili atu i le 3 itulau.

Vā'ai i le Laasaga 1–4 o le tala faatino ia Va'atausili ma Apaula mo se fesoasoani.

1. Fa'atalanoa e le vasega atoa po o ā vaega o le tala, o ā va'aiga i na vaega, o le ā le auala e fa'atino ai ft. o se tala pei ona iloa ai, tala fa'aulaula, tala fa'aneionapo.
2. Vaevae le tou vasega i ni vaega ta'ito'aono. Tufa tofu le vaega o le tala. Ft. Vaega 1 o le tala, e nafa ma le vaega a Sione, Vaega 2, e nafa ma le Vaega a Leti.
3. Galulue vaega ta'itasi e tapena le tusiina ma le fa'atinoina o la latou vaega.
 - Muamua filifili pe fia va'aiga ole'ā iai i lena vaega. Ina ia fa'afaigofie, taumafai aua ne'i sili atu i le 3, e lelei fo'i pe 'ā na o le 2 ni va'aiga.
 - Mafaufau i le 'amataga, ogatotonu, ma le iuga o va'aiga ta'itasi. O ā fa'asologa o tala e fai i va'aiga ta'itasi mai le amataga, ogatotonu, fa'ai'uga? O ai e tautala muamua, o ā taga e fai.
 - Tusi le tou talafa'atino. Mulimuli i le fa'ava'a ua uma ona fa'aaogā i le Vaega 1 o le Autalaga atoa.
4. Fa'atino, fa'ata'ita'i ma fa'atino i luma o se isi vaega po o le vasega atoa fo'i.
5. Fa'atalanoa i vaega fa'atinoga sa fai. Aumai ni fautuaga mai le 'aumaimoa mo le fa'aleleia atili.

Fa'atinoga 4**Fāgogo 2: O Sina ma Tauveve**

O le fāgogo lenei olo'o si'i mai i le tusi "Fāgogo" na tu'ufa'atasia e Richard Moyle. Ua fa'atāuaina ona olo'o tusi sa'o lava pei ona fa'amatala ai e le faifagogo o Taupaoga mai Sātaua Savai'i. E ui la ua tusitusia ae olo'o mulimuli pea i foliga o le gagana tautala fa'amatala tala. O le tagi a le fāgogo olo'o avatu fo'i ma ona nota pei ona tapenaina e Richard Moyle. E ui e lē o tatou uma e nota, ae tāua mo fa'amaumauga ma ni isi fo'i olo'o mafai ona malamalama i nota. E tatau ona faamasani le faiā'oga i le fāgogo muamua.

1. Tusi i luga o le laupapa le igoa o le Fāgogo, igoa o tagata, nofoaga olo'o tā'ua i le tala.
2. Fa'alogo a o fa'amatala e le faiā'oga le fāgogo. Mātau aga e patino i fāgogo olo'o iai i le tala. ft. amataga, tagata o le tala, fatua'iga o le tala, fete'ena'iga, tagi, nofoaga.

**'O Sina ma Tauveve
(Na fai mai e Taupaoga, Sātāua)**

'O le ulugāli'i; 'o lenei ulugāli'i 'ua to'alua le fānau, 'o le teine matua 'o Tauveve, 'o lona lua, Sināle'e'emo. 'O Tauveve e 'auleaga 'a'o Sināle'e'emo e 'aulelei. Fai lea 'o tofiga a le ulugāli'i—'o Tauveve 'ole'ā alu e fai umu, 'o Sināle'e'emo e fa'amāepaepa. Ia, 'ua fa'apēnā ona faia.

Fa'alogo loa Tigilau 'i le 'a'ave o tala o Sināle'e'emo; fai atu loa lea 'o Tigilau 'iā Sāvavau, *Fa'a'e le fua—'ole'ā alu le aumoega 'i le tama'ita'i e 'aumai nei tala.*

Taunu'u loa le 'aumoega. 'Ua iloa lā e Sinātauveve 'ua iai le 'aumoega; alu ifo loa, tulia Sināle'e'emo e alu 'i le umu 'ae nofo ia i le tale. Ia, Sināle'e'emo 'ua tau mai le 'aute, vala'au mai, *'O le afi lea?*

Fai atu loa Sinātauveve, *E leai. Alu 'i le tale lale 'o pusa mai le afi.*

Alu loa lea 'i le tale o le lo'omatua, 'o lona afi 'o lo 'ua tafu. E lē iloa le teine se mea e tasi. Tago atu taupu'e le mūmū o le afi, mū le lima; se'i. Tago atu 'i malala 'o lo'o pupula mai, mū le lima; se'i. Fai atu si lo'omatua, *Fa'atali ā, so'u faia sau afi.*

Tago loa lea le lo'omatua, 'ua fai le afi ta'ape. Tū atu loa lea le teine, alu. Alu atu le teine, tu'u i luga o le tauveve ('o le tauvela lea); 'ae alu loa, moe.

Va'ai mai lea 'o Sinātauveve 'ua pusa atu le afi, 'ae taunu'u loa le aumoega. Alu loa le fe'au a Tigilau 'i le tama'ita'i e alu ifo e fai le 'ava. Ma le alu ifo, 'o le 'auleaga ia 'o le tama'ita'i. la, 'o lā 'ua fa'alētonu ia Tigilau, 'a'ua lē toe mafai se mea, leaga, 'ua masi'i mai.

'A'o le fānau a Tigilau, 'o Tuivalea ma Tuiatamai, lae tāfafao i gā'uta; e tauane lā 'o moe lenei teine mānaia i le umu. Fa'apea loa lea 'o Tuivalea, *Tamo'e ā 'iā Tigilau e fa'atali le va'a—masalo 'o le tama'ita'i lenei na tātou ā mai 'i ai.*

Ia, 'uma loa le 'ava, fai atu a Tigilau 'iā Tauveve, *Tātou ā—'o 'oe e sau i le tafaoga.*

I, ā lea, fa'ae'e la va'a, 'a'o lenei ā lae i gā'uta nei tama. Vala'au atu Tigilau 'iā Sāvavau, *'Ua 'ātoa mai 'o tātou?*

Vala'au mai Sāvavau, *Toe ā 'o lau fānau e le'i o'o mai.*

'Ae momo'e a'e le tama, vala'au atu, *Tigilau, fa'atali le va'a—'ai 'o le tama'ita'i lale na tātou ā mai 'i ai; 'o lo'o i gā'uta.*

'Ae fai atu a Tauveve, *Ali'i, 'ua matua'i valea ia ali'i; 'ai ā ole'ā 'aumai le tama'ita'i fai umu.*

Ma le va'ai atu o Tigilau ma Sāvavau—okaoka, se tama'ita'i e lālelei tele. Ona 'avatu ā lea, fai atu a Tauveve, *Fai 'i ali'i lae e 'ave lo lā teine 'i se isi mea; 'aua le 'aumai ia 'i inei.*

Ona 'ave lea 'o le tama'ita'i, tu'u i le isi tale o Sāvavau, 'a'ua ā mai tama 'ua fai sua a Tigilau ma Tauveve. 'O mea lelei 'uma 'ua fu'e e nai tama 'i le 'ato, 'ave 'i 'ō 'ua tausi le teine. Fai, fai lea, 'ua to'alua le fānau a Tauveve.

Ona o'o loa lea 'i le isi aso, afiafi pō, fa'apea atu lea a Tigilau, *Ia, Tauveve, fa'atali atu ma si a tā fānau, so'u alu 'i le fono o Sāvavau—ua sau nei le tāla'iga.*

Ia, alu loa a Tigilau, e leai se fono 'a'ua alu e moe 'iā Sināle'e'emo. Fai, fai lea, 'ua tele lava pō 'o aga'i pea le ali'i; ma'i loa le tama'ita'i. Ona iloa loa lea e Tauveve, fai atu loa, 'Ave ia lenā tama'ita'i 'i se mea; 'aua le tu'u mai i lenā pitonu'u.

Ia, 'o le tama'ita'i 'ua 'ave 'i uta, 'ua ō ma le fānau a Tigilau, 'o Tuivalea ma Tuiatamai, e tō ai le fale. Ia, ona nonofo ai lea i 'inā, 'ua tausi ai ā e nei tama.

Fānau loa le tama'ita'i, 'o le tama. Ona nonofo, nonofo lea, a'e loa le tama 'i le lā'au 'o tū i lumāfale o le fale o le tama'ita'i. Va'ai loa mai 'i taia nei 'ua iloa mai e le tama le sami. Alu ifo loa lea 'i lalo, fai atu, *Sina, va'ai 'oe—talu lava ona ta ola mai, na'o otaota mea'ai nei; ae lata mai le sami, 'a'o lae 'ua ou alu ou te utu sami.*

Fai atu lea 'o Sina, Sole, *Iā 'oe e fasia e tamaiti.*

Leai, so'u alu. Fai atu lea 'o le tama, 'O ai so'u igoa?

Fai atu loa lona tinā, E le'i iai sou igoa.

Ia, 'ua 'e iloa lo'u igoa?

'O ai?

'O Lemaluosāmoa.

Oi! Va'ai 'i ē—fai igoa lelei!

Ia, momo'e loa le tama ma le tauclusami; alu atu, tumu mapuna tamaiti i malae, 'ae lae ā fai le saofa'iga a Tigilau ma Sāvavau. Fo'i loa mai le tama ma le tauclusami, sau ā, fasi filifili ā le fānau a Tauveve la, lauē tamaiti 'ae momo'e le tama. Vala'au mai Tigilau, Sole, 'o le a le mea tou te pisa ai ma Sāvavau?

Vala'au atu 'o tamaiti, 'O lau fānau 'ua fasi e le tama lae e momo'e atu.

Ia 'e vala'au e sau ma sona va'a tou te tu'u va'a; ā muli le va'a o le tagata, ia, 'ua mū le fuaga.

Ia, lae vala'au atu 'ae momo'e ā le tamaiti.

Alu atu loa, fai mai si ona tinā, 'Ua 'e sau, sole?

'Ua ou sau, 'ae vala'au mai tamaiti ou te alu atu ma so'u va'a.

Ia, 'ua ā lā? Mea nā na ou fai atu; fea le mea 'ole'ā maua ai Tuivalea ma Tuiatamai se va'a? Ia, se'i 'e alu lā 'i ai.

Alu loa la, fai atu, Tuivalea ma Tuiatamai, ō 'inā 'aumai so'u va'a mau te tu'u va'a ai ma tamaiti o le nu'u.

Ō loa lea 'o nei tama 'ua 'aumai le papa. Fai atu lea 'o le tama, 'O le ā lenā mea?

'O lou va'a lea.

Ā'e! Ia, ou te alu atu e ula mai tamaiti.

Alu! E te o'o atu loa, tu'u 'i lalo lātou va'a 'ae tuli va'a lou va'a.

Ia, alu atu loa, alu atu, tumu ā i tamaiti 'o fa'asua va'a i le matāfaga; ia, ma 'ua ula mai tamaiti 'i ai. Fai atu loa lea 'o le tama, 'Ia tu'u 'i lalo o tou va'a.

Tu'u loa va'a o tamaiti, felelei; 'ae tu'u atu loa le papa a le tama, ia, alu lava, alu lava, 'ua mua. Ia, liliu mai fo'i le tama, fasi fo'i le fānau a Tauveve. Ia, tamaiti 'ua lauē a'e i gā'uta, 'ae 'ote atu fo'i Tigilau. Ia, vala'au atu fo'i.

'O le tama lale momo'e atu 'ua na fasi lau fānau.

'Ia vala'au e sau ma sana moa.

Ia, alu a'e fo'i loa le tama, 'ua fiafia fo'i si ona tinā, fai atu, *'Ua ou mālō, 'ae fai mai e 'avatu sa'u moa.*

Ia, toe alu fo'i lea 'iā Tuivalea ma Tuiatamai, ona ō lea 'ua pu'e mai le ti'otala; 'aumai loa lenei ti'otala 'ua 'aumai i le atigipūpū. Fai atu lea 'o le tama, *Ā'e! Se'i—na'o mea ou te mā ai. 'Ole'ā fa'afesea ona ou alu ma lenā mea?*

Alu! Se'i va'ava'a'i 'i se ma'a e togī 'i ai le atigipūpū 'ia ta'e, ona oso atu loa lea 'o le ti'otala, tatogi moa. A 'e alu atu, tu'u 'i lalo moa.

Ia, alu atu fo'i le tama, 'ua tumu mai tamaiti ma a lātou moa. Fai atu loa le tama, *'Ia tu'u 'uma 'i lalo a 'outou moa, 'a'ua ula mai 'i le atigipūpū.*

Togi loa e le tama le atigipūpū 'i le ma'a, ta'e lua; oso atu loa le ti'otala, tatogi 'uma ā mata o moa. Ia, 'ua ta'oto ai solo moa, momo'e loa le tama 'i uta.

Fa'apea loa lea 'o Sāvavau, Pagā. *Fai po'o le tama lava a ai lenei 'ua matua'i leva ona sāusāunoa 'i le alo o lo tātou ali'i. Masalo e sili ona 'a'ami le tagata e ana lenei tama.*

Alu atu loa le tama 'i uta, fai atu, *Sina, 'ole'ā 'e fa'atali atu, 'a 'ole'ā o'u se'i o'u asia lo tā 'āiga.*

Ia, alu loa le tama 'ae alu a'e loa le 'āmiga o Sināle'e'emo 'i uta a Sāvavau ma Tigilau.

Ia, 'ava'e loa lea—'o le tama'ita'i 'ua taualuga ai le fale o Tigilau ma Tauveve. Ia, timuia, lāina, sautia i le pō, ma le lē ai o lenei tama'ita'i. 'Ae lā 'ua nofonofo ā le tama'ita'i ma fa'asagasaga 'i le mea na alu ai lana tama. Ona va'ai atu loa lea 'o le tama'ita'i, 'ua sau le va'a o si ana tama. Ia, ona sau, sau, sau, sau, sau ā, 'a'o lenei Tauveve—oi, 'ua na'o le oso, 'ua ata fa'amaela, 'ua fa'aulaula 'i luga. Ia, sau, sau ā loa le va'a o le tama, taunu'u loa mai 'i le matāfaga. Va'ai mai—si ona tinā lea lē taualuga ai i le fale. Nofo loa le va'a o le tama. (Ia, 'o le fāgogo 'ole'ā tagi.)

Fa'alogo atu Sāvavau—*'O le tama'ita'i lea na ō 'i ai. Fa'apea loa lea, Tigilau, tālofa. Aumai le tama'ita'i 'i lalo—e ta'uvalea 'oe. 'O lea 'o le tama'ita'i lē na tātou ō 'i ai.*

'A'o lā 'ua fa'asaga ia Tauveve, 'ua fa'afe'e'i lana fānau 'ina 'ia 'aua ne'i lagona le tagi lenā, sau mai lugā. Ia, 'ote mai le ali'i, Fa'atali. E te lē iloa 'o lea fatalogologo 'i tagi a le tama'ita'i; 'ae fa'apisa 'o le ā tamaiti?

Ia, ona toe tagi fo'i loa le tama'ita'i; 'o le tagi ā lenā. Ia, 'uma loa, 'ave ifo loa 'i lalo le tama'ita'i, 'ave loa 'i le fale 'o iai Tigilau ma Sāvavau.

Va'ai mai le tama, 'o lā 'ua 'ave 'i lalo lona tinā. Ia, tūta loa mai le va'a o le tama. Āmata mai le apitāgalu le fola mai o tōga ma siapo, 'o savali mai ai le tama se'ia tau mai ā 'i le faitot'a 'o nofo ai Sina. Tū loa lea 'o le tama ma fai atu, *Tigilau, 'o le saga lenā o Sina 'iā Sāvavau, 'a'o le pua'a lea, 'ia fa'avave se mea e 'ave 'i ai.*

Ia, ona fa'ao'o loa lea 'o le fa'alavelave 'iā Tauveve, 'a'ua fa'atasi Tigilau ma Sināle'e'emo ma la lā tama 'o Lemaluosāmoa.

Ia, 'ua 'uma mai ai ma le fāgogo.

ĀUTALAGA 1

M.M. = 132

Ti-gi-la-u 'i [-a] fa'a-fo-fo-ga, Sa-va-vn---u 'i [-a] to-u la-go---na.

La-ta pū le Le-o-le-o-fo-no-ga, 'o lo-ta vna le Tu-i-tu-i-a-to---ga,

La-ta mo-a le Vi-niva-an-lo-n. Se li tñlu n-tu mñ i-go---n. — 'o In-ta

tu-ma 'o Le-ma-lu-o-an-mo-n, 'Alo 'i-ta ne-i 'o Si-nñ-le-le-le-mo-ma-i-va-i-o-ta-ga-lo---a. Po-lo i fa-le-ga 'e-a le pu-a-la 'o Ta-u-ve-ve-mo-e-lo---a?

3. Tali fesili nei:

- O ā ni uiga tāua o le fa'asāmoa olo'o ta'u mai e le fāgogo lenei? ft. i le va o ali'i ma tamaitai'i, fanau ma matua, aganu'u o feiloa'iqa, va o ali'i ma lo latou nu'u, sailiga o se faletua o le ali'i, tautua, nafa o tamaiti, faasalaga, o le saga mf.
- O le ā le aumoega? O ā mea e ave ai? O ai e aumoe? O ai e aumoe i ai?
- O fea na sau ai le aumoega olo'o i le tala? O le ā le fa'afitauli na o'o i le aumoega ae o le ā le aogā o le fa'afitauli lenei i le fatua'iqa o le tala?
- O ā ni talitonuga e feso'ota'i ai le tala (tulaga e tutusa ma 'ese'ese ai) ma talitonuga fa'akerisano?
- Na iloa e le tama o Lemaluosāmoa o Tigilau lona tāmā? Aumai ni mau e lagolagoina lou manatu.
- Aiseā na fai mai ai le tinā i lana tama "Oi! Va'ai i 'ē fai igoa lelei!"
- Fa'amatala i ni fuaiupu se tolu le va o Sināle'e'emo ma lana tama o Lemalusāmoa. Aumai ni fa'ata'ita'iqa e fa'amaonia ai ou manatu.
- O fea e iai le 'āiga na alu le tama e asi? Aiseā na alu ai e asi? Na fa'apefea ona iloa e le tama le mea e alu i ai ae na ola i

Savavau?

- m. E te talitonu e itulua le tama o Lemalusāmoa? Aiseā?
- n. O le ā le fāiā a Tuivalea ma Tuiatamai ma Lemalusāmoa? O le ā se sao o tama nei i le tala?
- p. O ai olo'o fa'amatala le tala? E fa'apefea ona e iloa?
- s. O le taualuga o le fale o ai olo'o iai Sināle'e'emo? E fa'apefea ona e iloa?
- t. O le tagi a le fāgogo e fa'apea:

Tigilau ia fa'afogofa Savavau 'ia outou lagona.

La ta pu le Leoleofonoga.

O lo ta va'a le Tu'itu'iatoga.

La ta moa le Vinivasaloloa.

Se'i ta'u atu ma igoa.

O la ta tama o Lemaluosāmoa.

A 'o ita nei o Sināle'e'emomaivaiotagaloa.

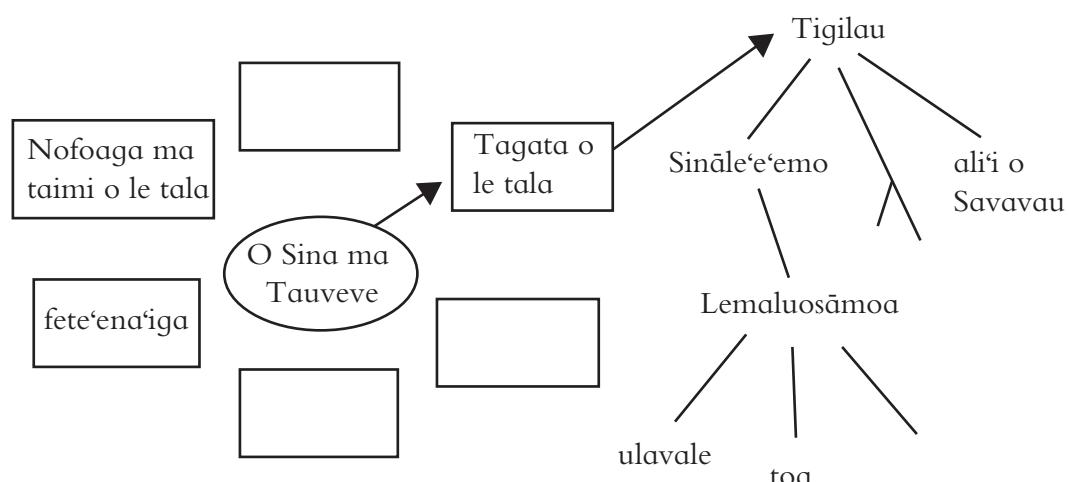
Po o i falega ea le pua'a o Tauvevemoeloa.

Va'ai i le tusiga o upu i lalo o nota. Taumafai e tagi le fāgogo.

- v. O le ā sou manatu i le i'uga na o'o iai Tauveve?
Fa'alauatele i ni fa'ata'ita'iga lou manatu.

- v. Fa'amatala i ni fuaiupu se tolu le 'auga o le tala lenei.

4. Tusi sau fa'aapogaleveleve e aotele i ai vaega ese'ese o le tala ma o latou feso'ota'iga. Tusi uiga o tagata o le tala i tafatafa o ō latou igoa. ft.

Fa'atinoga 5

Au'ilili le fāgogo ua tusia

1. Faitau ma fa'atino le fāgogo. Va'ai i le fāgogo ua tusia. Filifili po o ai tagata e avea ma fa'amatala, Sināle'e'emo, Sinātauveve, Tigilau, Tuiatamai, Tuivalea, Tagata o Savavau, Lemaluosāmoa, fa'atonu o le talafaatino.
2. Faitau muamua e fa'amasani tagata iā latou vaega ma leo.

3. Talatalanoa i va'aiga ma taga. Fa'ata'ita'i ona fa'atāga.
4. Iloilo le tusiga o le gagana tautala. O ā ni foliga e iloa ai o le gagana tautala fa'amatala tala lea ua tusia i lalo? O ā 'ese'esega ma le gagana tusitusi? Va'ai i le kalama o fuai'upu, le sipelaga o upu, faiga o fuaiupu, ft. o le toe fai lea o upu ft. "Fai, fai lea ua to'alua le fanau a Tauveve", "ia alu loa a Tigilau". Fa'atumu pusa ia.

Gagana tautala	Gagana tusitusi
'ava'e	ave a'e

Fa'atinoga 6**Sa'ili'iliga pu'upu'u**

1. Galulue i ni vaega ta'ito'afā e fa'ataunu'u galuega nei.
2. Sa'ili'ili taito'atasi la tou vaega ina ia maua mai se fāgogo se tasi a le tagata ia. Fesili i ē matutua o le tou 'āiga. Sa'ili'ili i ni tusi olo'o maua i le tou ā'oga po o le faletusi o tau lalata i le tou ā'oga. Faitau pe fa'alogi lelei ina ia e iloa lau fāgogo.
3. Galulue fa'atasi la tou vaega e tali fesili nei.
 - a. E iai ni tulaga olo'o taga tutusa ai fāgogo uma nei ta'itasi ua tou filifilia?
 - e. O ā talitonuga olo'o fa'aalia i nei fāgogo?
 - i. O ā manatu po o lagona olo'o fa'aalia i nei fāgogo e uiga i le si'osi'omaga, meaola, ma tagata?
 - o. O ā ni aogā o nei tala mo tagata e talitonu i ai?
4. Aumai se aotelega a le tou vaega i se pepa lapo'a e mafai ona fa'apipi'i i le puipui o le tou potu.
5. Fa'amatala le tou pepa i le vasega.

O fāgogo ua lē to'atele ni isi o la outou tupulaga e iloa. E lē gata i lea, ua to'atele fo'i ni isi o tagata matutua latou te le'o mautinoa. Peita'i o fāgogo e tāua tele ona o isi ia o fa'amaumauga o talitonuga ma aga o tala tu'utu'utaliga fa'aleaganu'u. E mana'omia ni avanoa e fa'alauiloa ai fāgogo i isi tamaiti. Ia fa'aihoa īā i latou o fāgogo e tāua i le fa'aleaganu'u, i le galueai'ina o tomai o le mafaufau ma le faitautusi. E lē gata i lea o fāgogo o ni tala e mālie tele i le fa'alogo.

O galuega olo'o i le fa'atinoga lenei e fa'amoemoe e fa'alauiloa ai fāgogo ma fa'atauānauina tamaiti o le a'oga, faiā'oga, ma le lautele ina ia fa'amatala, fa'alogo, faitau ma talatalanoa i fāgogo.

Vaiaso o Fāgogo

Ia fuafua ma fa'ataunu'u se vaiaso o fāgogo mo le a'oga atoa e aofia ai ma faiā'oga uma. O ni isi nei o galuega fa'atino e mafai ona fa'ataunu'u i lea vaiaso.

1. O lea vaiaso e mafai ona fa'aaogā le 20 minute muamua lava o aso ta'itasi e fa'alogo ai tamaiti o vasega uma lava i se fāgogo. O lona uiga po o le ā lava le matā'upu muamua o lea aso, o le matā'upu fo'i lenā e fa'alogologo ai tamaiti i se fāgogo. E lē fa'alagolago i le matā'upu o le Gagana Sāmoa a o matā'upu uma olo'o 'āmata ai aso ta'itasi e tatau ona fa'ataunu'uina ma o le faiā'oga fo'i o le matā'upu lena e faamatalaina.
2. Tauvaga fa'amatalaina o fāgogo a le Tausaga 11. Filifili e tamaiti se fāgogo latou te fa'amatalaina i tamaiti o le Tausaga 10. Filifili tamaiti i le fāgogo na lelei le fa'amatalaina e tusa ai ma ni aiaiga sa fa'ata'atitia.
3. Savali a tagata o fāgogo i le fa'ai'uga o le vaiaso o fāgogo. Filifili tamaiti o le Tausaga 11 i se tagata po o se manu fo'i mai se fāgogo ole'ā latou teteu ai. Ft. E mafai ona teteu o Sināle'e'emo, po o Vaea, Apaula, Laupanini, Tuiatamai. E tatau ona sauni le tamaitiiti latou e fa'alauiloa lona tagata ma le fāgogo e iai i se tautalaga pu'upu'u lava. Ia alu se solo e savavali uma ai tagata o tala pei ona teteu ai tamaiti ft. O le tu'ufa'atasiga o le a'oga. E manaia fo'i ae iai ni fa'aiologa mo le pito i sili ona onomea, po o le pito sili ona talitonuina mf.
4. Tapena ni pepa fa'asalalau e fa'alauiloa ai la tou vaiaso o fāgogo i le a'oga ma le nu'u. O le fa'amoemoe e fa'alauiloa ai le tāua o fāgogo ma ia fa'aosofia ai le lautele ina ia toe fafagu mai le fa'aaogāina o fāgogo o ni tala e fa'alogologo pe faitau i ai, pe fa'amatala fo'i īā latou fanau po o isi tamaiti. Fa'aaogā se pepa telē (30cm x 60cm). Fa'aaogā ni ata talafeagai ft. O ni va'aiga mai se fāgogo. O ni fa'aupuga fa'atauanau ina ia fiafia tamaiti ma le lautele o matua ma nu'u e 'auai i la tou vaiaso o fāgogo. Fa'aaogā le tulafono o le vaetolu pei ona iai i le Tusi 3 Tausaga 10.

Vaega 3**Pese**

O le vaega lenei o le Gagana Fa'amauina olo'o fa'aaogā ai se Tala Moni ua lagi fa'apese i le faiga o le siapo Sāmoa e fa'aaoga ai lua'a, o atigifigota, 'o'e, totua, i'e, lama, 'o'a, masoā, tata, 'upeti, ma'a, (taotao ta'inamu), tānoa vai, mf.

Fa'alogo a o lagi le pese. Matau upu, fa'aleoga, uiga.

Fa'atinoga 1**Faitau le pese: Siapo**

Tusi le 'autū o fuaiupu ta'itasi i pusa.

Siapo

- 1 Teine Sāmoa ua vāvāō
- 2 "Ua galo le faiga o le siapo!"
- 3 Sau ia e aumai se maunu
- 4 E totō i lalō, i lalō
- 5 Le u'a ua ola tupu sa'o i lugā
- 6 Tago ane loa inā sasala
- 7 Sae la ia ma fofo'e le pa'u ia mamā
- 8 Mua mua ia, mua ū
- 9 Mua ia mua ū

- 10 Sau ia le tausala e, sau ia le tausala e
- 11 Sauni mai lau fāiga
- 12 Sii mai lau papa faatū i ou luma
- 13 Ma le 'aufaiga tu'u mai i ou tafatafa
- 14 'Aumai le tutua ma au i'e e lua
- 15 O le i'e molemole ma le i'e tālatala
- 16 Ma se tānoa vai e fufui ai ou lima
- 17 Tuu u'a i totonu ne'i te'i ua malivaoā
- 18 Mua mua ia, mua ū (x 2)

- 19 Ua 'ata mai le tama i a'u galuega
- 20 Lafo mai le u'a i luga o le papa
- 21 Aumai loa le 'asi e vavalu muamua
- 22 A o le pae e faalauteleina
- 23 O le faalaulelei e faamolemole ai
- 24 Aumai ma le ta e faamatūtū ai le vai
- 25 Faataatia le u'a i luga o le tutua
- 26 Sasa ia malū 'ave loa e lelega
- 27 Faamafolafola tatao loa i ni maa

28 Ave e faalā ia mago manaia

29 Aumai loa e puni

30 Ae sauni le ‘ēleiga

31 ‘Auē le mafine

32 Le mafine ‘aua le te‘i

33 Ae faataatia mai le ‘upeti

34 Nofo mai i lalo

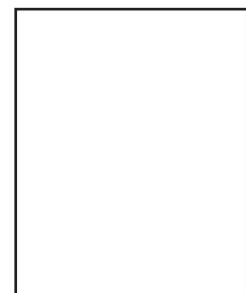
35 Fofola muamua le lafialalo

36 Olo i le masoā faapipii le lafialuga

37 Lūlū le ‘ele ma le lama

38 Se ipupopo e tuu ai o le ‘o‘a

39 Fufui ai o le tata, elei ia manaia

40 Silasila la ia i mamanu o le ‘upeti ua iloga

41 A fa laupapa o le siapo lena o le vala

42 A vali i loa o le siapo lena o le taloa

43 A ‘ese‘ese lanu ua taua o le siapo mamanu

44 Sāmoa ia manatua

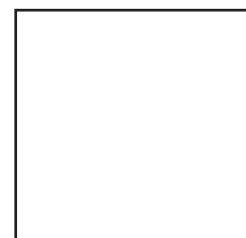
45 O ta lā‘ei mai anamua

46 O lau u‘a lava ma siapo

47 Sa lavalava e õ ta mātua

48 O le ala lea o lo‘u sau se‘i faamanatu atu

49 O lā‘ei o Sāmoa e lē ‘avea le mamalu

Atiina a‘e o Tua‘ele‘ele: Poto Tuufaasolo o le Siapo

O le tua‘ele‘ele lea mai anamua o tagata Sāmoa, e tuufaasolo mai lea tupulaga i lea tupulaga.

O se tasi lea o faiva alofilima o tama‘ita‘i Sāmoa. O le siapo o le oloa Sāmoa. E lē gata o lavalava a o ona aogā e tele i faafiafiaga, taalogia ma aganuu.

O aso anamua, sa leai se gagana tusitusi, ae sa avea pese, solo, sula ma tala faamatala, sa faamaugagana ai le “POTO TUUFAASOLO O TAGATA SĀMOA” i ona tua‘ele‘ele.

Fa'atinoga 2**Galuega Āmata**

Galulue ta'ito'alima: Fai le siata a le vaega e faailoa mai ai Tua'ele'ele Tuufaasolo.

Faata'ita'iiga:

1.

Tua'ele'ele Tuufaasolo	Āiga	Nu'u	Atunu
Siapo	✓	✓	✓
'Ietoga	✓	✓	✓
Fala	✓	✓	✓

2.

Tua'ele'ele Tuufaasolo o Taaloga

	Tagata Faatino	Āiga	Nu'u
Taulafoga	Matai, taulele'a	-	✓

3.

Tua'ele'ele o Taumafa	Tagata	Āiga	Nu'u
Faausi	Taulele'a	-	✓

Fa'atinoga 3**Vaogagana o le Siapo**

O le pese i le siapo e fa'ataatau i le fa'ataunu'uina o se galuega. E ui la o le fātuga o le pese, ae olo'o iai matā'upu e tatau i le faiga o se galuega. E tāua lo outou mālamalama i le mamanu o le pese, fa'apea matā'upu olo'o aofia ai. O le faiga o se galuega, o se fa'ata'ita'iga o le su'iina o se ula, faiga o se fale, taga o le tatau, faiga o se kuka mf. e tutusa uma lava i matā'upu e tatau ona aofia pe ā fa'amatala. E tatau ona ta'u mai mea e mana'omia ma mea faigaluega; e tatau ona fa'amatala le fa'asologa o le faiga; e tatau ona iai ni fa'amatalaga i tulaga e mata'ituina ma fa'aeteete i ai.

1. Fa'alogo a o lagi e le faiā'oga le pese pe fa'alogo fo'i i se pese ua pu'eina. Mātau fa'alēoga o 'upu. Fa'atumu le siata e fa'ailoa ai mea e fa'aaogā i le faiga o le siapo, ma le fa'asologa o lona faiga. Ta'u mai ni isi fa'amatalaga o iai.

Faiga o le siapo	
Mea e fa'aaogā	Fa'asologa o le faiga o le siapo
	1
	2
	3
	4
	5
	6
	O ni isi fa'a matalaga o iai

2. Galulue i vaega tarito'alima.
3. Faitau faasolosolo le pese i fuaiupu.
4. Tofu le vaega ma le fuaiupu o le pese.
5. Lisi i se pepa upu fou.
6. Talanoa i uiga ma faauigaga.

7. Faitau leo tele e se toatasī le fuaiupu ae mafaufau le vaega i le uiga.
8. Tusi se siata o upu ma uiga.
9. Tuufaatasi vaega mo fetūfā‘iga ma se fa‘aopoopoga a le faiā‘oga.

Faata‘ita‘iga: Fuaiupu 1

Upu Fou	Uiga
Vāvāō	
Siapo	
Maunu	
U‘a	
Sasala	
Sae	
Fofō‘e	
Pa‘u	

Fa‘atinoga 4

Fa‘asologa o le faiga o le siapo

1. Galulue pea i vaega ta‘ito‘alima. Fa‘atino galuega olo‘o avatu i lalo.

Galuega 1: Fa‘amatala le faasologa o le faiga o le siapo

Fa‘aaogā le siata e pei ona avatu i le Fa‘atinoga 2. Fa‘auma e outou le fa‘asologa mai le pese ‘ātoa.

Faiga o le siapo	
Mea e fa‘aaogā	Fa‘asologa o le faiga o le siapo
Lau‘a, fāiga . . .	1. Sasala . . .
	2. Sae . . .
	3. Fofō‘e . . .
	4. Fa‘atū (le papa) . . .
	5.
	6.

Galuega 2: Fesili ma Faataatia se manatu ‘autu-

1. Tapena ni a tou fesili se lima mo le faiā'oga ma isi vaega o le vasega.

Fa'ata'ita'iga:

- a. Ou te fia malamalama i le gaosiga o le siapo i tulaga nei:

E fa'apefea ona faatino?

- sasalaga o le u'a.
- saega.
- fofoega.

- e. O le upeti o ai e saunia, a o ā fo'i mamanu e iai?

i. O ā mamanu ua iloga i se upeti ua tā'ua o ni mamanu a Sāmoa?

2. Fa'apipi'i a tou fesili i le puipui o lo tou potu. Fa'ata'amilo la tou savali i fesili uma mai vaega ta'itasi. Fa'avasega matā'upu olo'o aofia i fesili i ni vaega tetele. O se fa'ata'ita'iga o ni vaega e ono alia'e mai i fesili o: le upeti, o mea e fa'aaogā, o le fa'asologa o le faiga, o ni upu e le'o manino ai.
3. Ia tofu le vaega ma le itu'āiga fesili olo'o fia maua tali. Ia sa'ili'iili le vaega latou i se aso se tasi (ft. fesiligia 'āiga po o ni isi matutua mo se fa'amalamalamaga), mo tali o ā latou fesili ma aumai fo'i ni fa'ata'ita'iga pe 'ā maua.
4. Fetufaa'i le vasega atoa iā latou tali na maua. Ia aumai se fa'aopoopoga a le faiā'oga.

Fa'atinoga 5**Fa'atino le Faiga o le siapo**

E faigofie ona malamalama pe 'ā va'ai ma fa'atino.

Sa'ili mai se tagata ua agava'a i le faiga o le siapo e fa'asino le faiga o le siapo ma fa'atino e tamaiti. A lē o lea, aumai meafaigaluega ma ni siapo ua uma ona fai e fa'ava'ai i ai tamaiti.

Fa'atinoga 6**Au'ili'ili ma tulitatao le fātuga o le pese**

O le pese lenei ua aliali ai le tele o aafiaga o tagata Sāmoa aemaise le itupā o tinā, atoa ma le olaga faasāmoa. Ua aafia tele foi le aganuu.

Galulue i vaega ta'ito'afā. Talatalanoa i tali o fesili nei. Fa'amaumau mo fetufaa'iga a le vasega atoa.

1. Va'ai i le pese atoa i ona fuaiupu ta'itasi e 6. Ta'u mai le 'autū o fuaiupu ta'itasi.
2. O le ā le mafuaaga autū na fatu ai le pese? Faamatala. Tusi ni au fuaiupu se tolu aumai ni au fa'amaoniga mai le pese.
3. Aiseā ua galo ai? O le ā ua na suia le siapo?
4. O le ā se vaituliaitu a tamaitai ua mafua ai ona lē faia lea gdaluega?
5. O le ā la le 'aumea a tamaitai ina ua galo le galuega?
6. Va'ai i laina muamua po o le lua fo'i, fuaiupu 1 e o'o i le 4, ma le 6. O le ā le tāua o laina ia i le agaga o le pese? ft.

Teine Sāmoa ua vāvāō

Ua galo le faiga o le siapo

Sau ia le tausala e, sau ia le tausala e

Ua 'ata mai le tama i a'u galuega

Auē le mafine

Le mafine 'aua le te'i

Sāmoa ia manatua

7. O le ā le feso'ota'iga o laina muamua e lua o le pese ma le fuaiupu mulimuli o le pese?
8. O le ā se faamatalaga, fesootaiga ma faauigaga o faaiuga o le fuaiupu 1 ma le 2?
9. O le ā le eseesege o le galuega faalaulelei a Ioane le Papatiso ma le faalaulelei le u'a i luga o le papa e le atigifigota?
10. Ta'u mai suinauna olo'o fa'aaogā i fuaiupu ta'itasi o le pese. O ā ni suiga o suinauna a o fa'asolo le pese e o'o i le i'uga? Na 'āmata le pese olo'o fa'asino pea o tama'ita'i ae suia i le fuaiupu mulimuli. O le ā se feso'ota'iga o suinauna o le fuaiupu mulimuli ma le agaga o le pese?
11. O aso anamua o le gaosiga o le siapo sa na'o tamaitai. Aisea?
12. O aso nei, ua galulue faatasi le tane ma le fafine. Aisea?
13. Pe tatau ona faitauina le siapo o se tasi o tamaoaiga a Sāmoa? Aisea?
14. O ā tāua o le pese? O ā vaega e le'o manino e tatau ona faamanino?
15. O ā mamanu o le siapo? O ā fesootaiga ma le ola ma le otī?
16. E iai ni isi igoa o le siapo? Ta'u mai.
17. O ā ni isi vaogagana o le siapo?

Fa'atinoga 7**Aga a le fatupese**

O aga a le fatupese, e pei foi o aga a le tusitala po o le tuisolo. Peita'i, o le solo e leai sona fati na'o pā'ō faaleo pe'a faitau, a o le solo ua fai lona fati, o le pese.

O le mea moni, e lē mafai e le solo ona pese ae mafai e le pese ona solo.

1. Toe fa'alogo i le lagiina o le pese. Mātau fa'aleōga ma pā'ō. O le ā se feso'ota'iga o upu, fati o le pese, pā'ō ma le agaga o le pese?
2. Ta'u mai ni fuaitau fa'atauanau olo'o i le pese, o ai olo'o fa'atatau i ai?
3. O le ā le aogā o le fa'aaogāina o le laina 'Mua ia mua o' i le pese?
4. Usu e outou le pese.

Fa'atinoga 8**Fa'atinoga o le pese**

Pe 'ā iai se avanoa, va'ava'ai i le fa'atinoga o le pese e le 'au siva a faiā'oga.

Fai ni o tou manatu i le feso'ota'iga o taga, fati, ma le uiga o le pese.

Fa'atinoga 9**Faa'ese'esega ma faatusatusaga**

E tāua ona iloa le 'ese'esega ma mea e tutusa ai gaoioiga o le siapo.

1. Galulue ta'ito'afā.
2. Faatusatusa ma faa'ese'ese:
 - papa ma le 'upeti.
 - i'e molemole ma le i'e talatala.
 - pae ma le ta.
 - lafialalo ma le lafialuga.
 - 'ele ma le lama.
 - vala ma le taloa.
 - taloa ma le siapo mamanu.
 - 'o'a ma le tata.
3. Tu'ufaatasi le vasega ma fetufaā'i a tou tali.

Fa'atinoga 10**Galuega Toe Fafau**

1. Galulue ta'ito'aono.
2. Faamatala i se palakalafa i au lava upu fesootaiga, faauigaga, ma faaaogaga o fa'aupuga nei:
 - ua 'ata mai le tama (fuaiupu 3).
 - Auē le mafine!
 - O lā'ei o Sāmoa e lē 'avea le mamalu.

Faata'ita'iga:

Ua 'ata mai le tama	
Fesootaiga	Faauigaga
O le fesootaiga o le tama ma le teine, o le upu ta ona o le galuega oloo faatino le fāiga.	(i) O le 'ata pei oloo fai mai, 'Mālōgālue po o faapea foi, E 'ese lou teine lelei! Amuia oe!' (ii) O le 'ata a le tagata e mālie i lana vaai lima atamamai o le teine i le gaosiga o le siapo.

Fa'atinoga 11**Aotelega**

E tāua ona tatou iloa ona faamatala po o le ā le tusi po o le tala. O le tuufaatasiga o manatu 'autū o se tusi po o se tala, o le aotelega le mea lena. Ole'ā fesoasoani tele le aotelega i o tatou manatunatuga, tatou te manatua ai tusitusiga na tatou faitau ai.

1. Galulue i vaega e tolu.
Tuufaatasi le vasega
Fetūfaā'i

Aotele mai vaega nei o le fāiga.
 - a. Vaega 1: Sasala e oo i le faalā
 - e. Vaega 2: Puni (Elesi)
 - i. Vaega 3: Tutusi
2. Galulue pea i vaega e tolu. Talanoa i matā'upu nei.
 - a. O ai e faatinoina le fāiga?
 - e. A leai se papa fafai mo'i, e mafai ona sui i se papa lē lo'u, a o le ā le mea a lē maua, e lē mafai ona fai se siapo? Aisea?
 - i. E mafai ona fai le tata i le aloipulu? 'Ā lē maua, ona sui lea i se fasi ta'afi? Aiseā?
 - o. O lea ua faatau siapo Sāmoa i papalagi. O le ā se tau o se siapo ua iai nei?

- u. O le ā se upu a tusia i siapo faatau i fafo, oloo ona tala‘ia le igoa Sāmoa i lea vaega o le lalolagi ma lana ‘oloa?
3. Toe taga‘i tasi lava i le IMA ma faatutumu vaisua e tolu muamua.

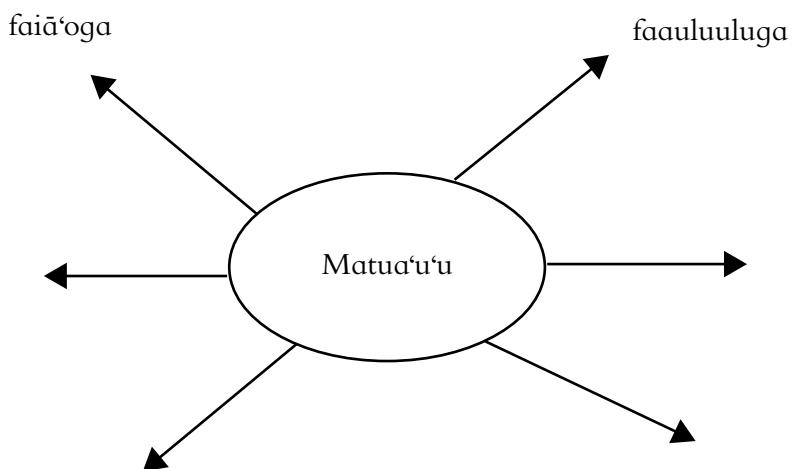
Mea ua iloa	Manao fia iloa	Mea ua a‘o a‘o ina
O le siapo e fai mai i le u‘a	E faapefea ona faatinō vaega taftasi?	O maunu e totō. A sasa‘o ma lelei, ona sasala lea mo le faiga o le siapo.

Fa‘atinoga 12**Galuega Fa‘aopoopo mo ni Fa‘alautelega****Matua‘u‘u**

O le faauluuluga lea o le falelalaga. O ia e faalogo tasi i ai le ‘ause‘epapa po o teine o le falelalaga. Na te ta‘ita‘ia soo se fiafuaga o le falelalaga. O ia o le faiā‘oga i teine e le‘i masani i lalagaga o ietoga ma aga o falelalaga. Na te faasino, faataitai ma faatonu fatua‘iga o ie faato‘ā ‘āmata, ma fifiu alafou, aemaise o le faiga o fausa nei lavelave le ietoga.

O le isi ana nafa, o le fuaina o le umi ma le lautele o le mea e lalaga a le teine i le vaiaso po o le masina. A lē mae‘a, ua sala.

O le matua‘u‘u, ua matua i ai le tuu o lalagaga o ietoga. Ua iā te ia le poto ma le mafaufau o lea tua‘ele‘ele tuufasolo.

O le ā le matua‘u‘u?

Faiga o le Galuega

A tapena le falelalaga ia iai ni ‘eu‘eu ma ni ma‘a ma ni ‘apa‘au ‘āvi‘ivī‘i e totosi ai laufala.

A ‘āmata le ietoga, oomi ia momosi le matalalaga ma lalaga pea sei lava, ona aga lea o le umi ma pupuni.

Noase‘i ia mau fausa ma a tatala se‘i faavave nei lavelave.

E fuapeni le galuega o le vaiaso po o le masina auā e fuafua i le fa‘alelegāpepe.

Faatatususa galuega o le siapo ma le ietoga

Faatutumu vaisua o le ata o i lalo

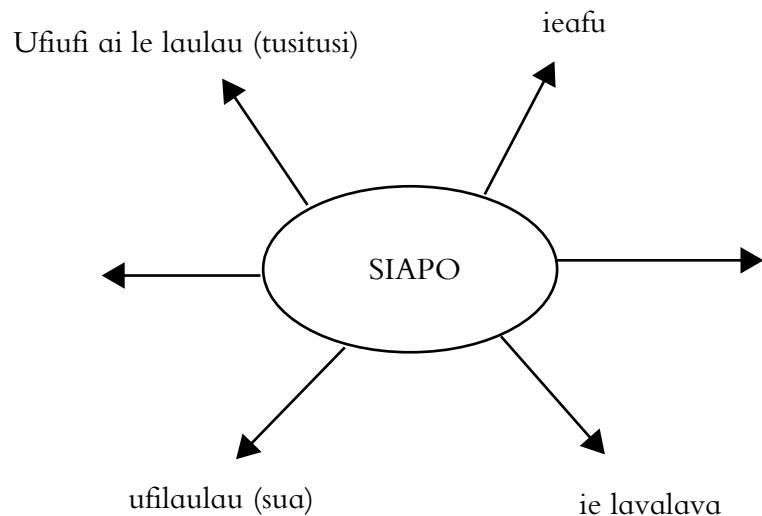
	Falelalaga (ietoga)	Fāiga (Siapo)
1	E fai i
2	O tagata galulue o
3	Meafaigaluega	Meafaigaluega
4	Taimi e faatino ai	Umi e fai ai

O ā aganuu e fa‘aaogā ai siapo ma ietoga?

Aganuu	Siapo	Ietoga
Ta‘igāsua	✓	✓
Ta‘alolo		
Umusaga		
Faaulufalega		
Saofa‘i		
Lā‘ei		
Faafiafiaga		
‘A‘āmiga o le Tufuga		

Aogā o le siapo

1. Galulue tama, galulue teine.
2. Faaopoopo pea tāua oloo i le siapo ae le'o faaalia i le fa'a'aupogaleveleve.
3. Tuufaatasi mo fetufa'i'ga.

Siapo ma le aganu'u

1. Galulue ta'ito'afa.
2. Tusi sa outou palakalafa se tasi e faamatala mai ai o outou manatu.
3. Tuufaatasi mo fetufa'd'i'ga:
 1. O le ā se tāua o le siapo oloo faamatalaina e le faaupuga lea "O le si'osi'omaga o le ola".
 2. O le ā le fesoota'i'ga o le siapo ma le faasāmoa o le liutōfaga.
 3. O ā vaega o le faaipoipoga faasāmoa e fa'aaogā tele ai siapo?
 4. O ā suiga o faaaogaga o siapo ua mafuli i ai le atunu i aso nei?
 5. O fasi lau'a, o tautua lelei ma aogā i le faatufugaga o tāgāva'a ma faugāva'a. O ā? Aiseā?

Āutalaga 2: SA'ILI'ILIGA

ĀLĀFU MA FA'ANAUNAUGA IA 'AUSIA

Ālāfua

Fa'anaunauga ia 'Ausia

E tatau ona mafai e tamaiti ona:

Fa'amaumau matā'upu tāua ma ā latou faalautetelega mai folasaga a faiā'oga, tautalaga a ni mālō aloā'ia, seminā:

Fa'ata'atia se āta o se su'esu'ega e fia faia, faatino ma tusia se lipoti: ft. faia o fesili, āoāo mai o faamatalaga, fa'aaogāina o mau mai tagata, mau tusitusia, ma ata pu'e e molimauina ai manatu 'autū, tuu faatasia o tapenaga uma i se lipoti;

Folasia i'uuga o ni su'esu'ega sa faia i se matā'upu i ni faaupuga logolelei e talafeagai ma ē o faalogologo ft. seminā, lipoti;

Fa'aali ni manatu i matā'upu talanoaina ma ia aumai ni mau e lagolago ai manatu. Ia mafai foi ona tali fuaitau atu i manatu fa'aalia ma manino ni faamaoniga e te'ena ai pe lagolago i se mau. Ia fausia ma fa'aaogā faaupuga logolelei ma logomālie e talafeagai ma e o faalogologo.

Faamatala ia latou lava upu 'autū o matā'upu olo'o i faamaumauga fa'aāta eseese ft: faaīloīlo, faafanua, siāta, kalafi mf.;

Fā'ifa'i mai matā'upu olo'o moomia i ni su'esu'ega mai tusitusiga talafeagai;

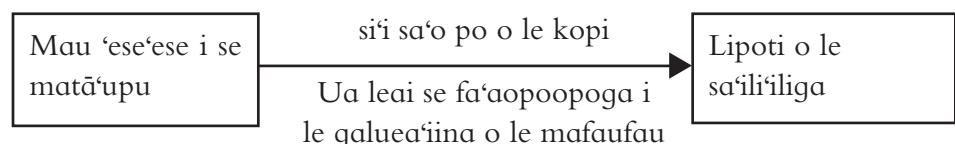
Mo le faiā'oga

Ua māe'a ona aulili vaega ta'itasi o le sa'ili'iliga i le faasolo mai i le amataga ma lona fuafuaina e o'o atu i le lipoti. O le Tusi 3 a le Tausaga 9, ma le Tusi 3 a le Tausaga 10 olo'o fa'amatalala ai le faiga o le sa'ili'iliga fa'atasi ma ni fa'ata'ita'iga o sa'ili'iliga ma lipoti sa faia e le a'oga a Leifiifi.

Afai e le'i fa'aaogāina e tamaiti le Tusi 3 Tausaga 10 a le Gagana Sāmoa, ua tatau ona tou toe fo'i i ai a o le'i faia le autalaga lenei mo ni fa'amatalaga au'ili'ili i le faia o sa'ili'iliga e ui olo'o toe fa'amanatu ni isi o vaega i le autalaga lenei.

Upu 'Āmata

O le fa'anaunauga 'autū o le faia o sa'ili'iliga e tamaiti o le atina'e lea o ū latou tomai i le aoao o mau ma fa'amatalaga, ma iloa au'ili'ili ma fa'avasega mau, fefulisa'i, fetu'una'i mau 'ese'ese ma iloa fa'aupu manatu aotele i ni uiga o alia'e mai. O le fa'atumutumuga o ia tomai uma o le galuea'iina o mafaufau loloto o tamaiti ma ia mafai e i latou ona fa'aaogā ā latou lava upu e fafau ai se tu'ufa'atasiga o iuga o sa'ili'iliga. Ua tele lipoti a tamaiti olo'o fai i le Tausaga 12 ma le 13 ua mafuli ina si'i sa'o mai lava i tusi sa faitau ai ae ua lē lalagaina e tamaiti mau 'ese'ese i sa latou lava mamanu. O le kopi po o le si'i sa'o o mau fa'apea ua lē o galuea'iina ai le mafaufau. E mafai ona fa'aata fa'apea le si'i sa'o mai o mau e aunoa ma se fa'avasegaga ma se au'ili'iliga o ia mau ina ia tali fesili na fa'ata'imua i sa'ili'ili o ia mau.

O le tulaga olo'o fia maua i le faia o sa'ili'iliga, o le galuea'iina lea o le mafaufau i ni tulaga loloto ma mafai ai ona fausia ni manatu i se matā'upu. O lona uiga e lē gata ua fa'aopoopo ni mea ua iloa, ae ua suia le va'aiga i se matā'upu i ni tulaga e fa'apupula atili ai le mafaufau. E mafai ona fa'aata fa'apea:

Sa‘ili‘iliga: Tagata Ta‘uta‘ua

O le sa‘ili‘iliga i le tagata ta‘uta‘ua e fai lava si ‘ese‘ese teisi ma su‘esu‘ega sa faia i le Tausaga 9 ma le Tausaga 10. O ia sa‘ili‘iliga sa ‘auga i ni matā‘upu olo‘o fia maua ni fa‘apupulaga atili i tulaga olo‘o iai le fa‘atinoaina, ft. O le iloa e tamaiti fa‘aaogā fa‘ailoga o le Gagana Sāmoa ma o latou manatu i lea tulaga, po o tulaga olo‘o iai fa‘amalositino a tamaiti o le vasega. O lona uiga o ni sa‘ili‘iliga na afua mai i ni fa‘afitauli o iai le matā‘upu ‘autū, ft. o le iloa e tamaiti o fa‘ailoga, ma olo‘o sa‘ili‘ili toto‘a lava mau e fa‘amaonia ai le tulaga tonu o iai. E aofia ai le va‘ai i ni mafua‘aga, ma ni fautuaga.

O le sa‘ili‘iliga i le tagata ta‘uta‘ua ua lē ‘auga i se fa‘afitāuli ma ni ona mafua‘aga, po o ni fofō o le fa‘afitauli, ae ua ‘auga i se tagata e to‘atasi. Ua tai tutusa lea ma le galuega o lo‘o i le Tusi 2 Tausaga 9 Autalaga 2: Fa‘amatala se tagata Iloga. Ua aofia i le sa‘ili‘iliga o le tagata ta‘uta‘ua matā‘upu e pei o le tala‘aga o le soifuaga, o ni matāfaioi, o ni tofiga, uiga fa‘aalia, matāti‘a ua ta‘uta‘ua ai mf.

Ona o le ‘ese‘ese o matā‘upu ‘autū o sa‘ili‘iliga, ole‘ā iai fo‘i sina ‘ese‘esega o lipoti. Olo‘o avatu se ata o le fa‘asologa o le lipoti o le sa‘ili‘iliga lenei.

E ui ina ‘ese‘ese matā‘upu ‘autū o sa‘ili‘iliga, ae taga tutusa uma i fa‘asitepu e tatau ona uia e fa‘atino ai, ua aofia ai le 1) fa‘ata‘atia o se fuafuaga mo le fa‘atinoina o le sa‘ili‘iliga, (2) aoao o fa‘amatatalaga ma mau, (3) auiliili, feaofa‘i, fefulisa‘i ma fa‘avasega mau i ni ata ua alia‘i mai, (4) tāaofa‘i manatu i ni ata tetele ua tula‘i mai, (5) tu‘ufa‘atasi i se lipoti ata tetele ua alia‘i mai ma molimau ‘ese‘ese e fausia ma fa‘amaonia ai manatu i le ‘auga o le sa‘ili‘iliga. E mafai fo‘i ona aofia ai ma se lipoti tu‘usa‘o.

Sa‘ili‘iliga: Tagata Ta‘uta‘ua

PEPA O GALUEGA

Fa‘anaunauga ia Ausia

- Fa‘ata‘atia se ata o se su‘esu‘ega e fia faia, faatino ma tusia se lipoti: ft. faia o fesili, aoao mai o faamatalaga, fa‘aaogāina o mau mai tagata, mau tusitusia, ma ata pu‘e e molimauina ai manatu ‘autū, tuufaatasia o tapenaga uma i se lipoti;
- Faamatala i ā latou lava upu ‘autū o matā‘upu olo‘o i faamaumauga fa‘āāta eseese ft: failoilo, faafanua, siāta, kalafi mf.;
- Fā‘ifa‘i mai matā‘upu olo‘o moomia i ni su‘esu‘ega mai tusitusiga talafeagai;
- Folasia i‘uga o ni su‘esu‘ega sa faia i se matā‘upu i ni faaupuga logolelei e talafeagai ma ē o faalogologo ft. seminā, lipoti.

Galuega fa‘atino

Filifili se tagata ta‘uta‘ua se tasi mai le lisi. Fai sau sa‘ili‘iliga i lea tagata ma ia fa‘amatala le i‘uga o lau sa‘ili‘iliga i se lipoti e le silia ma le 300 upu po o le 3 ni itulau. E 3 vaiaso le taimi fa‘atulagaina mo le faia o sa‘ili‘iliga. Ia manino i lau lipoti vaega nei e talafeagai ma le soifuaga o lea tagata:

- i. Tala‘aga o lona soifua: tausaga na fanau ai, mātua, nu‘u, atunu‘u.
- ii. O ona foliga va‘aia ma uiga – fuaitino, foliga va‘aia, uiga faaalia i le va ma isi.
- iii. O tulaga fa‘alea‘oa‘oga.
- iv. O ni matāti‘a ua ta‘uta‘ua ai.
- v. O ona talitonuga ma lagona, o fa‘amoemoega.
- vi. O ni tofiga.
- vii. O manatu o isi tagata ia te ia.
- viii. O ni fete‘ena‘iga po o ni fa‘afitāuli sa feagai ma ia.
- ix. O sou manatu i le mafai e lea tagata ona soifua i onaponei pe‘ā tu‘u atu lea i ona uiga fa‘aalia ma ana matāti‘a.

Ia folasia le i‘uga o lau su‘esu‘ega i se seminā mo se 5 minute i le tou vasega.

Fa‘aaogā fa‘asitepu olo‘o avatu i le itulau ua tā‘ua ‘Faalautelega o Galuega’ olo‘o soso‘o mai e fesoasoani i lau sa‘ili‘iliga.

Lisi:

- Leatiogie.
- Tusitala Ropati Sitivenisone.
- Tuna ma Fata.
- Lauaki.
- ‘Apa‘ula.

Fa‘alautelega o Galuega**FA‘ALAUTELEGA O GALUEGA****Tulaga e tatau ona fa‘ataunu‘u**

1. E tatau ona lua pe tolu ni molimau e aumai ai au fa‘amatalaga. Ia iai ni molimau mai fa‘amaumauga tusitusia, ma molimau tu‘usa‘o mai i se tagata na e fa‘atalanoaina.
2. Ia fa‘ailoa upu si‘i i auala e tatau ai. ft. Afai ua tusia i lalo ni upu, fuaipu po o manatu mai se tusi po o se isi fo‘i, e tatau ona fa‘ailoa i auala ua masani ai, i le vaega tonu olo‘o fa‘aaogā ai.
3. Ia fa‘ailoa i se lisi i le fa‘ai‘uga o le lipoti igoa o tusi na fa‘aaogā ma tagata sa fa‘atalanoaina ft mo le lisiina o tusi sa fa‘aaogā

Tausaga na lolomi ai

O le na tusia /saunia le tusi*

Igoa o le tusi

Matagaluega o Autalavou, Ta‘alogia ma Aganu‘u 1997 Sāmoa Ne‘i Galo: Talatu‘u ma Tala o le Vavau a Sāmoa Volume 2, Sāmoa: Pacific Printers & Publisher Ltd.

Kamupānī na lolomia

Nofoaga na lolomi ai

* A fa‘apea o se tagata e to‘atasi,
tusi muamua le fa‘ai‘u.

Ia ao i lou faiā‘oga mea nei:

1. O le fuafuaga mo lau sa‘ili‘iliga. Ia aofia i le fuafuaga mea nei:
 - ‘autū.
 - fesili ta‘imua.
 - lisi o molimau.
 - auala e aoao ai mau: tusi ma tagata e fa‘atalanoa.
 - faapolokalameina o taimi.
2. Tusiga Muamua o le lipoti.
3. Iloiloga ma fautuaga a le ‘aufaitau (va‘ai i le pepa olo‘o mulimuli mai).
4. Tusiga Fa‘ai‘u.

Tulaga e lautogia

Va‘ai i le pepa olo‘o avatu.

Tulaga lautogia

O tulaga nei e lautogia o le lipoti o le sa'ili'iliga i se tagata ta'uta'ua ma ō latou aiaiga.

Lipoti o le Sa'ili'iliga: Tagata Ta'uta'ua

TULAGA LAUTOGIA

Igoa

Ulutala

Aotelega o le tusitusiga:

- ola ma 'ānoa manatu o le tusitusiga.
- talafeagai manatu uma i le 'autū.
- sogasogā le atina'eina o manatu.

Fa'avasegaga:

- manino vaega e patino i le itua'iga tusitusiga lenei ft. fa'amatalaga o le soifuaga, tulaga ua iloga ai, matāti'a ua 'ausia, uiga fa'aalia.
- manino le fa'ata'otoga o manatu 'autū.
- malosi mau lagolago.
- ma'ati le folasaga ma le fa'ai'uga.

Feso'ota'iga o manatu:

- manino manatu 'autū o palakalafa ma le fa'alauatelega.
- sologa lelei o manatu o le tala i le manino o le feso'ota'iga o vaega.
- ua mafai ona fefulisa'i ma fetu'una'i mau 'ese'ese ma fa'amatala i ana lava upu le 'autū po o le aotelega o ia manatu.

Aga a le tusitala:

- ma'ati, loloto ma talafeagai 'upu o fa'aaogā.
- fa'aaogā fuaiupu eseese.

Sa'o o le gagana:

- sa'o le fa'aaogaga o le gagana i le sipelaga o upu, kalama, fa'aaogaga o fa'ailogā.
- sa iloilo ma toe teuteu le tusitusiga.

Tapenaga:

- lelei le folasaga o le galuega tusitusi.
- sogasogā iloilogā ma teuteuga.
- olo'o fa'ailoa ē na maua ai mau i auala taualoa.
- sainia e le tagata sa faitauina.
- iai mau o tapenaga i vaega ta'itasi.

Malosi'aga o le tusitala

Ia fa'aleleia atili

Galuega o Sa‘ili‘iliga: Tagata Ta‘uta‘ua**Fa‘atinoga 1****Tepa i tua**

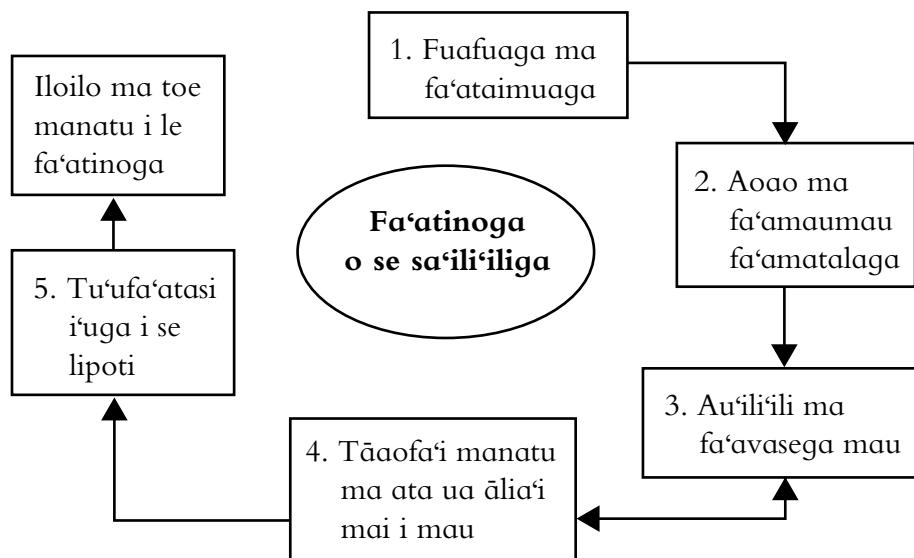
1. Fa‘atalanoa e le vasega atoa fesili nei.
2. O ā sai‘ili‘iliga sa tou fa‘atinoa i le Tausaga 10?
3. Na fa‘apefea ona fa‘atino? O ā la‘asaga sa uia?
4. Na fa‘apefea ona tu‘ufa‘atasi i‘uga o la tou sa‘ili‘iliga?
5. Sa tou fa‘aaogāina le Autalaga “Sa‘ili‘iliga” olo‘o i le Tusi 3 Tausaga 10?

Fa‘atinoga 2**Faamasani i vaega o le sa‘ili‘iliga**

1. Faamasani i la‘asaga o le sa‘ili‘iliga.

O le fa‘atinoina o se sa‘ili‘iliga ua aofia ai tomai i le (1) fa‘ata‘atia o se fuafuaga mo le fa‘atinoina o le sa‘ili‘iliga, (2) aoao o fa‘amatalaga ma mau, (3) auiliili, feaofa‘i, fefulisa‘i ma fa‘avasega mau i ni ata ua alia‘i mai, (4) tāaofa‘i manatu i ni ata tetele ua tula‘i mai, (5) tu‘ufa‘atasi i se lipoti ata tetele ua alia‘i mai ma molimau ‘ese‘ese e fausia ai manatu i le ‘auga o le sa‘ili‘iliga. E mafai fo‘i aofia ai ma se lipoti tu‘usa‘o.

- a. Va‘ai i le ata o le sa‘ili‘iliga a o faamatalala e le faiā‘oga. Tusi ni faamatalaga faaopoopo i lau ata.

O vāega o le sai‘ili‘iga e mafai ona fa‘aata fa‘apea:

Fa'atinoga 3**Faatino le La'asaga 1 Fuafuaga ma fa'ata'imuaga**

1. Fa'atino le La'asaga 1 i tulaga nei:

- a. filifili se 'autū po o le tagata ta'uta'ua.
- e. faataatia fesili ta'imua.
- i. tapena auala e aoao ai mau.
- o. faapolokalame taimi.

I. Filifili se 'autū

E iai tulaga e tatau ona manatunatu i ai pe 'ā filifili le tagata ta'uta'ua e patino i ai lau sa'ili'iliga. ft. (1) O se tagata olo'o e fia sa'ili'ililia, (2) O se tagata e faigofie ona e maua ni molimau i ai, (3) O se tagata e fou i lau fa'alogo o lea ua e fia iloa ni isi fa'amatalaga i ai. Filifili le tagata ta'uta'ua ole'ā 'autū i ai lau sa'ili'iliga. Mafaufau i fesili nei ma fa'ataunu'u galuega olo'o iai.

1. O ai le tagata ta'uta'ua e 'autū i ai le sa'ili'iliga? Filifili se tagata ta'uta'ua e 'autū i ai lau sa'ili'iliga.

II. Faata'atia fesili ta'imua.

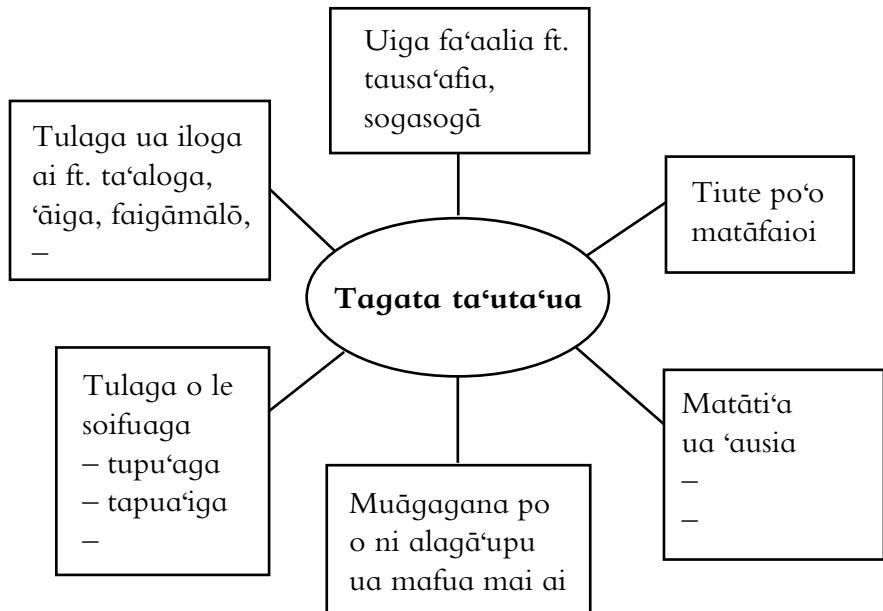
O fesili e fa'ata'imuaina se sa'ili'iliga e tāua tele. O galuega uma o se sa'ili'iliga e 'au'au i fesili ta'imua. E tāmau i fesili le 'umi, loloto ma le lautele e o'o i ai le sa'ili'iliga. O fesili fo'i e mafai ona iloa ai auala e ao ai mau ma tulaga e au'ili'ili ai mau. A tāaofa'i fo'i ni ata ua alia'i mai i sa'ili'iliga, e tatau lava ona fa'avasega i lalo o fesili ta'imua. O lona uiga o fesili e fa'ata'imua ai se sa'ili'iliga e limata'ita'iina faatinoga o la'asaga ta'itasi. A fa'alētonu fesili ta'imua e fa'apena fo'i ona fesasia' faatinoga o le sa'ili'iliga.

2. O ā ni matā'upu 'autū e tatau ona aofia i se sa'ili'iliga i se tagata ta'uta'ua?

Galulue ta'ito'alua. Tusi ni a lua fesili se 10 e fa'atatau i se tagata ta'uta'ua ua lua filifilia ma ni tulaga e fia iloa.

Fa'avaega matā'upu eseese ua ta'ua iā lua fesili i se pusa po o se ata pei ona avatu i lalo.

Tala'aga o le soifuaga	Tofiga	Matāfaioi	Soifua galue	Uiga fa'aalia	O ni isi matā'upu

3. Fa'avasega fesili i ni vaega tetele se lua pe tolu e aupito sili ona tāua e fa'a'autū i ai lau sa'ili'iliga.

Va'ai i le ata olo'o avatu mo se aotelega o tulaga ua uma ona fa'atino e o'o mai i le filifilia o fesili ta'imua.

O fesili e lua ua aotele i ai fesili ta'itasi ua vaevaeina (1) Tulaga o le soifuaga o le tagata ta'uta'ua ma lona iloga. (2) O se fesili e fai i ai sau lava fa'ai'uga pe 'ā mafaufau lea i le olaga o le tagata ta'uta'ua. O lona uiga o so'u manatu pe 'ā tu'ufa'atasi mau ua iloa i lea tagata. O se tulaga e mana'omia ai le tu'utu'u i le loloto o lou va'a.

Matā'upu	O fesili nei sa mafaufauina i le 'autū	Fesili e fa'a ta'i muaina le sa'i li'iliga
Tagata Ta'uta'ua	<p>1. O ai Leatiogie?</p> <p>2. O fea sona 'āiga, nu'u?</p> <p>3. Aiseāua ta'uta'ua ai?</p> <p>4. O ā ni tofiga sa fa'afeagai ma ia?</p> <p>5. O ā ni ona uiga fa'a'alia?</p> <p>6. O ai sona tamā ma sona tinā?</p> <p>7. O le ā se tāua o lea tagata i le talafa'asolopito?</p> <p>8. E fa'ape'i ona foliga?</p> <p>9. E ā lona tausia o le va fealoa'i?</p> <p>10. O le ā sona sao i le aganuu ma le gagana?</p> <p>11. O ā ni manatu o isi tagata i le tagata ta'uta'ua?</p> <p>12. O ā ni ona talitonuga?</p> <p>13. O ā mea sa tāia ia te ia?</p> <p>14. Fa'amata ua fetaui lona olaga ma le vaitaimi na soifua ai po o se tagata na soifua mo se isi vaitaimi? po o so'o se vaitaimi?</p> <p>15. O ā ni ona lagona i matā'upu ua ta'uta'ua ai pe ana soifua i le taimi nei? ft. O le ā sona lagona i ta'aloga fa'aonaponei e pei o le pī'iga, faipelē, si'isi'i, i le taimi nei?</p>	<p>O fesili ta'itasi e mafai ona taliina i lalo o se fesili aotele:</p> <p>1. O ai Leatiogie ae aiseā ua ta'uta'ua ai? (Fesili 1–13)</p> <p>2. O ā ni uiga o lenei tagata e mafai ai ona ola i so o se vaitaimi ae ua lē fa'apito i le taimi na soifua ai? (Fesili 14–15)</p>
'Autū filifilia ft. Leatiogie		

III. Tapena auala e aoao ai mau

O mau e tali ai fesili o se sa'ili'iliga e mo'omia ona iai tulaga nei:

- E tāua ona mā'oti ma lē fa'alua fesasi mau. O lona uiga e mautinoa lē na aumai ai le mau, le feso'ota'iga o mau ma fesili olo'o talia.
- E talafeagai mau ma fesili ta'imua.
- E lava ni mau ina ia manino mai uiga po o tulaga o aga'i po o mafuli i ai tali, tulaga va'aia, po o manatu faaalia.

Fesili ta'imua	Fesili fesoasoani	Auala e ao ai mau
<p>O fesili ta'itasi e mafai ona taliina i lalo se fesili aotele:</p> <p>1. O ai Leatiogie ae aiseā ua ta'uta'u ai? 2. O ā ni uiga o lenei tagata e mafai ai ona ola i so o se vaitaimi ae ua lē fa'apito i le taimi na soifua ai?</p>	<p>1. Pe fa'apefea ona maua ni fa'amatalaga ma ni mau e taliina fesili olo'o fa'ata'imua ai le sa'ili'iliga? ft. mau tu'usa'o, mau tusitusia, mau olo'o va'aia mf. 2. E fa'apefea ona aoao mau? E fa'apefea ona fa'amaumau fa'amatalaga ma mau? 3. O ai e ana ia mau? O le ā le itū po'o se va'aiga o lo'o 'aumai ai nei mau? 4. O le ā le talafeagai o ia mau ma le 'autū o le sa'ili'iliga? 5. E fa'apefea ona fa'amaumau fa'amatalaga ma mau?</p>	<p>O auala 'ese'ese e aoao ai mau e taliina fesili ta'i muo se sa'ili'iliga ua aofia ai:</p> <ul style="list-style-type: none"> ■ le va'ava'ai ma mātau tulaga o i ai ■ le faitau i ni mau ua tusitusia ■ le fa'atalanoa o ni tagata ■ le fa'aaogāina o ni pepa fesili ■ le pu'e ina o ni atavito <p>E fuafua auala e fa'aaogāa i fesili ta'imua, taimi e fa'atino ai le sa'ili'iliga, ma le loloto e o'o i ai le sa'ili'iliga.</p>

Na filifilia mau ua tusitusia ma fa'atalanoaaga e ao ai mau o le sa'ili'iliga. O tagata matutua o le nu'u sa fa'atalanoa.

E mafai ona aotele tulaga ole'ā e aoina ai mau o lau sa'ili'iliga fa'apea:

1. Tusi au fesili ta'imua i pusa olo'o avatu i lalo, ma ni mea ua e iloa i matā'upu o i fesili.
2. Filifili ni auala po o ni alagā'oa se tolu e te maua ai ni fa'amatalaga ua mo'omia i fesili.
3. Aoao ma fa'amaumau fa'amatalaga i pusa.
4. Tusi le aotelega o matā'upu ua aoina e tali ai fesili ta'itasi.

Tagata Ta‘uta‘ua: ft. Leatiogie	Fesili 1 O ai Leatiogie ae aiseā ua ta‘uta‘ua ai? (E aofia ai ma fesili 1–13 olo‘o i luga)	Fesili 2 O ā ni uiga o lenei tagata e mafai ai ona ola i so o se vaitaimi ae ua lē fa‘apito i le taimi na soifua ai? (E aofia ai fesili 14–15)	O ni isi matā‘upu po o ni manatu i fesili
O mea ua iloa			
Alagā‘oa 1 ft. mau ua tusitusia Sāmoa Ne‘i Galo			
Alagā‘oa 2 ft. fa‘a talanoaga			
Alagā‘oa 3 ft. mau tusitusia Tala o le Vavau			
Aotelega o mau (Ia tali ai fesili ta‘imua)			

Tapenaga mo Fa'atalanoaga

O le aoīna o mau i le fa'atalanoaina o tagata, e tatau lava ona lava saunia ni fesili i se pepa e ta'ialaina le talanoaga. E lē tatau ona ā atu e fesiligia tagata 'ae le'i saunia. E tatau fo'i ona a'oa'oina le gagana fa'aaloalo e tatau ona fa'aaogā a o le'i o atu e fesiligia tagata. O le pepa fesili e auau i fesili ta'imua 'ae mana'omia ni fesili e tatala ai. O se fa'ata'ita'iga:

Fesili Ta'imua

1. O ai Leatiogie ae aiseā ua ta'uta'ua ai?

Fesili Tatala

1. O ai Leatiogie?
2. O fea sona 'āiga, nu'u?
3. Aiseā ua ta'uta'ua ai?
4. O ā ni tofiga sa fa'afeagai ma ia?
5. O ā ni ona uiga fa'a'alua?
6. O ai sona tamā ma sona tinā?
7. O le ā se tāua o lea tagata i le talafā'asolopito?
8. E fa'ape'i ona foliga?
9. E ā lona tausia o le va fealoa'i?
10. O le ā sona sao i le aganuu ma le gagana?
11. O ā ni manatu o isi tagata i le tagata ta'uta'ua?
12. O ā ni ona talitonuga?
13. O ā mea sa tāua ia te ia?

- a. O le ā le eseesega o le fesili ta'imua ma le fesili tatala?
- e. O le ā le feso'ota'iga o fesili ta'imua ma auala e aoao ai mau?
- i. E tatau ona toe fetu'una'i fesili tatala ma fa'avasega i lalo o ni vaega ft. talitonuga, ina ia sologa lelei se fa'atalanoaga. Galulue ta'ito'alua. Fa'aaogā fesili o i luga e tapena ai ni fesili mo se fa'atalanoaga. Ia lē sili atu i le 10 ni fesili. Tusi i se pepa ma ia iai se avanoa e fa'amaumau ai tali. ft.

Fesili mo fa'atalanoaga

1. Tala'aga o le tagata ta'uta'ua. O ai Leatiogie?

2. Sao i le aganu'u ma le gagana. O le ā se tāua o le soifuaga o lenei tagata i le aganuu ma le gagana.

Faapolokalame Taimi

E tolu vaiaso le taimi fa'atulagaina o le sa'iili'iliga. E tatau ona fa'apolokalame le fa'aaogāina o lou taimi mo le galuega lenei. E aofia ai ni taimi masani o le vasega a le Gagana Sāmoa. O se fa'ata'ita'iga olo'o avatu faapea:

	Pililota 1	Piliota 2	Piliota 3	Piliota 4
Vaiaso 1	Faamasani i vaega o le sa'iili'iliga	La'asaga 1 Fuafuaga ma Faata'imuaga	La'asaga 2 Aoao mau mai tusitusiga	La'asaga 2 Aoao mau mai tusitusiga
Vaiaso 2	Aoao mau mai fa'atalanoaga (tagata se to'alua)	Au'iliili ma fa'avasega mau	Au'iliili ma fa'avasega mau	Tāaofa'i manatu ma ata ua ālia'i mai i mau
Vaiaso 3	Tāaofa'i manatu ma ata ua ālia'i mai i mau	Tu'ufa'atasi i'uuga i se lipoti	Tu'ufa'atasi i'uuga i se lipoti	Iloilo ma toe manatu i le fa'atinoga

Fa'atinoga 4**Faatino le La'asaga 2: Aoao faamatalaga ma mau**

1. Aoao mai fa'amatalaga mai tala ua tusitusia.
2. Ao mai mau mai fa'atalanoaga.
3. Fa'aaogā le pusa o fa'amatalaga olo'o i lalo o le vaega III. Tapena auala e aoao ai mau, e fesoasoani i le fa'amaumauina o au mau. ft.

Tagata Ta'uta'ua: ft. Leatiogie	Fesili 1 O ai Leatiogie ae aiseā ua ta'uta'ua ai? (E aofia ai ma fesili 1–13 olo'o i luga)	Fesili 2 O ā ni uiga o lenei tagata e mafai ai ona ola i so o se vaitaimi ae ua lē fa'apito i le taimi na soifua ai? (E aofia ai fesili 14–15)	O ni isi matā'upu po o ni manatu i fesili
O mea ua e iloa			
Alagā'o a 1 ft. mau ua tusitusia "Sāmoa Ne'i Galo"	Si'i mai mau ma ia fa'aupu i au lava upu. Ia mātau itulau olo'o si'i mai ai mau	O le ā lou manatu? Si'i mai mau e lagolagoina. Ia mātau itulau olo'o si'i mai ai mau	
Alagā'o a 2 ft. fa'atalanoaga	Fa'aaogā fesili ua tapena e ta'iala ai le talanoaga. Si'i le suafa o lē na fa'atalanoa	Fa'aaogā fesili ua tapena e ta'iala ai le talanoaga. Si'i le suafa o lē na fa'atalanoa	
Alagā'o a 3 ft. mau tusitusia Tala o le Vavau	Si'i mai mau ma ia fa'aupu i au lava upu. Ia mātau itulau olo'o si'i mai ai mau	O le ā lou manatu? Si'i mai mau e lagolagoina. Ia mātau itulau olo'o si'i mai ai mau	
Aotelega o mau (Ia tali ai fesili ta'imua)	Tāaofa'i mau uma. Aumai ni tulaga ua tutusa pe 'ese'e se ai mau tusitusi ma mau ma fa'atalanoaga. Fa'aupu ia oe lava upu	Tāaofa'i mau uma. Aumai ni tulaga ua tutusa pe 'ese'e se ai mau tusitusi ma mau ma fa'atalanoaga. Fa'aupu ia oe lava upu	

Fa'atinoga 5**Faatino le La'asaga 3: Au'ili'ili ma fa'avasega mau**

O le vaega lenei e mo'omia ai ona faavasega ma auiliili mau ua maua mai i tusitusiga ma fa'atalanoaga. O lona uiga e fefulisa'i, fetu'una'i, ma fa'avasega fa'amatalaga ma mau i ni vaega talafeagai ma le 'autū o le sa'ili'iliga. O fesili fesoasoani ma galuega fa'atino mo au'ili'iliga ma fa'avasegaga olo'o avatu i pusa ia:

Fesili fesoasoani	La'a saga o le sa'ili'iliga	Galuega fa'atino
<ul style="list-style-type: none"> ■ E fa'apefea ona tatou fa'avasegaina fa'amatalaga ma mau ua maua mai? ■ E iai ni tulaga e tutusa pe 'ese'ese ua aliā'i mai i fa'amatalaga? ■ O le ā se fa'atusa o fa'amatalaga po'o mau ua tatou maua ma isi tulaga fa'apea? ■ O ā ni tulaga o feso'ota'i ai fa'amatalaga ma mau ua tatou ao maia? 	III AU'ILI'ILI MA FA'AVASEGA FA'AMATALAGA MA MAU Au'ili'ili, fetu'una'i, fefulisa'i ma fa'avasega fa'amatalaga ma mau i ni vaega talafeagai ma le 'autū o le sa'ili'iliga	<ul style="list-style-type: none"> ■ Filifili ni vaega tetele e fa'avasega i ai fa'amatalaga ma mau ■ Mātau, fa'amaopoopo ma fa'avasega mau i vāega ua filifilia ■ Fa'amaopoopo ma tu'ufa'atasi tulaga ua aliā'i mai i ni vaega 'autū

Fa'atinoga 6**Faatino le La'asaga 4: Tāaofa'i manatu ma ata ua alia'i mai i mau**

O le la'asaga lenei e tāaofa'i ai manatu, ma uiga ua alia'i mai i mau.

O fesili fesoasoani ma galuega fa'atino mo fa'auigaga olo'o avatu i pusa ia:

Fesili fesoasoani	La'a saga o le sa'ili'iliga	Galuega fa'a tino
<ul style="list-style-type: none"> ■ O ā ni fa'ai'uga tatou te faia i ni ata ua alia'i mai? ■ O ā ni a tatou fa'auigaga i ni tūlaga ua alia'i mai? ■ Ua sui so tātou iloa i le matā'upu ona o ata ua alia'i mai? ■ O le ā se fa'ai'uga e mafai ona fai e tali ai fesili sa fa'ata'imua ai le sa'ili'iliga? ■ O ā ni mau patino e lagolagoina a tatou fa'ai'uga? 	<ul style="list-style-type: none"> IV. FA'AUIGAGA O ATA UA ALIĀI MAI ■ Fai ni manatu aotele e talafeagai ma i'uga ua alia'i mai ■ Fa'amālamalama tulaga o tutusa pe 'ese'ese ai ni mea ua alia'i mai ft. mau tusitusia ma mau mai talanoaga ■ Fa'amatala tulaga o feso'ota'i ai fa'amatalaga ma mau 	<ul style="list-style-type: none"> ■ Tāaofa'i manatu i ni aotelega ■ Tali fesili sa fa'ata'imua ai le sa'ili'iliga

Fa'atinoga 7**Fa'atino le La'asaga 5: Tāaofa'i i se lipoti**

O le lipoti o le sa'ili'iliga e iai ona vaega fa'atulagaina:

Fa'asologa o le lipoti

E lima vaega o le lipoti:

- i. O le palakalafa muamua o le **folasaga**. O le folasaga e mafai ona aofia ai ni fa'amatalaga lautele i le matā'upu ft. Ta'u mai le 'auga o le sa'ili'iga i lona 'autū, o le mafua'aga ua ala ai ona filifilia ft. Ta'u mai pe fia molimau olo'o e fa'aaogāina i lau sa'ili'iga, o fesili sa fa'ata'imuaina lau sa'ili'iliga ma auala na aoao ai mau. E tatau ona fa'ai'u le folasaga i se aotelega o lou manatu 'autū i le matā'upu, ft. O le sao o lea tagata i lona nu'u, atunu'u, lalolagi mf. O le aotelega o lou manatu 'autū i le tagata ta'uta'ua e matuā tāua tele auā e fa'ata'imuaina isi manatu olo'o mulimuli mai. O fa'amatalaga uma fo'i oi le lipoti e taula'i mai i le manatu 'autū lea. A lē ma'oti la ona fa'ata'atia lou manatu 'autū ole'ā felefele manatu uma o le tala auā ole'ā leai se taiulu.

- ii. O le **tino** o le lipoti pe 3–5 ni palakalafa. E aofia i palakalafa nei fa'amatalaga o vaega ta'itasi ua filifilia i le tagata ta'uta'ua. Ia tofu le palakalafa ma lona 'autū. E tatau ona taiulu palakalafa i manatu aotele o lona 'autū ma aumai ma ni fa'aalautelega, fa'ata'ita'iga, fa'atusatusaga, fa'a'ese'esega mo se fa'apupulaga atili.
- iii. O le **aotelega** e taaofa'i ai ou manatu, ma toe fa'aupu ai lou manatu 'autū i le tagata ta'uta'ua i le palakalafa mulimuli.

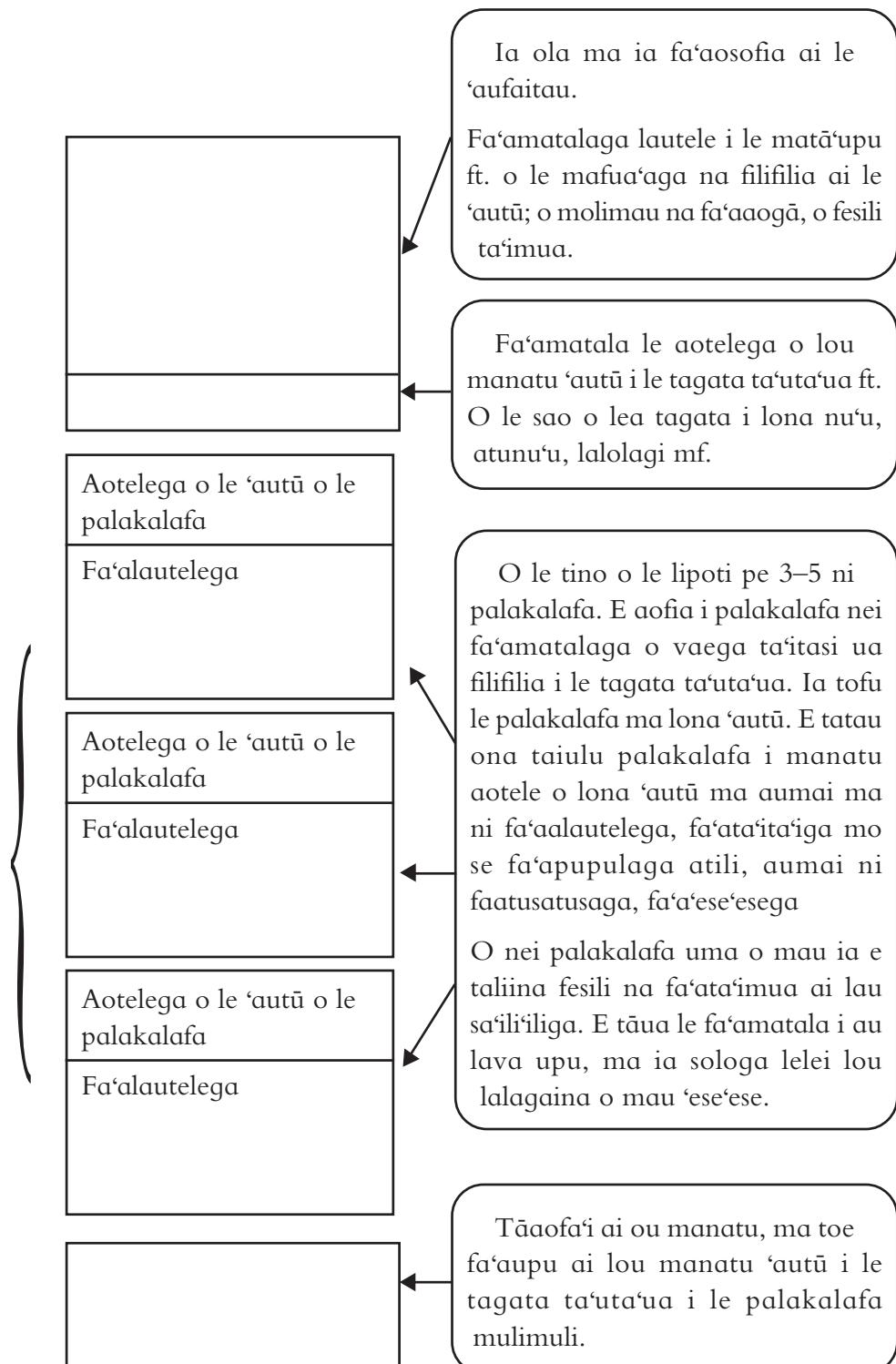
E mafai ona fa'aata fa'apea le fa'asologa o le lipoti o le sa'iili'iliga i le tagata ta'uta'ua:

Folasaga

Manatu 'autū

Tino o le lipoti

Aotelega

O ni fesili fesoasoani ma galuega fa'atino olo'o avatu i pusa ia.

Fesili fesoasoani	La'a saga o le sa'il'iliga	Galuega fa'atino
<ul style="list-style-type: none"> ■ E fa'apefea ona folasia le fa'agaoioiga ma i'uga o le sa'il'iliga? ■ E fa'apefea ona tatou fa'aaogā i'uga o le sa'il'iliga mo le fa'aleleiga o o tatou: si'osi'omaga, 'āiga, nu'u, a'oga, ekalesia, gagana m.f.? 	<p>V. TĀAOFA'I I SE LIPOTI</p> <ul style="list-style-type: none"> ■ Fai se lipoti manino e tamau ai fa'a i'uga o le sa'il'iliga ■ Ia talafeagai le fa'avasegaga o le lipoti ma le 'autū, 'aufaitau, fa'alogologo ■ Fa'aihoa e na lagolagoina, ma tusi si'i i auala taualoa 	<ul style="list-style-type: none"> ■ Tusia se lipoti ia iai vaega uma. ■ A'o'a'o tamaiti i le faia o aotelega ma vaega ta'itasi o le lipoti. Fa'aaogā ni lipoti ua māe'a e faitau ma au'ilil'iili e tamaiti ■ Tapena tamaiti mo le faia o ni seminā ■ Faia ni fa'aaliga o galuega (display)

Fa'atinoga 8

Iloiloga a le aufaitau

1. A māe'a ona tusi le tapenaga muamua o lau lipoti, ona ave lea e faitau e se isi o lau vasega ma aumai ai ni fautuaga. Fa'aaogā le pepa ua saunia e aumai ai fautuaga.
2. Fa'aaogā fautuaga ua aumai e toe teuteu ai lau lipoti ma tusi le tapenaga fa'ai'u.
3. Ao i le faiā'oga mea ua fa'atulagaina i le pepa olo'o fa'atonu ai galuega.

Iloiloga ma fautuaga a le 'aufaitau

O le pepa lenei e fa'aaogā e aumai ai manatu ma fautuaga a se tagata ua faitauina le tapenaga muamua o lau lipoti.

Iloiloga ma fautuaga a le ‘aufaitau i le Lipoti o le Sa’ili’iliga

Tusitala

Ululala o le sa’ili’iliga

Tagata faitau

Faitau muamua tulaga ua lautogia o le lipoti. Faitau māe‘a le lipoti ona fa‘ato‘ā faatumu ai lea o le pepa lenei. Toe fa‘afotia le lipoti i le tusitala ma fa‘amatala i ai manatu ua e fa‘aalia e tali ai fesili nei.

1. O le ā sou lagona i le lipoti?

2. O ā vaega o le lipoti olo‘o mana‘omia ni isi fa‘amatatalaga ina ia mālamalama atili ai le ‘aufaitau?

3. E sologa lelei manatu o le lipoti? O lona uiga e feso‘ota‘i lelei manatu ma faigofie ona mulimulita‘i le aufaitau i mea olo‘o fa‘amatala.

4. E ola ma mata‘alia le amataga ma fa‘aosofia ai lou fia faitau i ai? O ā ni suiga e ono faia?

5. O āofia ma manino i le lipoti vaega nei:

Tulaga ua iloga ai Tala‘aga o le soifuaga, a‘oa‘oga

Matāti‘a ua ‘ausia Fa‘amoemoega

Uiga fa‘aalia Tiute po o matāfaioi

Tofiga Sao i le nu‘u atunu‘u lalolagi

6. E iai ni upu, fuaiupu, e ono sua ina ia atili ma‘oti ma manino le lipoti?

O manino:

- palakalafa
- manatu ‘autū o palakalafa
- manatu e fa‘alautele ai manatu ‘autū
- amataga
- fa‘ai‘uga

7. O sa‘o:

sipelaga, kalama, fa‘ailoga,
fa‘ailoaina o molimau mf.

Āutalaga 3: ALA FA'ASALALAU FA'ALEAGANU'U MA LE NATURA

ĀLĀFUA MA FA'ANAUNAUGA IA 'AUSIA

Ālāfua

Fa'anaunauga ia 'Ausia

E tatau ona mafai e tamaiti vaega nei:

GAGANA

Faia fuaiupu eseese, ma ia sologa lelei, ānoa ma fesoota'i manatu i so o se tulaga.

Ia latou mafai ona faalautele manatu i se matā'upu i le aumaia o ni faamatalaga faaopoopo e faamālamalama ai.

Ia āmata fesua'i le fa'aaogāina o le gagana ina ia talafeagai ma se 'autū, aufaitau, ma faalogologo.

Ia iloa foi ona fa'aaogā lelei le gagana faauigalua, ma le gagana valiata e teuteu ai tusitusiga ma fa'amatalaga.

A'OINA O GAGANA

Taga'i toto'a i auala e fetu'unai tatau ai se fuaiupu, auala e feso'ota'i ai fuaiupu ma palakalafa ma fa'aaogā tatau ina ia logomālie se taumafaiga;

Auai i faatinoga eseese e fa'aaogā ai le gagana tautala ma ia mautinoa ma mālamalama i matā'upu 'autū;

Fa'amaumau matā'upu tāua ma ō latou fa'alautelega mai folasaga a faiā'oga, tautalaga a ni mālō aloā'ia, seminā.

FA'AMAUUMAUGA
MA FETUFAA'IGA

Fa'aali ni manatu i matā'upu talanoaina ma ia aumai ni mau e lagolago ai manatu. Ia mafai foi ona tali fuaitau atu i manatu fa'aalia ma manino ni faamaoniga e te'ena ai pe lagolago i se mau. Ia fausia ma fa'aaogā faaupuga logolelei ma logomālie e talafeagai ma e o faalogologo.

Faamatala ia latou lava upu 'autū matā'upu olo'o i faamaumauga fa'aāta eseese ft: faaīloīlo, faafanua, siāta, kalafi mf.

Fetufaā'i i uiga ma le 'autū o āta fa'alemāfaufau olo'o fa'aaogā i tusitusiga ft. solo, tala fatu mf.

FESO'OTA'IGA

Iloilo faasalalauga po o ni faatalatalanoaga i luga o leitiō, televise ma faaali manatu ia faiā ma le 'autū, metotia o faaaogāina, gagana faaaogāina, tagata olo'o faatatau iai;

Iloilo faasalalauga eseese i luga o nusipepa ma faaali manatu i metotia o fa'aaogāina po o talafeagai ma le 'autū ma le aufaitau.

Faamatalaga ‘Āmata

Folasaga: “E tu manu ae lē tu logologo.”

Vaogagana ma uiga

Mānu

O le tagata e savali i totonu o le nuu, mai le isi pitonuu e oo i le tasi pitonuu. E savali pe 150 mita ma tu ona alaga leotele lea i se matā’upu ua fuafuaina e le ‘aufaiupu o le nuu. O se matā’upu e aafia uma ai matai ma taulelea pe mana’omia ai foi ma tama’ita’i.

Faata‘ita‘iga

O le mānu o le fono ona o se solitulafono mamafa, po o le puipuiga o le nuu ma ana meatotino, po o se galuega faitasi e iai uma matai ma taulelea, aemaise o se faataunuuga o se tautoga. E alu le mānu a o le‘i tofafā le nuu i le po.

Logologo

O le tagata e momo‘e e ta‘u le feau mai ta‘ita’i o le taua i vaega o le taua olo‘o tanu‘au solo lata i le fili. O le tagata lea, e lē tu pei o le mānu, ae momo‘e lava pe telea‘i foi ma tautala. E lē alaga ne‘i lagona mai e le fili. E momo‘e i le va o ‘au olo‘o tatanu, ia vave ona o‘o le feau.

Faata‘ita‘iga

Faalogo i le leo o le foafoa (mai le ta‘ita’i‘au) ona ili foi lea o la outou pu ma osofa‘i loa le mua‘au. Sauni!

Ia silafia: E eseese pulega ma aga a itutaua ma ta‘ita’i‘au, a o se tasi lena o faata‘ita‘iga.

Fa‘atinoga 1

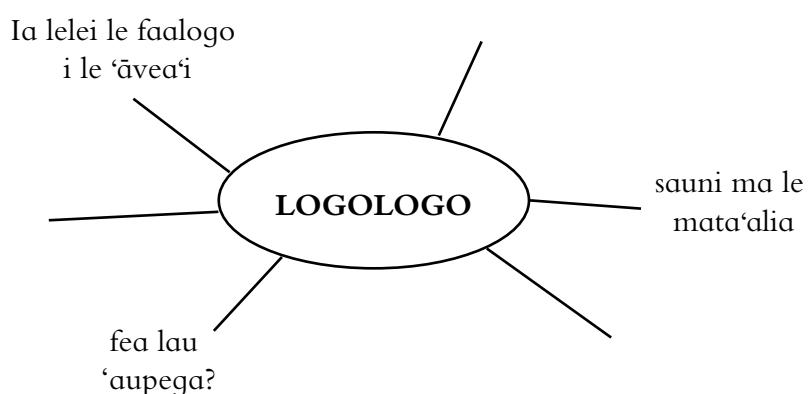
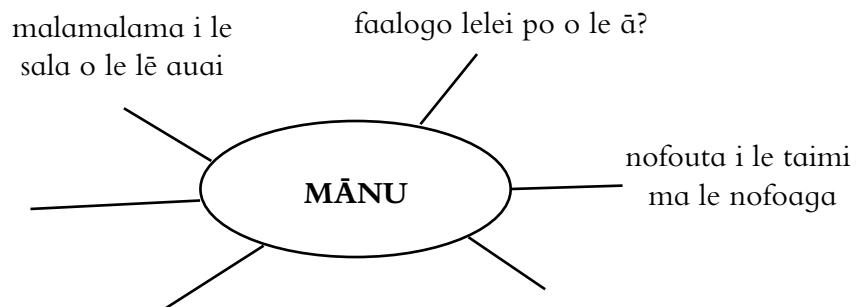
Mālamalama atili i upu

1. O le ā le galuega a le mānu? O ai olo‘o fa‘afeso‘ota’i i le galuega a le mānu?
2. O le ā le galuega a le logologo? O ai olo‘o fa‘afeso‘ota’i i le galuega a le logologo?
3. Aiseā e tu ai mānu?
4. Aiseā e lē tu ai logologo?
5. O le ā le feso‘ota’iga o tulaga ia (tali o le 3 ma le 4) ma le ‘autū po o le fe‘au o le fa‘asalaulauga, o ē olo‘o ave i ai le fe‘au, ma le si‘omiaga olo‘o faia ai feso‘ota’iga?
6. Galulue i vaega e lua.

Vaega 1: Fa‘a‘aupogaleveleve: Tāua o le mānu i tagata.

Vaega 2: O le logologo.

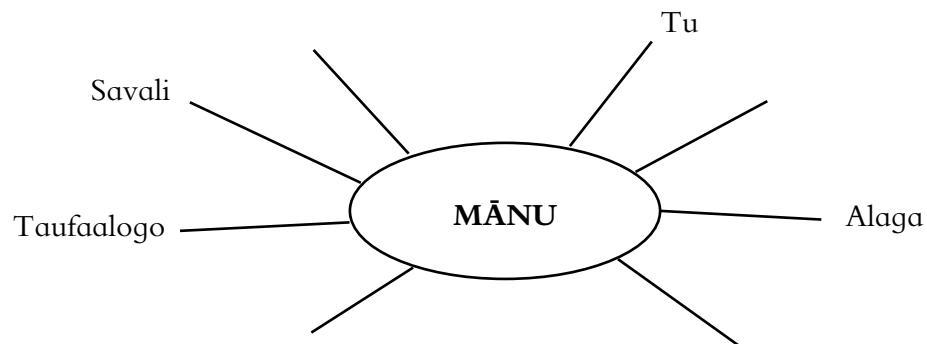
7. Faauma e le vaega le ‘aupogāleveleve.

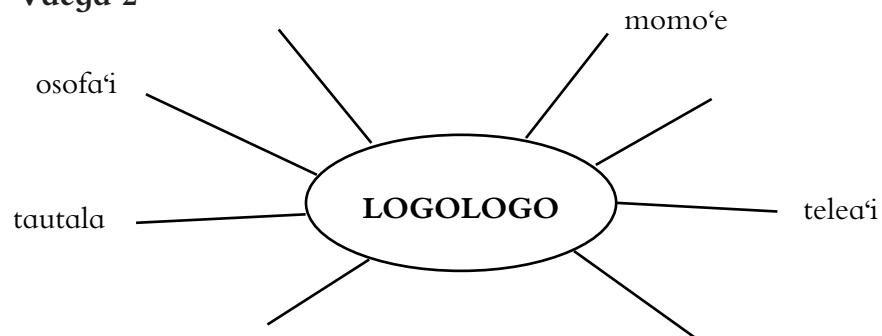
8. Faaauau vaega e lua.

9. Fa‘āupogāleveleve faatinoga ma feso‘otaiga ma tagata.

Vaega 1

Vaega 2

Fa'atinoga 2**Talanoaga**

1. Talanoa le vasega ma le faiā'oga i faaupuga olo'o i lalo.
2. O ā tāua ma fesootaiga o ia faaupuga i le mānu ma le logologo?
 - a. E lelei le toese a nuu potopoto.
O le ā se feau tāua?
 - e. E faapōpō ni aso ua ae lē tuua aso folau.
O le ā se lelei fesootai mo le nuu?
 - i. A pule ma le amiolētonu le nuu, e mapu i tiga ona tgata.
O le ā se a'oa'oga?

Ala Faasalalau Faaleaganuu

1	Aso Gafua a le nuu	E ili po le pu a le pulenuu, ia potopoto uma matai ma taulele'a mo le tauaoifiaga a le nuu.
2	Tautōga a le nuu	E ili le pu a matai ma potopoto ane i le fale e fai ai le faasifoga. O le afiafi e fai ai.
3	Mata faitasi a taulele'a	E ili le pu e se taule'ale'a po o se matai oloo pale lana mata fagota ae 'u'u i le isi lima le matatao ma le pa'u fagota, a o le isi lima le foafoa.
4	Galuega faitasi a le nuu (taulele'a po o tama'ita'i po o le komiti fafine)	E ili po le pu a le pulegaluega ma savali i le mea e fai ai le galuega ma e fai ai foi le tauvalaauga.
5	Ua a'e i fanua le vaa sa lepa ma e maua le malie. (e lē fa'ailogaina le malie sa maua i se isi auala; na'o le malie sele i le maea selemalie e faailo)	O lea auala faasalalau faaleaganuu, e pule le aigatautai o le nuu. O isi nuu e faailo le malie po o malie ua maua e le vaa ua a'e i auala nei: – Ili le pu. – Vili le foe. – E alo le foe ma asu maualuga i tua le suasami. – Ususū.
6	Tāla'iga o mea e fai po o saogamea a monotaga a le nuu	E iai lava le matai o le nuu na te logoina 'āiga uma. O lona uiga e savali i 'āiga fai monotaga uma o le pitonuu. E iai foi le sāvali o lea fuaiala ma lea fuaiala na te logoina le pitonuu i mea e fai a le nuu.
7	Taualuga o fiafia fa'asāmoa, ole'ā sausaunoa se alii tāua, taupou po o se manaia. E aloā'ia foi le faletua	E muamua tutu i luga 'aiuli; tuliususū, fe'a'ei i pou o le fale ma mutusi i lalo pola, taavavale i le palapala, sasa atigiapa, tapili le taupou po o le alii po o le manaia. O lea faiga, o loo tā'u atu i tagata le maualuluga ma le aloā'ia o le taualuga.

- 8 O le ‘āiga ua faate‘a
ma le faiganuu
E ō i ai le faleupolu (tulafale) ona tu lea i
ai o le tootoo (lauga) e ta‘u i le ‘āiga lea ua
lē toe fainuu.
- 9 ‘Āiga ua tafi ma le
nuu, – o lona uiga ua
sāvavali i le ala. Ua
sōloa i le ‘aufuefue ma
sāua i le vailalo
E tu foi i ai le tootoo ma lau uma i ai
aiaiga o le faasalaga. E masani ona tuu i
ai nai itula e tāpena ese ai, a o le‘i goto le
la. A goto loa le la ua sa ona toe vaia se
tagata o le ‘āiga lea i totonu o le eleele o le
nuu. E sunui i lalo fale ma e faavaoa le
fanua. Faatoa toe taga ona fau se fale ma
nofoia pe ‘ā faaa‘e i le nuu. E iloa gofie
‘āiga ua tafi ma le nuu, ua lē toe tu se fale i
le fanua. Ua vaoa le fanua. O lona uiga i
le aganuu o lea faiga, ua leai se fale e tu o
le ‘āiga; ua leai foi se monotaga i mea fai a
le nuu.
- 10 Vaa sa alo atu ua a‘e
i fanua, a ua sefulu
pe sili atu atu ua maua.
E eseese agaifanua a tautai o nuu. O isi
nuu e latalata loa i uta ua iloa lelei mai e
le taliuta vaa o le fua, ona faailo lea o vaa
ua au (sefulu i luga atu oloo i le liu o le
vaa). ‘A lē‘o le ususū, ua vili le foe. O nisi
nuu e ili le pu pe asu le foe.
- 11 Pāui se nuu, ona o se
tuumalo o se alii taua,
po o se usugafono
taualoa
E pāui le nuu. E sa le vao; e sa le sami ona
ua lagia le tupua ma maota. E lē toe solia
le gataifale pe toe pā‘otia le vao. O lea sa,
faatō‘ā tatala ina ua uma ona teu le maliu
ma fai aganuu ae mulimuli i le tatalaga o
le lagi.
- 12 Folafolaga o
faaaloaloga
O isi faaaloaloga e folafola i fafo, a o isi
faaaloaloga e folafola i totonu o le fale. O
ta‘igāsua e folafola pe faalauiloa i fafo. O
failaulau o fafo po o fale foi. O faitoonai o
fale. E faapena foi i inati (mf).
- 13 Faatau Lauga Mua
O le auala e faaoo atu ai le mana‘o i le
lauga pe tapua‘i foi.
- 14 Faatau Lauga Tali
O le auala e momoli ai le agaga faafeiloa‘i,
le faafetai, talataloga mo le manuia o le
mafutaga a itu e lua ma ia toe faamavae a
o malolosi pea.
- 15 Sufi‘ava
Faailoa ava o alii, tulafale ma mālō.
- 16 Faatūlima
O le auala faasalalau o le faatalofa i se
tagata po o se malaga.
- 17 ‘Ailaoga o faaaloaloga
O le faalauiloaga o faaaloaloga auā e masani
le tupu i aga faatupu. Tagata e ave i ai ma
lē e ‘aumai ai.

18	O le tufa'ava	O le alagaina o ipu ma 'ava e faailoa atu ai le matai ole'ā inu i le 'ava.
19	O le pule ma lufilufiga o taumafa	O le auala e faasalalau atu ai mo le iloa ele 'au fai fe'au ia matai ma vaega o taumafa e 'ave i ai.
20	Tama'ita'i ua Faaipoipo	E tuu lona sei fugalaau i le taliga taumatau.
21	To'aluia o le tufuga tāpe'a	E soo le fusi o le ogavae taumatau o lana malu.
22	Tagata e maua i le ma'inunu	E tatā fusi i tapuvae ma tapulima.
23	Fafāgaga o puua	E sausau e le fagapuaa pe 'ia 'ia puua e o mai e 'a'ai.
24	Fafāgaga o moa	E tūtū moa e o mai e aai.
25	Tutuli faasegisegi puua ma moa ese	"sh".
26	Faitala faatupu	O le tagata e faatupuina tala lē moni e faaleaga ai se tagata.
27	Faitala (fela'ula'ua'i)	O le tagata e fai atu i ai tala e uiga i se isi tagata e faaleaga ai, ae toe alu toe ta'u i le tagata e faatatau i ai ia tala. E aofia ai muimuiga, taufaaleaga, fāifai, faa'amu'amu mf.
28	Alii seu i falevaii	E faaoooloma'au. O lana galuega e nofo i le isi itu o le tiaseu ma vaavaai lupe po o se fuifui e felelei latalata ane i le tia, ona olo lea faalupe ia tosina mai lupe vao, lupe fanua ma seu loa e le alii seu olo'o seu i falemuu.
29	Faasalaga	O se tasi ala faasalalau lelei. E faamatafi tiga ma vave maua ai le loto lelei ma le faamagalo. Afai o se solitulafono na faia se tasi o lo outou 'āiga, i se tasi o se isi 'āiga o le nuu, a faalogo lo outou 'āiga ua sala mamafa le tagata lea, ua vave malilie.
30	'Avega o le taufolo i le fale o matai	E ususū taulele'a e faailoa atu i matai, e sauni mai ua avatu le taufolo.
31	O le Salelesi	E uiō e faailo atu i tagata se sauinga mamalu, poo se tupu olo'o 'auai, pe tautupu.
32	Ua to le fale o tautai	O le faailo ua lafo le paolo ae sii vaa o tautai. O le faailo foi i 'āiga ma nuu ogevai, e tapena ole'ā pa'ū timuga.

33	Tiliga o se ma'i	Sopo. Paopao. Fautasi.
34	Vaafagota ua pogia i le sami ae leaga le tau ma iloa gatā le siitaga o vaa	Tafu le afi i le matafaga i le mea tonu e tuta i ai le vaa.
35	Faailoga – pua'a – moa	tipi le taliga. tipi le tama'ivae.
36	Sa le fanua (niu)	Tapui.
37	Faigālotu ma le vavao	Ta le lali (logo laau).
38	Tu'ilauniu le nu'u	Ua sunu'i launiu i tafatafa o le alatele i le nu'u po o le itūmālō e fa'ailoa ai le tu'umālō o se ali'i po o se tulafale tāua.
39	Tama laulu lanu 'ena'ena 'u'umi	Lauao faasao.
40	Faafailelegatama	Faailoa le 'āiga.
41	Faamatua	Ie toga tele e teu e mātua. E iai le upu, o le faa matua i le faamatua.

Faailo po o ala faasalalau o le natura

42	Pusi (cat) (a) pūiti mata (e) lapopo'a mata	sua le tai. pe le tai.
43	Pula mosooi, seasea, laga'ali	momoga figota.
44	Tagi le manutulua i le po	O se faalavelave.
45	Vaaia se 'aupogāleveleve e valu vae	O se faamanuiaga.
46	'Aupogāleveleve e lē atoa vae	E iai se faalavelave.
47	Felelei solo mogamoga i le po	E la le aso e sosoo ai.
48	Tagi le ti'otala	Ole'ā timu.
49	Talitaliaga le maile	E taunuu mai mālō.
50	Pa'ū le pola sisi	E ō mai mālō.
51	Oso pe goto le masina	O le tai sua.
52	Tutonu le masina	O le tai pe 'ele'ele.
53	Agi le Tuāoloa	Mālūlū po. Mamala i isi itu o le atunuu
54	Fuataga	Faailoga ua uma lelei ietoga na lalaga i le falelalaga.

Fa'atinoga 3

Fa'amasani i ala fa'asalalaau ma fa'aiiloilo: Su'e lau paga

1. Galulue muamua i fa'asalalauga fa'aleaganu'u. Tusi i ni pepa le igoa o le fa'asalalauga 'ae tusi i se isi pepa le fa'amatalaga.
2. Vaevae le vasega i ni vaega se lua. O le isi vaega e iai le igoa o le fa'asalalauga. O le isi vaega e iai lona fa'amatalaga. Ia feoa'i tamaiti e su'e po o ai latou te paga. O lona uiga ia maua e le fa'asalalauga lona fa'amatalaga ona nonofo fa'atasi lea.
3. Fetufaa'i ma va'ai po o sa'o uma paga olo'o iai. Fesuia'i faasalalauga ma faamatalaga a tamaiti ma toe fai.
4. Toe fai le galuega ae ia fa'aaogā fa'asalalauga ma fa'aiiloilo o le natura.
5. Galulue ta'ito'alua. Filifili se ala fa'asalalaau fa'aleaganu'u se tasi.
6. Tusi sa oulua palakalafa se tasi pe lua e faamatala auliiili ai le ala faasalalaau olo'o lua galulue ai.

Tali mai i fesili nei:

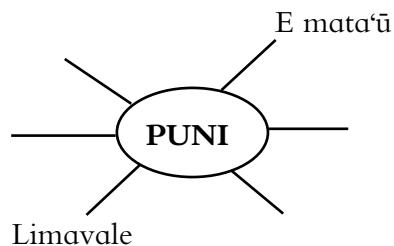
- a. O le ā lona tāua?
- e. O le ā po o ā ni tulaga e matagofie ai?
- i. O le ā sona faaaogaga?

Fa'atinoga 4

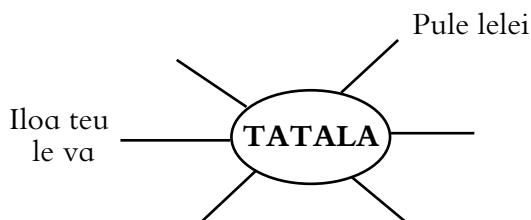
Talanoaga

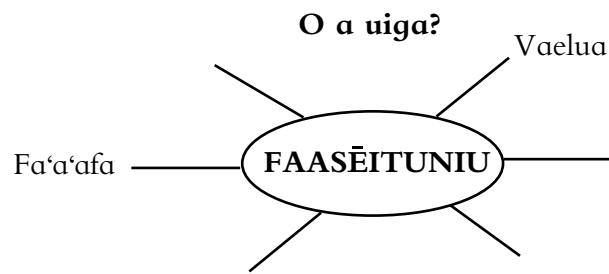
1. Fa'atalanoa ma le faiā'oga tulaga nei.
2. Si'i iā tou api.

- a. O le pule ma lufilufiga o taumafa.
O ā tāua olo'o natia i faaupuga ia.
 - Puni!
 - Tatala!
 - Faasēituniu!

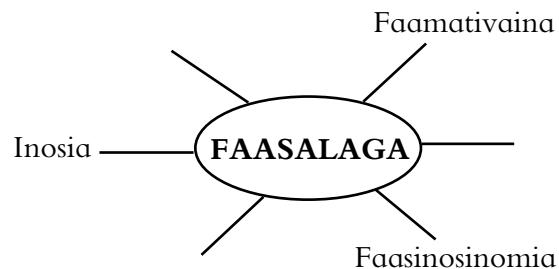
O ā lele?

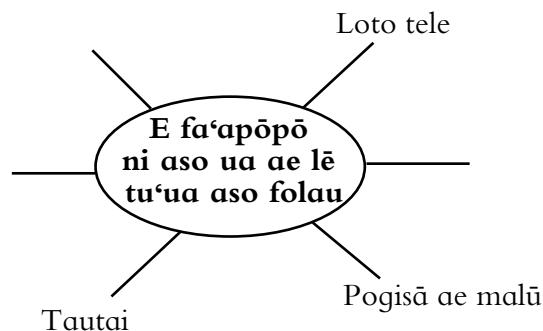
e. Faasalaga.

O ā ni leaga mo le 'āiga ua sala?

i. Ua to le pale o tautai.

O le ā le feso'otaiga ma ni tāua olo'o natia i le fa'aupuga lea?

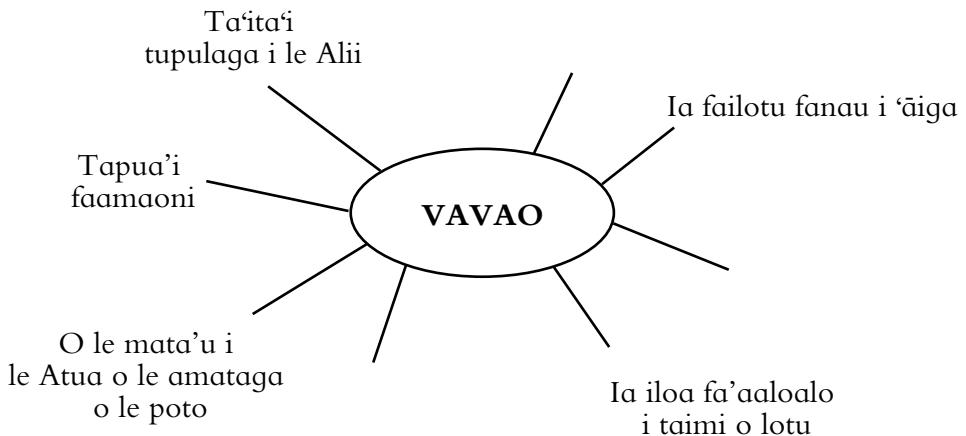
o. Sa le fanua (niu) Tapui.

O ā itū e lelei ai? leaga ai?

LELEI	LEAGA
1. E puipui lelei ai niu ma le soona ta e isi tagata	1. E maua ai le gaoi pe'ā lavea i le tapui
2.	2.
3.	3.

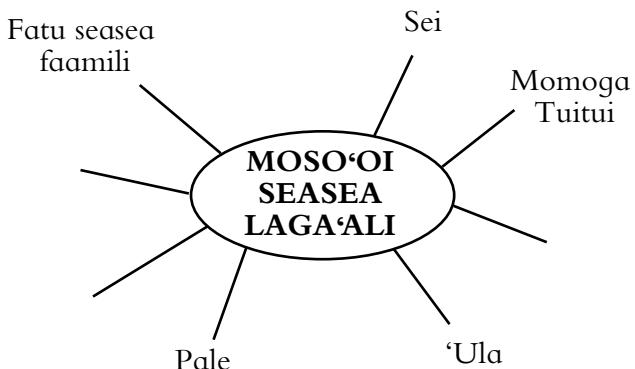
(u) Vavao.

O ā feso'ota'iga ma manuia?

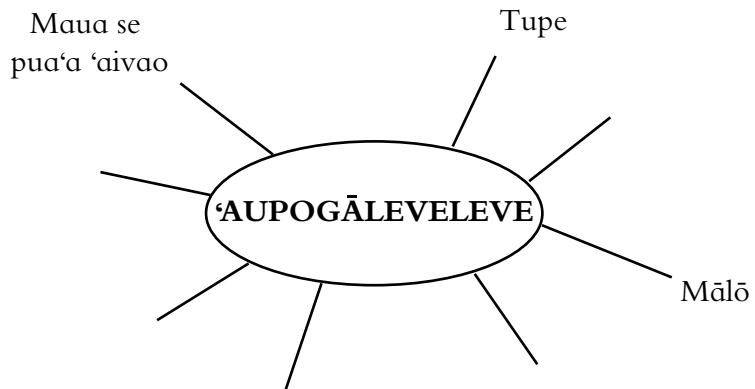
(f) Pula mosooi, seasea ma laga'ali (mf).

O ā taua o ia mea mo tagata?

(g) Aupogāleveleve e valu vae.

O ā ni faamanuiaga e ono maua?

Fa'atinoga 5

Faitau ma mātau uiga

O ala faasalalau faaleaqanuu

O fatuga o pese, solo, siva ma tala, o isi na ala faasalalau o tua'ele'ele o Sāmoa, mai lea tupulaga i lea tupulaga. O tala na tuataliga, o le 'oa sa teufatu anamuā anamuā lava, ua faagagandina tamavalevale o nei ma taeao.

O le olaga faasāmoa i aso ta'itasi, o fe'au ma galuega faataulele'a. E soso'o ai tāga mata'alia ma tiotio o sāsā, pei o le valuga o popo, kūkū moa, sasaga o matofī, faiga o faata'a, filiga o le 'afa, tā'aiga o le 'afa, aloga o le fautasi, tu'iga o le taufolo, o'aga o le popo, peiga ma le saliga atoa ma le tele o fe'au i 'āiqa.

O le afuaga o le olaga o le teine i se ‘āiga Sāmoa, e faapelepele i ai mātua ma tuagane. E tauva tama po o ai na te faia se mea lelei, e fiafia ma malie ai le loto o le tuafafine.

O aso anamua, a iai se teine i se ‘āiga, fai mai o le ‘āiga manuia, auā e tu‘u sau lava i ai aumoega ae le‘i matua, pei ona femolimaua‘i ai tala o le vāvau.

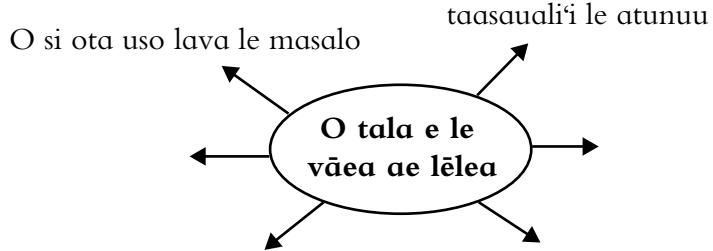
E sau lava le isi aumoega e le'i te'a 'ese le isi aumoega. O ni isi taimi e pā'u faatasī ni aumoega se lua pe tolu. O ai na 'avea le tala i le lalelei o le teine ua sau ai nei qumoeqa a nei ali'i?

Fa'atinoga 6

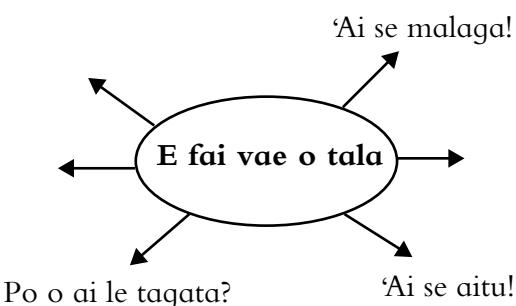
Talanoaga

1. Galulue i vaega e 3.
 2. O ā ni uiga loloto o fa'aupuga olo'o natia i ala faasalalau anamua?

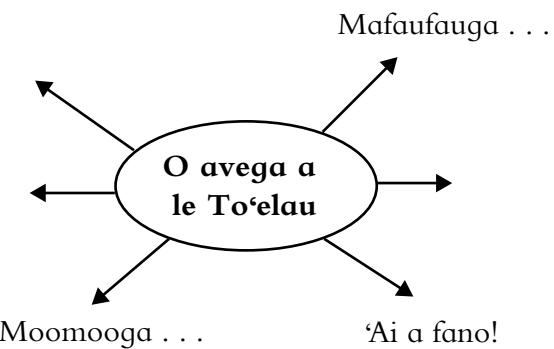
Vaega 1: "O tala e lē vāea ae lēlea."

Vaega 2: "E fai vae o tala."

Vaega 3: “O ‘avega a le To‘elau”.

Fa‘atinoga 7

Faavasegaga o ala faasalalau sa faaaogāina,
olo‘o faaaogāina ma ole‘ā faaogāina

1. Galulue i vaega e 4.
2. Talanoa ma faamaumau.
3. Tuufaatasi vaega.
4. Auaua‘i i luma mo fetūfaā‘iga.

Vaega 1: “Ia pōnā i vao ae ‘aua ne‘i puai‘ina i ala.”

- O le ā se sao o lea faaupuga i ala faasalalau faaleaganuu? Aumai ni faata‘ita‘iga.

Vaega 2: “O moli na lililo ua ali i mulivai.”

- O ā ni tāua o ala faasalalau o lea faaupuga na afua ai ona oo mai i nei tupulaga?
- O ā ni isi ala faasalalau ole‘ā momoli ai pea lava lea feau i le lumana‘i?

Vaega 3: “O tala o Sāmoa, sa tuugutu ma tuutaliga.”

O leā le auala faasalalau? Na faapefea ona momoli atu lea talitonuga i le atu Sāmoa?

Vaega 4: “O le tai o palolo.”

- E fia ala faasalalau faaleaganuu e iloa ai faitau le masina ma le tai e ta ai palolo?
- O ā ala faasalalau e iloa ai le tau o palolo ae le‘o se afā?

Āutalaga 4: FAIVA O LE VAO

ĀLĀFUA MA FA'ANAUNAUGA IA 'AUSIA

Ālāfua

Fa'anaunauga ia 'Ausia

E tatau ona mafai e tamaiti ona:

GAGANA

Faalautele manatu i se matā'upu i le aumaia o ni faamatalaga faaopoopo e faamālamalama ai.

Āmata fesua'i le fa'aaogāina o le gagana ina ia talafeagai ma se 'autū, 'aufaitau, ma faalogologo.

Fa'aaogā lelei le gagana faauigalua, ma le gagana valiata e teuteu ai tusitusiga ma fa'amatalaga.

A'OINA O GAGANA

Taga'i toto'a i auala e fetu'una'i tatau ai se fuaiupu, auala e feso'ota'i ai fuaiupu ma palakalafa ma fa'aaogā tatau ina ia logomālie se taumafaiga;

Auai i faatinoga eseese e fa'aaogā ai le gagana tautala ma ia mautinoa ma mālamalama i matā'upu 'autū;

Fa'amaumau matā'upu tāua ma ō latou fa'alautelega mai folasaga a faiā'oga, tautalaga a ni mālō aloā'ia, seminā.

FA'AMAUMAUGA
MA FETUFAA'IGA

Fa'aali ni manatu i matā'upu talanoaina ma ia aumai ni mau ma fa'amaoniga e lagolago ai manatu. Ia mafai foi ona tali fuaitau atu i manatu fa'aalia ma manino ni faamaoniga e te'ena ai pe lagolago i se mau. Ia fausia ma fa'aaogā faaupuga logolelei ma logomālie e talafeagai ma e o faalogologo.

Fetufaā'i i uiga ma le 'autū o āta fa'alemāfaufau olo'o fa'aaogā i tusitusiga ft. alagā'upu, muāgagana.

AGANU'U MA
AGAIFANUA

Mālamalama i le fa'aaogāina o puna'oa o le sami ma le laueele, atina'e o faiga faiva ma le vaogagana e fitoitonu i ai: faiva o le vao: seuga lupe, tuliga puua.

Vaega 1**Seugālupe**

Fa‘amatalaga ‘Āmata.

Fa‘atinoga 1**Faitau mālamalama**

1. Galulue i vaega ta‘ito‘afā. Vaevae ina ia tofu le tagata ma lana galuega e fai:
 - Aotele – aumai se aotelega po o le ‘autū.
 - Fesili – fai se fesili tatala e fa‘atalanoa e le vaega le tali.
 - Fa‘afeso‘ota‘i – ia fa‘afeso‘ota‘i matā‘upu i ni mea ua iloa.
 - Au‘ili‘ili le vaogagana – fa‘amalamalama pe aumai manatu i ni upu, fuai‘upu.
 - Tusi se ata – tusi se ata e faailoa tulaga ua tā‘ua.
2. Va‘ai vave i le tusitusiga atoa ma vaega ua vaevaeina i ai.
3. Faitau ta‘ito‘atasi muamua vaega ua fa‘avasegaina i ai le tusitusiga ona galulue lea o vaega ta‘ito‘afā e fa‘atino galuega e fa ua tā‘ua i luga pei ona tofia ai tagata ta‘ito‘atasi.

Seugālupe

“E filifili le vao, ae iloa ala o tama.”

O le faaupuga lea e masani ai tautai o le vao. E faatatau foi i le tauvao po o le tagata e masani i le vao. Na te iloa lelei le vao, e ‘āmata atu i le vaomatua, vaomāoa, ma le vaopuanea.

O ali‘iseu ma (o latou) soāseu, o isi ia tautai o le vao. O aso na a o taaseu le atunu. Na avea ai seugālupe o se taalogia sa fiafia i ai tamalii ma failauga o Sāmoa.

Na avea Iuni e oo ia Oketopa o se tasi o vaimasina lelei i isi ‘ōgāvao. E peti ma tetele ai le lupe, a o aso nei ua faatulafonoina le lupe, ona o le faasao o manulele Sāmoa, ne‘i soona fasi ma oo ina mou.

- Aotele – aumai se aotelega po o le ‘autū.
- Fesili – fai se fesili tatala e fa‘atalanoa e le vaega le tali.
- Fa‘afeso‘ota‘i – ia fa‘afeso‘ota‘i matā‘upu i ni mea ua iloa.
- Au‘ili‘ili le vaogagana.
- Tusi se ata – tusi se ata e fa‘ailoa ia tulaga ua tā‘ua.

O aso la, sa faaaogā seulupe Sāmoa ma auala faasāmoa na tapu‘e ai lupe a o aso nei, ua faaaogā laaumalosi (fana). Tiga ona maualuga le mea e tu mai ai le lupe, e aami lava e le pulu. Ua faigofie ona faatāma‘ia lupe i fana, o le ala lea o le fai o le tulafono e puipuia ai le manulele o le lupe.

O aso anamua, sa avea seugālupe o se taalogia faatamāli‘i. A ta‘u le seuga, o le tau‘aiga. E alu le seugālupe o le faiva o le vao, ae ta‘u fo‘i o

le taaloga. Pei a ta'u o le faiva, ona pei lea ua mamafa ma faigata. E lē faigofie ona alu lava le seuga a le 'āiga, ae ō faatasi ali'i seu o se nu'u po o se pitonu'u.

E atoa le vaiaso po o le masina o moe i le vao alii o le seuga. E fai le tapua'iga ma o matai matutua ae malolosi, o latou na o le 'autapua'i.

- Aotele – aumai se aotelega po o le 'autū.
- Fesili – fai se fesili tatala e fa'atalanoa e le vaega le tali.
- Fa'afeso'ota'i – ia fa'afeso'ota'i matā'upu i ni mea ua iloa.
- Au'ili'iili le vaogagana.
- Tusi se ata – tusi se ata e fa'ailoa ia tulaga ua tā'ua.

O taulele'a e gasese ma e masani ona o mai i le taloloa e fai ai suavai ma la'u i le seuga. O fafine ma teine e ālu gapiā, fai/suavai ma alu le tūamo i le taloloa i le mea o iai le 'aumaga latou te faaooina i alii seu. O lea faiga faatoā faatino pe 'ā lata i tai le seuga.

O lupe e maua o le seuga i le aso, e vavae mai ai lupe e fai ai le taumafataga, a'o le tele e faaola ma tavai se'i a'e le seuga i se aso ona tufa lea i le 'auseu po o le pitonuu po o le nuu.

- Aotele – aumai se aotelega po o le 'autū.
- Fesili – fai se fesili tatala e fa'atalanoa e le vaega le tali.
- Fa'afeso'ota'i – ia fa'afeso'ota'i matā'upu i ni mea ua iloa.
- Au'ili'iili le vaogagana.
- Tusi se ata – tusi se ata e fa'ailoa ia tulaga ua tā'ua.

Sa iloga aliiseu o le atunu. Sa felu'ia'i ma feta'aloloa'i seuga. O le mea fua foi iā Laauli o le Tuamasaga le seu aga'i i Falealili. Na fetauai ai ma le faamālūga a Gauifaleai ma Totogatā, ma na maua ai upu nei:

- vālavala a tūmanu.
- lāfulafu a tama seu gogo.
- o lupe na vao'ese'ese lenei ua fuifui faatasi.

O masaniga i seugālupe, na fa'aaauaina le gafa o 'Āiga tetele o Sāmoa, ma olo'o o'o mai i nei ona po.

Na logologoā tala o Ulumū i Salāfai. O lea na malaga ai le alii o Lefaoiseu mai Lepā, e fia iloilo ma Ulumū. O lena seuga na maua ai:

- Ia pōnā i vao ae 'ua nei pua'iina i ala.
 - Aotele – aumai se aotelega po o le 'autū.
 - Fesili – fai se fesili tatala e fa'atalanoa e le vaega le tali.
 - Fa'afeso'ota'i – ia fa'afeso'ota'i matā'upu i ni mea ua iloa.
 - Au'ili'iili le vaogagana.
 - Tusi se ata – tusi se ata e fa'ailoa ia tulaga ua tā'ua.

O lenā fo'i seuga na fatuina ai e Lefao viiviiga o ona vaifanua ma

alagaima a lona soāseu i le Tuiātua e sami mai lana lupe ua mua.

O le seugālupe lava na galo ai īā Tupuivao lona alofa i lona tinā o Taufau ina ua tili atu lona faatafa.

Fai mai Tupuivao i le atamaioalii na tausāvali:

- Se‘i ou tālia lupe o maunū.
- Sa‘aua, se‘i o‘u tālia lupe o pupula.
- Fai i ai se‘i o‘u tālia lupe o atoa.

Na tafea lava le utu a Taufau ona o le mana‘o fia seu o lana tama.

- Aotele – aumai se aotelega po o le ‘autū.
- Fesili – fai se fesili tatala e fa‘atalanoa e le vaega le tali.
- Fa‘afeso‘ota‘i – ia fa‘afeso‘ota‘i matā‘upu i ni mea ua iloa.
- Au‘ili‘ili le vaogagana.
- Tusi se ata – tusi se ata e fa‘ailoa ia tulaga ua tā‘ua.

O ia mea na tutupu i seugālupe ua tatou iloa ai le naunau tele o alii i lenei faiva.

A fia oo mai Sa‘olele i Faleata ma fia tālatala i le Telesā, ona taavao mai lea o le seuga. E a‘e i mauga ma ifo i vanu. Na oo ina ma‘i le tamaitai, ona fai lea o ā la upu taumavae:

“Telesā, a e ola o se teine, pule oe male igoa ae afai o se tama, faamanatu ane lou suafa ma lau tane o le vao.”

O le seugālupe lava na momoli ai le mana‘o o Pulelēiite ia Malietoa e alofa i se tula o lana lupe.

- Aotele – aumai se aotelega po o le ‘autū.
- Fesili – fai se fesili tatala e fa‘atalanoa e le vaega le tali.
- Fa‘afeso‘ota‘i – ia fa‘afeso‘ota‘i matā‘upu i ni mea ua iloa.
- Au‘ili‘ili le vaogagana.
- Tusi se ata – tusi se ata e fa‘ailoa ia tulaga ua tā‘ua.

E lua malaeseu i aso anamua.

1. **O le seuga e faaaogā ai tiaseu.** O pa maa ia e ati fatufatu faamaualuluga, ia faigofie ona oo i lupe vao po o fuifui e totō i le tia.

O luga o le tiaseu ua vaevaeina ma e iloga galuega po o gaioiga e fai ai:

- O le falemua ma le falevaai.
- O le falematua ma le fale faalele.
- O le palalau.

O le afiafi pō, e tapena ai le tia. E tatā mai laau ma o latou uluulu mata ma tutu‘i i le tia. E tanu i lālā laau lanumeamata ae faaavanoa le ogatotonu i luga o le fogātia e gaoioi ai tautai o le‘ā seu i falemua. E

lanulau‘ava atoa le fogatia e oo lava i aliiseu.

O tiaseu, e tatau lava ona ati i lalo o laau mafuā pei o laga‘ali, manau, talie, ‘asi, tavai, ‘au‘auli, anume, puapua, siapatua, aoa, ‘aumanogi, pipi, mālili, mosooi, namulega, mati mf:

- Aotele – aumai se aotelega po o le ‘autū.
- Fesili – fai se fesili tatala e fa‘atalanoa e le vaega le tali.
- Fa‘afeso‘ota‘i – ia fa‘afeso‘ota‘i matā‘upu i ni mea ua iloa.
- Au‘ili‘ili le vaogagana.
- Tusi se ata – tusi se ata e fa‘ailoa ia tulaga ua tā‘ua.

O le taeao segisegi e nofoia ai tiaseu e alii seu ma faatalitali ma le mata‘alia. E sauni le seulupe i soo se taimi e totō ai le fuifui.

E faafelelei lupe fanua po o maunu ua uma ona lauvae. O lona uiga o le lupe ua nonoa le vae i le fau pe 30’ i le 40’ le umī o le fau so‘oso‘o. E lele le lupe lea, ae taofi e le aliiseu le pito o le fau. O lupe ua a‘oa‘oina **e fola le fau**. E lele se‘i sa‘o le fau ma toe liliu mai. E faaeteete le aliiseu nei **numi le fau**, pe lavelave. O isi lupe fanua, e **faalele tafilitaunoa**, o lona uiga e lele pea sei sau se lupe vao.

A lele malie le lupe, ua lele maualuga. E masani aliiseu ona faafelelei se fuifui lupe fanua ua tā‘ua o le malelega. O le faamoemoe ia ifo i le tia se to‘aga (fuifui lupe vao).

O lupe felelea‘i i luga o le tia, e seu faavave ae a misi, ona toe faapulou lea i tua, e maua ai le upu, “O le seu ua lagatila ma ua faapulou i le tuālima”.

- Aotele – aumai se aotelega po o le ‘autū.
- Fesili – fai se fesili tatala e fa‘atalanoa e le vaega le tali.
- Fa‘afeso‘ota‘i – ia fa‘afeso‘ota‘i matā‘upu i ni mea ua iloa.
- Au‘ili‘ili le vaogagana.
- Tusi se ata – tusi se ata e fa‘ailoa ia tulaga ua tā‘ua.

O le lupe olo‘o tilotilo mai ma iloa mai le seulupe, ae pei o le emo o le mata gaioiga a le aliiseu ma maua lelei i le upega, ona faapea lea “O le seuga ua mata‘ina”.

O le lupe e seu e le isi aliiseu ae sola ma aga‘i mai i le isi tia, ona **pale** lea. O lona uiga ua toe seu e le isi aliiseu le lupe na seu e le isi aliiseu ae lē‘i maua. E popole aliiseu i le lupe e seu ma sola. Fai mai o le faailoga o le **faiva faamalamalaia**, auā **ua lē vaelupe maua, a ua vaelupe sā‘ā**.

- Aotele – aumai se aotelega po o le ‘autū.
- Fesili – fai se fesili tatala e fa‘atalanoa e le vaega le tali.
- Fa‘afeso‘ota‘i – ia fa‘afeso‘ota‘i matā‘upu i ni mea ua iloa.
- Au‘ili‘ili le vaogagana.
- Tusi se ata – tusi se ata e fa‘ailoa ia tulaga ua tā‘ua.

E iai lupe ua **taufau**. Ua uma ona nonoa vae ae **motufau**.

O lupe fa'aola o le seuga, e a'oa'o e fai ma maunu po o lupe fanua. E muamua ona **fafai** lupevao. O lona uiga, e lala'u muamua mata o lupe vao i mati'u'u o lupe fanua, ia vave lalata, ona a'oa'o ai lea. E **futiopa** foi lupe vao. O lona uiga e futi fulu apa'au ma fuluatomuli nei 'ela le va'ai pe motu le fau, ona sosola lea.

- Aotele – aumai se aotelega po o le 'autū.
- Fesili – fai se fesili tatala e fa'atalanoa e le vaega le tali.
- Fa'afeso'ota'i – ia fa'afeso'ota'i matā'upu i ni mea ua iloa.
- Au'ili'iili le vaogagana.
- Tusi se ata – tusi se ata e fa'ailoa ia tulaga ua tā'ua.

O le faleseu pe 4' × 2' le lapo'a ma e tanu i laulaau mata. A **faga i lupe le 1a**, o le itula po o le 8.00 i le taeao aga'i i le 10.00 i le taeao lava.

O le faasolo i le aoauli ma le afiafi, ua **tūvale le lupe**, ona faaaogā lea o lupe fanua po o lupe faalele, e faafelelei i luga o le tia, e maua ai upu nei:

- “Ua lavalava le fogātia po ua malumaunu le fogatia.”
- “Ua liligo le fogātia.” Leai se mea e gasē.

O lona uiga ua lava po ua tele lupe fanua e tosina mai ai lupe vao. O le galuega a le tagata e seu i falevaa'i, o le faaooololoma'au. A iloa atu se fuifui lupe, ona olo lea faalupe a o faafelelei lupe fanua olo'o eva i le fau.

E mālōlō le seuga i le aoauli ma fai taumafataga ona faato'ā toe alo lea i le faiva i le afiafi.

- Aotele – aumai se aotelega po o le 'autū.
- Fesili – fai se fesili tatala e fa'atalanoa e le vaega le tali.
- Fa'afeso'ota'i – ia fa'afeso'ota'i matā'upu i ni mea ua iloa.
- Au'ili'iili le vaogagana.
- Tusi se ata – tusi se ata e fa'ailoa ia tulaga ua tā'ua.

2. **O le seuga e fai i le fatulaolao** latalata i le vaomatua e tele ai laau 'aina e lupe. E leai se tia ae to faalapotopoto faleseu ma e le vāvāmamao foi.

O le faitoto'a o le faleseu, e tautau ai le faga olo'o iai le lupe fanua. O totonu o le faleseu, olo'o iai le tapua'iga. E nonofo ma ū e lua. O le ū taafale o le ū pu'upu'u. A ulufia le fale e se lupevao, ona fana lea i le ū taafale.

Faato'ā faaaogā le ū o le vateatea po o le ū umī e tafana ai lupe e tutū i lālā laau maualalalo.

E faatū le seulupe i le taalaelae, ae o lalo i le tanugamutia ma 'autafa e tutu'i ai lāau laiti atoatoa lanulau'ava e lafi ai le aliiseu ma faalele le maunu e lona soāseu.

- Aotele – aumai se aotelega po o le ‘autū.
- Fesili – fai se fesili tatala e fa’atalanoa e le vaega le tali.
- Fa’afeso’ota’i – ia fa’afeso’ota’i matā’upu i ni mea ua iloa.
- Au’ili’ili le vaogagana.
- Tusi se ata – tusi se ata e fa’ailoa ia tulaga ua tā’ua.

Afai e seu le lupe ma maua, ona faaifo lea o le seuga. O lona uiga ua tuu i lalo le seulupe i le mea olo’o lafi mai ai le soāseu e tatala le lupe ae toe sii le seulupe sauniuni mo le isi to‘aga po o isi lupe ua o mai faatasi. E lē seutafilia le na’a ae seu matātō‘aga. A faaletonu luma, o lona uiga e lelei le faamuli po o lupe oloo mulimuli mai.

O le taeao po lava, e nofoia ai faleseu ma aliiseu.

E tofu le aliiseu ma le **atoseu** po o le puto. O le si‘uola e tuu ai mea o le faiva. E aofia ai lavalava ma le tāuga (meaai).

- Aotele – aumai se aotelega po o le ‘autū.
- Fesili – fai se fesili tatala e fa’atalanoa e le vaega le tali.
- Fa’afeso’ota’i – ia fa’afeso’ota’i matā’upu i ni mea ua iloa.
- Au’ili’ili le vaogagana.
- Tusi se ata – tusi se ata e fa’ailoa ia tulaga ua tā’ua.

O le **ui**, o le igoa lea o le lupe e masani ai, peita’i e lua ituaiga ui. O le ui vae mūmū ma le ui vae uli. E iai igoa e faamatalaina ituaiga eseese o lupe pei:

- tuamafa: O le lupe matua e masani i le vao. E avea ma ta‘ita’i o lupe laiti i ogavao e maua ai vai ma tele ai mafua.
- Tuaefu: lupe pae‘e.
- Mātuaisu: lupe matua.
- Matuamoeao: lupe pae‘e.
- Matuamoepo: lupe pae‘e.
- Olotū: igoa faaaloalo o le lupe.
- Lupe vao: laufausia.
- Lupe fanua: maunu.
 - Aotele – aumai se aotelega po o le ‘autū.
 - Fesili – fai se fesili tatala e fa’atalanoa e le vaega le tali.
 - Fa’afeso’ota’i – ia fa’afeso’ota’i matā’upu i ni mea ua iloa.
 - Au’ili’ili le vaogagana.
 - Tusi se ata – tusi se ata e fa’ailoa ia tulaga ua tā’ua.

Fa'atinoga 2**Iloa, Mana'o fia iloa, A'oa'oina (IMA)**

- Galulue ta'ito'atasi.
- Toe faitau le tala i le seugalupe.
- Lisi upu fou ma faaupuga.
- Faatutumu vāisua o le ata o le IMA.
- Faamaumau talanoaga a la tou vaega.
- Tuufaatasi le vasega.
- Fetūfaā'iiga.

IMA

ILOA (I) O ā mea ua e iloa i le seugalupe?	MANA'O FIA ILOA (M) O ā mea olo'o e fia iloa?	UA A'OA'OINA (A) O ā mea ua e a'oina?

O le Faasoaga o Lupe

- O lupe pepeti vae mūmū, e 'ave mo tamalii.
- O vae uli mo tulafale peita'i e fetuuna'i i aliiseu.

E tutusa le faitauga o lupe, moa 'ulu ma manutagi.

E faitau i le FUA:

1 le lupe	–	tasigafua
2 lupe	–	luagafua
3 lupe	–	tolugafua
4 lupe	–	fāgafua
5 lupe	–	limagafua
6 lupe	–	onogafua
7 lupe	–	fitugafua
8 lupe	–	valugafua
9 lupe	–	ivagafua

A sefulu lupe ua sui le faitau:

10 lupe	–	fuāgafulu
11 lupe	–	fuāgafulu ma le tasi
19 lupe	–	fuāfagulu ma le iva

A luasefulu lupe ua sui foi le faitau:

20 lupe	–	fualua
30 lupe	–	fuatolu
35 lupe	–	fuatolu ma le limagafua

A selau lupe ua sui fo'i:

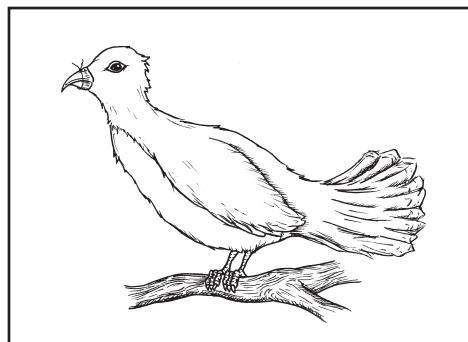
100 lupe	–	fuaselau

Vaega tāua o le lupe, e tutusa lava ma moa:

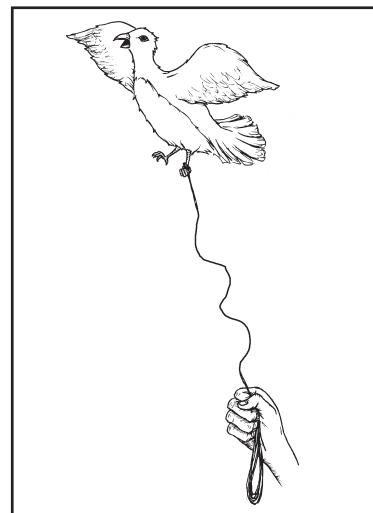
- vae ma le no'o – dlii.
- le isi vae – alii.
- tau'au – tulafale/alii.

Gasesega o le lupe:

- tunupa'u.
- sualupe.
- lu'au lupe.

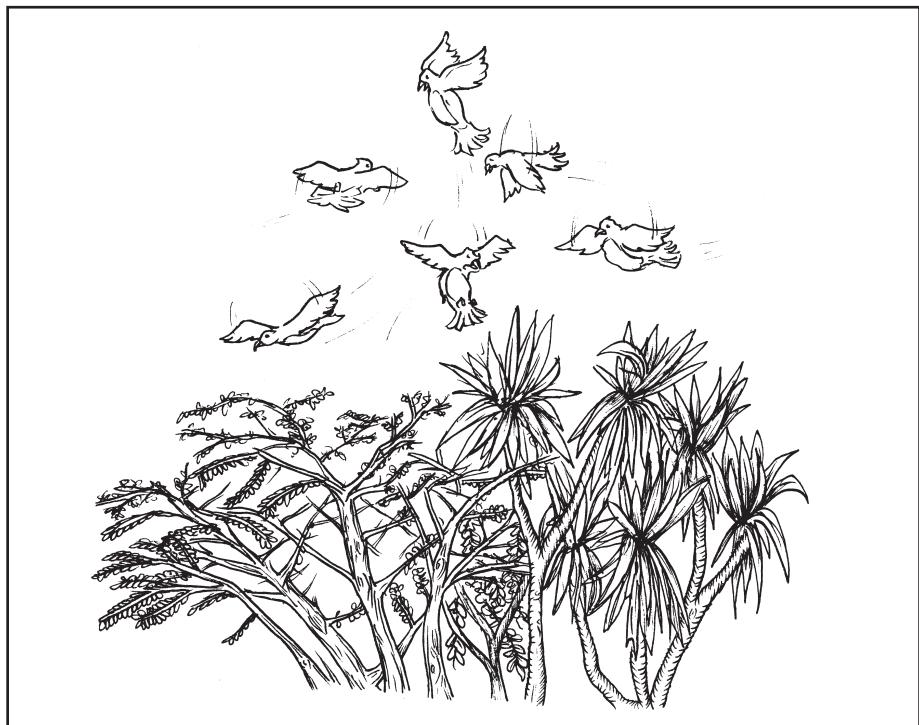
Ata o le lupe.

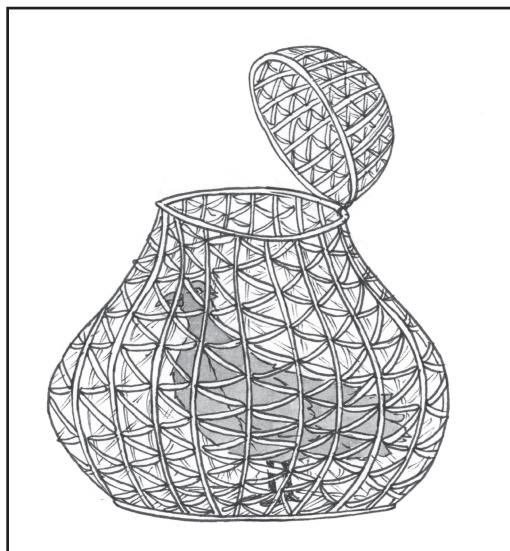
Ata o le lupe olo'o lele ae taofī e le soāseu le fau (manoa).

O luga o le tia.

O le fufui.

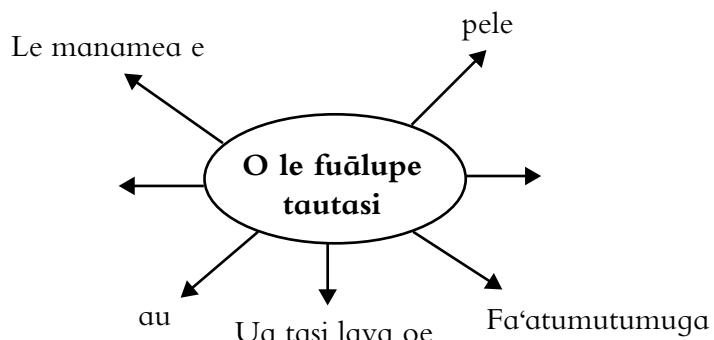
O le faga.

Fa'atinoga 3

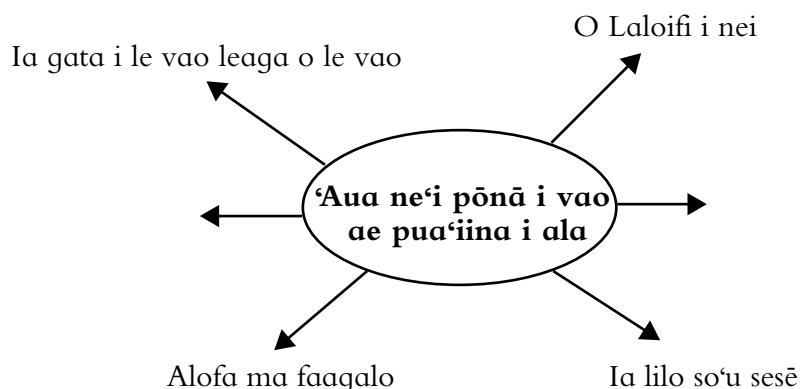
Vaogagana

- Galulue i vaega ta'ito'aono.
- Fa'a'aupogaleveleve tāua olo'o natia i fa'aupuga ua fa'asoa atu i vaega.
- Talatalanoa i ai ma fa'auiga.
- Tuufaatasi vaega.
- Fetufaa'iiga.

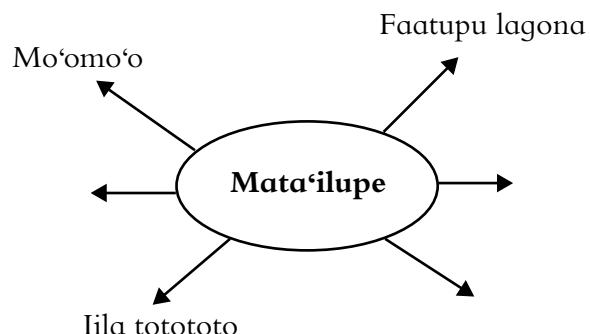
Vaega 1: O le fuālupe tautasi

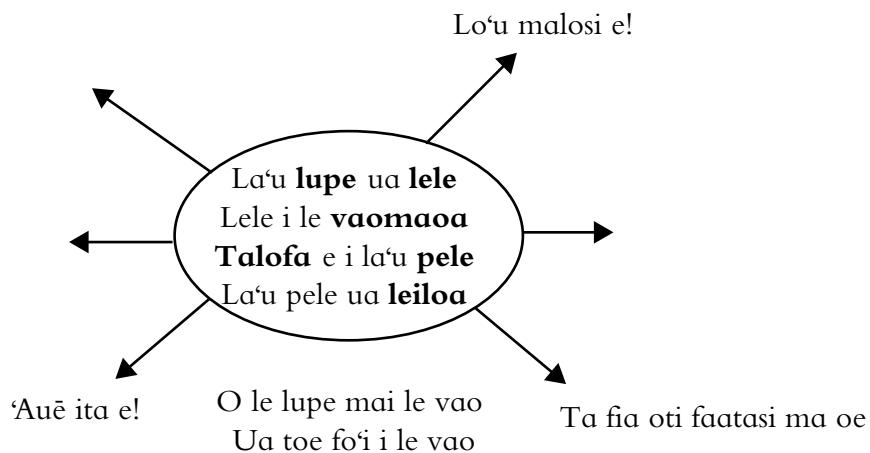
Vaega 2: 'Aua nei pōnā i vao ae pua'iina i ala

Vaega 3: Mata'ilupe

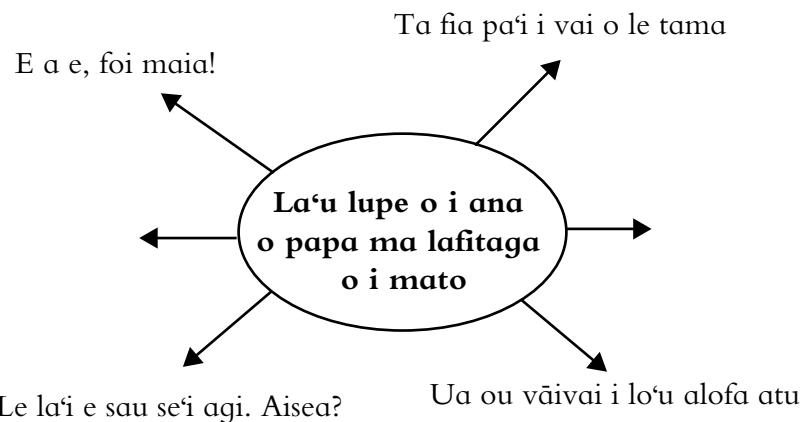

Vaega 4:

- Ole ā se faatatau lelei?
- O le ā se fesootaiga o le manulele o le lupe ma le pele?

Vaega 5: Lupe i ana o papa ma lafitaga o i mato

Fa'atinoga 4

Upu fou ma uiga

1. Galulue tama, galulue teine. Talanoa i uiga ma tusi.
2. Lisi uma i lalo upu fou. Talanoa ma faamaumau uiga o upu faafeagai ma le upu ua faauigaina.
3. Tuufaatasi le vasega.
4. Fetufaa'iiga:

<ul style="list-style-type: none"> □ Filifili (le vao) - □ Taaseu - □ Gapiā - □ Vālavala (a tumanu) - 	<ul style="list-style-type: none"> □ Tauvao - □ Seulupe - □ Tavai - □ Lafulafu (tama seugogo) -
---	---

Fa'atinoga 5**Mafaufau i ai**

1. Galulue i vaega e ono. Tofu le vaega ma fesili.
2. Faamaumau tali.
3. Tuufaatasi.
4. Fetufaa'iga.
 1. (a) O a togafiti sa mailei ai lupe vao?
 - (e) Sa faapefea ona faatino?
2. O le ā se sao tāua o seugalupe i tagata Sāmoa?
3. O ā ni lelei o le faiga anamua nai lo le faaaoga o le fana i aso nei?
4. Faapea o le lupevao ua maua ae mana'o le aliiseu e faalata e avea ma maunu po o le lupe fanua. O ā auala sa faatino ai lea mana'o?
5. Sa faapefea ona 'ave tala o se tagata seu maoa'e i na aso?
6. O ā aafiaga o Tupuivao e mafua i lona mana'o fia seu? Aumai ni faamaoniga.

Fa'atinoga 6**Fes'oota'iga**

■ Galulue ta'ito'afā.

1. Faaupu se talosaga a lou tinā po o lou tamā e ave i se tagata fanafana o lo outou nuu, po o se tagata o lo outou 'āiga i tuā po o Savai'i, e fana mai la outou pusa ututau mo le Lotu Tamaiti.

Oso mai se isi e momoli mai ni lupe ua maua ma avatu lavalava o tamaiti ma se tupe.

2. Tusi sa outou tusi faafetai ia Pati Seu ona o lupe na maua o le Lotu Tamaiti.

■ Galulue ta'ito'alua.

3. Tusi sa oulua talanoaga ma lau uo i le telefoni ma faamatala i ai le tele o lupe o la outou Lotu Tamaiti. Sina tala o le mafu na e lōia ai.

4. Galulue ta'ito'afā.

Faatino le tala o lau faatauga lupe i le maketi.

Faatinoga 7**Aganuu ma Agaifanua**

1. Galulue ta'ito'afā.
 2. Faamatala faatinoga nei.
 3. Talanoaga.
 4. Tuufaatasiga.
 5. Fetufaā'iiga:
 - a. Fasi ma faasoa le lupe i faiā'oga.
 - e. O le faiga o le sualupe ma totoga.
 - i. O le lu'au lupe.
 - o. O le faasoaga o lupe mata i alii ma tulafale.
 - u. Faitauga faasāmoa.
- 10 lupe _____
- 20 lupe _____
- 36 lupe _____
- 57 lupe _____
- 62 lupe _____
- 105 lupe _____
6. Aogā o fulu o le lupe. Fa'atumu.

Galuega taulima	Faiva	Aganuu ma Agaifanua
Ietoga		
Ili		

Fa'atinoga 8**Faafiafiaga**

1. Galulue ta'ito'asefulu. Fefilo i teine ma tama.
2. Faatino se mā'ulu'ulu e faaaaoga ai pese nei.

Vaega 1: La'u lupe ua lele.

Lele i le vaomaoa.

Talofa e i la'u pele.

La'u pele ua leiloa.

(Ao uma mai fuaiupu ma le tali.)

Vaega 2: La'u lupe o i Maluana.

Vaega 3: Amuia le lupe e fai ona apa'au (Tali).

Fa'atinoga 9**Talanoaga a le Vasega**

1. Talanoa ma le faiā'oga i fa'aupuga nei.
2. Si'i i api:
 1. Filemū pei o le lupe ae atamai pei o le gata.
 2. Aiseā e fa'atusa ai e tagata isi tagata o lupe?
 3. O fea e fana ai le lupe i lo outou nu'u pe 'ā taga?
 4. Tali le ma'ali.
 5. Fa'auigaga 'ese'ese:
 - a. O le aso sa lupe.
 - e. Ua lupelupe si toeā'ina.
 - i. O le moso'oi lupea.
 - o. E lūpea si mafine.

Vaega 2**Tuliga****Fa‘amatalaga ‘Āmata**

“Ā sii se faiva ae tātaaulia,
Ā lē ‘asa, e lavea le tagata.”

O lona uiga, e alu lava le faiva, ae iai le tagata sa faatāutau, pe sa faalotolotolu, po ‘o le to‘alua po ‘o le fanau. Ā lē ‘o lenā, pe iai se tuatuagia, sa lē tatau ai ona alu se faiva, ‘ā ua alu lava o le naunau. E lelei la le ‘asa, auā e iai le aso e manuia ai, ae leaga le lavea o le tagata, auā e lē iloa pe tua i manū pe tua i mala.

O lea talitonuga, e aofia ai faiva i le sami ma le vao.

O aso anamua, ‘ā alu se tūliga po o se seuga, fai mai olo‘o faasaga ‘ese. ‘Ā fesili se tasi, “O fea lou tamā?”

Afai olo‘o tutuli po o seulupe, ona tali lea, “Olo‘o faasaga‘ese”.

‘Ā lē‘o lenā, ua faapea, “Olo‘o alu le tafaoga”.

E vave ona mālamalama lē olo‘o fesili i uiga o upu, “faasaga‘ese ma tafaoga”. O le upu ‘faasaga‘ese’, e aofia ai faiva i le vao ma le sami, a o le upu ‘tafaoga’ na‘o faiva i le vao.

O le upu ‘tāutalia’, o le tapatautali. E faamalaia faiva. O le mea lea a ta‘u loa ole‘ā alu le faiva, ua sa le tapatautali.

Fa‘atinoga 1**Fa‘amālamalama atili**

1. Galulue ta‘ito‘alua.
2. O ā a‘afiaga o faiva tāutalia? O ā ni tulaga manuia o le faiva tapua‘ia? Fa‘atumu pusa olo‘o avatu.

Faiva Tapua‘ia: Tulaga Manuia	Faiva Tāutalia: A‘afiaga
– Leai se isi na manu‘a	– E lē tau pua‘a
– Maua le pua‘a nifo	– Tuli le pua‘a ae lē maua
– Tolu ta‘anoa	–
– Manuia le tuliga	–
–	–
–	–
–	–
–	–

O LE TULIGA PUAA ‘ĀIVAO

1. O le tasi lea faiva i le vao. O le ‘autū o lenei faiva, o maile. O maile fafine ma po‘a, e fa‘aaogā uma lava i le faiva, peita‘i na‘o maile tulipuaa e lelei. O maile fou e ‘ave faatasi ma maile tuai.
2. E lē lelei maile e alu alu lava tagi pe ou vale. O lona uiga, e tau loa i suataga puua, pe sosogi foi i le manogi o puua ‘āivao, tagi pe ou. E ono tē‘ia ai puua ma sosola mamao.
3. O le maile tulipuaa mo‘i, e oo loa i le vaomatua, gālo loa. E mulimuli i le nanamu o puua ‘āivao. E lē mafai ona ou, ae a tau atu foi i tulagā puua, ua mulimuli ai. E iloa lelei e maile tulipuaa suataga ua leva, ma suataga fou, aemaise pe ‘ā fai o le po ua te‘a na suatia ai le fanua, po o lea vaega ‘ele‘ele. O le fiafia ia o ta‘ifau. E alu le tuli mulimuli atu i tulagāvae, pe ta‘ita‘iina foi e le nanamu. O lona uiga, e lē umi ona gālo maile, ae ou. O le lafu ma taanoa ma po‘a feoloolo, e mafai lava e maile ona taofiofi mai sei taunuu atu tulimanu.
4. O ni isi maile, e ou tasi, ona lagona atu loa lea o le ‘e‘ē o le puua. O le taimi lena i tagata tutuli, ua alu le tuli. Po o le ā le gaoā ma le lavelave o le vao, pei lava e tamomo‘e i le laugatasi. O le momo‘e a le tagata masani. O le sapelu i lona lima ma le fana. A leai se fana, a le ‘o se foeu‘amea, o se tao laau e gaosi mai i le olasina. E ave foi ma le laau pu‘upu‘u e igoa o le too.
5. O puua lāiti, na‘o na fana lava ma saisai, ona ō lea o tama talavou malolosi e amo i le mea olo‘o moe ai, e ta‘ua o to‘agāfale. O lea ‘ōgā‘ele‘ele, o le fatulaolao maouta i totonu o le vaomatua po o le vaomāoa. E ola ai fa‘i ma taamūvao. E to ai falelaufao o le ‘aumoetutuli. A maua le puua, ma ave i le to‘agāfale, e faavai ai.
6. E iai puua nifo e tuli e maile. O lea puua, e matuā telē lava. E ala ona ta‘u o le puua nifo, ua silisili mai i fafo nifo. O le masani a le puua nifo, a tuli loa e maile, ona alu lava lea e su‘e se laau tele e faopogati ai. Manatua, o le telē o le laau, o le tetelē foi na o ona lapa, ona alu atu lea o le puua tu mai pe nofo mai i le vailapa ae faasagasaga mai i maile.
7. O ona nifo silisili pipi‘o ma ma‘ama‘ai na‘o na oso atu lava o le maile e u, ae lia‘i i matau le ulu o le mea, a maua ai le ua, po o le alaga o le maile e pei lava e sogi i le sapelu. A lia‘i foi i le agavale le ulu o le puua nifo, ae maua ai foi le maile, e matuā iloga ona lavea. O maile e maua lelei le ogamanava, e sasae ae tautau mai i fafo le taufale. E faigata ona fōua.
8. O nisi puua nifo e faolapa, e faifai lava maile uma lelei. O nisi maile e pepē ai lava. A alu atu foi le tulimanu ae pala‘ai, e sili ona sola mamao, ae faigata ona foi, o le alofa i ana ta‘ifau.
9. O le isi amio a le maile, e vaai atu loa ua savali mai lona matai i le puua, e lē toe foi. Tusa lava i le maile pe sua faafia, e lē toe solomuli. E taumafai lava e u le puua ma taofiofi nei oo i lona matai.

10. O le amio foi a le puua nifo, e latalata atu loa le tagata, osofa'i loa. O lona matamataita e 'u'u leotele ai pei se i'u leo o se faititili pa sasae. 'Aua nei fia tofotofo i ai le tagata e lē masani. 'Aua foi nei alu na'o lima, auā e nao mea e liliu mai ai le puua nifo faamo'amo'a. E iai tulipuua 'āivao ua manunu'a leaga ma o nisi lava ua maliliu.
11. O le tulipuua 'āivao, o le faiva e lē tatau ona alu toatasi se isi. A to'alua ua lelei foi, ae tatau lava ona sili atu, auā o le faiva e vave tele ona lavea ai le tagata. E lamatia tele le ola o le tulipuua 'āivao.
12. O le puipuiga o le tulimanu pe'ā leai se laaumalosi (fana) ae na'o le sapelu, ia 'u'u i lona lima valea le too. O le too o le laau puupuu malō pei o le umi ma le lapo'a o le amo. O le aogā o le too, pe 'ā osofai mai le puua, ia tutu'i sa'o lava le too i luma o le tulimanu ma seu malosi ese le ulu o le pu'a ne'i liai malosi le ulu i matau ma toe lia'i i le agavale. O lea faiga a le puua ia saeia malū o vae po o suilapalapa o le tulimanu ia pa'ū, ona sola ai lea, po o le punou ifo foi e taseu le manava po o se isi vaega o le tino.
13. E lelei ona tutupu puapuagā, a o iai se isi e fesoasoani, auā o le tele o le toto e alu ese mai le tino, e i'u i le maliu.
14. O le tagata tutuli, na te iloa lelei le vao. Na te iloa 'ōgāvao e tuu i ai puua. E masani ona ia asia faatoaga a 'āiga i le taloloa pe fesilisili foi i le aufaifaatoaga po o 'aina o latou ma'umaga. O le itū o le taloloa olo'o 'aina e puua, o lona uiga o le itū lenā e latalata mai i le taloloa le 'ōgāvao olo'o tuu i ai puua i le ao e taotooto ai ma faatali le po e toe sau ai le solo i ma'umaga e 'aa'i ai.
15. O le tutuli, o le faiva e maua ai mea'ai, ae faasegisegi ai puua 'āivao ma ma'umaga. O le ma'umaga e pa'ū i ai le lafu i lea po, e matuā fufulu se to'aga telē.
16. O puua 'āivao, e 'ai talo, taamū ma manioka. Masalo a iloa foi e puua eli ufi, e 'aina foi.
17. O tuliga ta'ito'atasi, e lē moe i le vao. E usu e 'ave maile i le taeao ae toe vave i le aai i le afiafi. Pe iai pe leai se puua, e foi lava i le 'āiga.
18. E iai tuliga mo taligāmālō po o le lotu po o le nuu. E taualu mea o le sami ma le vao. E masani ona alu ai moe tutuli. Afai o le faalavelave o le Aso Faraile, e alu le moe tutuli i le Aso Lua ae foi mai i le Aso Tofi. Sei vagana ua manuia tele le tuliga, ona foi mai lea i le Aso Lulu o le moe ma avega puua. Pe foi mai le isi vaega ma puua, ae toe faaauau le isi vaega sei foi mai i le Aso Tofi. E faapulou i sisifo po o sasa'e. O 'ōgāvao fou e fati le ala nei se le tūliga.

Fa'atinoga 2**Mālamalama i uiga o**

1. Galulue ta'ito'aono.
2. Vaevae le tala, “O le tuliga puua ‘āivao” i vaega e ono.
 - Vaega 1: palakalafa 1,2,3,4,& 5
 - Vaega 2: palakalafa 6, 7, & 8
 - Vaega 3: palakalafa 9 & 10
 - Vaega 4: palakalafa 11, 12, & 13
 - Vaega 5: palakalafa 14, 15, & 16
 - Vaega 6: palakalafa 17 & 18
3. Faitau le tou vaega ma faaleo sa'o upu.
4. Faamaumau i se pepa upu fou.
5. Toe faitau leo tele e se tagata e lelei lana faitautusi ae faalogologo le vaega ma mafaufau i uiga o upu fou, tusi uiga i tafatafa o upu fou.
6. Fa'apipi'i pepa a vaega ta'itasi i le puipui po o le laupapa.
7. Fa'asolo vaega uma i pepa ta'itasi ma fa'aopoopo ni isi upu fou e le'o i ai.
8. Tu'ufaatasi ma talanoa i le tala, ma upu fou.
9. Fa'alogo ma mātau uiga tonu o upu a o fa'amanino e le faiā'oga. Si'i īā tou api.
10. Talanoa ma faamaumau tāua po o itu loloto e lelei ai mea nei i tuliga:
 - a. maile.
 - e. to'agāfale.
 - i. vāilapa.
 - o. suataga.
 - u. taloloa.

Fa'atinoga 3**Talanoaga**

1. Galulue i vaega e fā (4).
2. Talanoa ma faamaumau a tou tali i galuega nei.
3. Fetufaā'i i le vasega atoa.
 - Vaega 1: Vaomatua ma le vaomāoa: Mea e maua ai:
 - laau.
 - manu.
 - ituiga 'ele'ele me papa.
 - faatuā'iā.
 - to'agāfale.
 - Vaega 2: Puua ‘āivao ma puua fanua:
 - ‘ese‘esega o si‘osi‘omaga.

- meaai.
- fili.
- nofoaga.

Vaega 3: Maile ('ese'esega o maile i tuliga):

- maile tagivale.
- maile ou vale.
- E iloa e le maile alofa.

Vaega 4: Meatutuli (mea e faaaoga):

- sapelu.
- tao.
- fana.
- to'o: faata'ita'i ona faaaoga le to'o e tete'e ese ai le puua ua osofa'ia ia. A le'o lena, faamatala lelei.

Fa'atinoga 4

Fa'asalalauga Avanoa Faigaluega: Tulimanu

1. Galulue ta'ito'alua e tusi se fa'asalalauga i le nusipepa o le avanoa faigaluega mo se tulimanu olo'o mana'omia e se nu'u. Va'ai i le Tusi 3 Tausaga 10 Autalaga 2 mo fa'ata'ita'iga.
2. Fa'aaogā se itulau atoa o le api. Fa'aaogā le Tulafono o le Tasi Vaetolu. Ia fa'ailoa mai i le fa'asalalauga mea nei:
 - Le igoa o le nu'u olo'o faia le fa'asalalauga.
 - Le igoa o le avanoa ft. Tulimanu.
 - Fa'amatalaga o le galuega.
 - Agava'a mo'omia i le galuega.
 - Taui o le galuega.
 - Le tagata e fa'afeso'ota'i e uiga i le avanoa.
 - Tulaga e tatau ona faia e ē ole'ā talosaga.
 - Aso e tapunia ai le avanoa.

Fa'atinoga 5

Talosaga

1. Galulue ta'ito'alua. Faaupu se talosaga a lou tamā i le tulipuua 'āivao, e tutuli mai mo le lotu faamanatu a lo outou 'āiga.

Vaega tāua o le talosaga:

- faalagiga o le tulipuua 'āivao.
- mana'o 'autū.
- taui.

2. Faaupu se faafetai ua manuia le faiva mo le lotu faamanatu.

3. Tusi le faasoaga o le puua i matai o lo outou 'āiga ma se inati o le faifeau.

Fa'atinoga 6**Fa'atalanoaga**

1. Vaevae le vasega i ni vaega se lua. O le isi vaega e fai ma tulimanu a o le isi vaega o tusitala o nusipepa olo'o fa'atalanoa le tulimanu mo se tala o se nusipepa.
2. Ia galulue fa'atasi muamua uma lava le 'au tusitala. Sauni ni ā tou fesili (ia le silia i le 10) e fesiligia ai le tulimanu i lona faiva.
3. Galulue fa'atasi le au tulimanu. Talatalanoa po o ā ni fesili e ono fesiligia ai outou ma ni a tou tali i ai.
4. Galulue ta'ito'alua – o le tusitala ma le tulimanu. Fa'aaogā fesili sa sauni ma fa'atalanoa le tulimanu.
5. Fa'aaogā tali e tusi ai se lipoti mo le nusipepa i le galuega tulimanu. Galulue fa'atasi le au tusitala ma le autulimanu (to'afā i vaega) mo le tusiina o le lipoti. Tusi muamua se tou tapenaga muamua ma ave i le faiā'oga mo ni fautuaga ona tusi ai loa lea o le tusiga fa'ai'u.
6. Fa'aihoa a tou tusitusiga i le puipui o lo tou potu mo le maimoaga a le vasega atoa.

Fa'atinoga 7**Kalama**

1. Galulue i vaega ta'ito'afā. Fa'aaogā le tala o le Tuliga mo galuega nei.

Vaega 1:

- Lisi ni nauna se sefulu, ma ni soānauna se sefulu.
- Talanoa i faaaogaga ma fausaga.

Vaega 2:

- Lisi veape ma soaveape.
- Talanoa i fausaga faasāmoa.

Vaega 3:

- Aumai ni fa'ata'ita'iga o nauna 'ese'ese. Talanoa i 'ese'esega:
 - nauna faapitoa. - nauna taatele.
 - nauna tuufaatasi. - nauna vavaeese.

Vaega 4:

- Aumai ni fa'ata'ita'iga o:
 - muānauna. - faasinonauna.
 - faailo taimi. - upu o taimi.

Vaega 5:

- Ao ma faamaumau upu o faiā:
 - Tagata 1, 2, ma le 3.

2. Tuufaatasi le vasega. Talanoa ma faatulaga vaega o le Gagana i faaupuga o i lalo.
 1. A sii se faiva ae tāutalia, a lē ‘asa, e lavea le tagata.
 2. O puua lāiti, na’o na fana lava ma saisai.
 3. O le maile tulipuaa mo‘i, e oo loa i le vaomatua, gālo loa.
 4. Po o le ā le gaoā ma le lavelave o le vao, pei lava e momo‘e i le laugatasi.
 5. O lea ‘ōgā‘ele‘ele, o le fatulaolao maouta i totonu o le vaomāoa.
 6. O lona matamataita, e ‘u‘ū leotele ai pei se i‘uleo o se faititili.
 7. ‘Aua fo‘i nei alu na’o lima.
 8. Na te iloa le ‘ōgavao e tuu i ai puua.

Faatinoga 8

Agava'a

1. Galulue i vaega ta‘ito‘afā.
2. Talanoa ma faamaumau.
3. Tuufaatasi.
4. Fetūfaā‘i.

Galulue felagolagoma‘i

Vaega 1 ma le 2:

- O ā tāua e tatau ona maua e le tulipua‘a ‘āivao lelei.

Ia maua i talanoaga vaega nei:

- agavaa o le tino.
- agavaa o le mafaufau.
- agavaa o faatinoga.
- Afai o se matai, e ā lana faasoa?

Vaega 3 ma le 4:

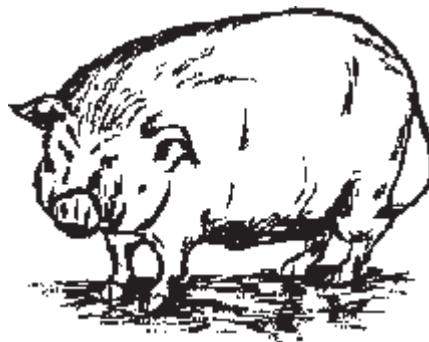
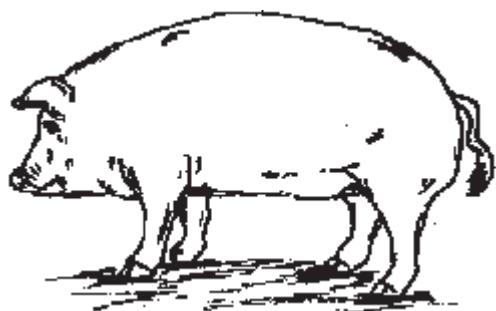
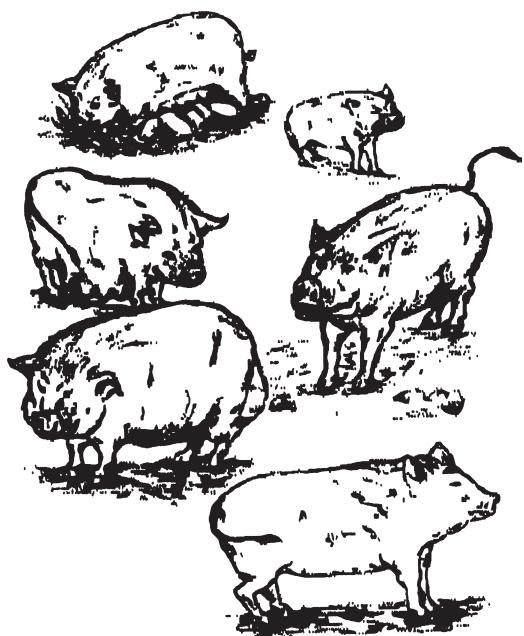
E su‘e gatā maile tulipuaa lelei.

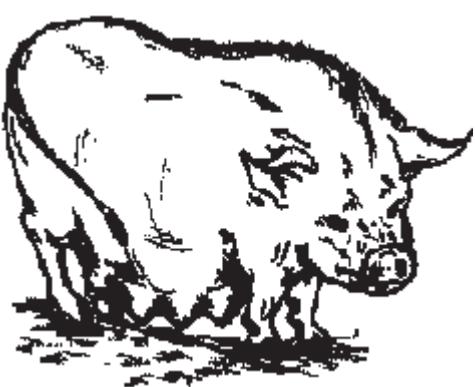
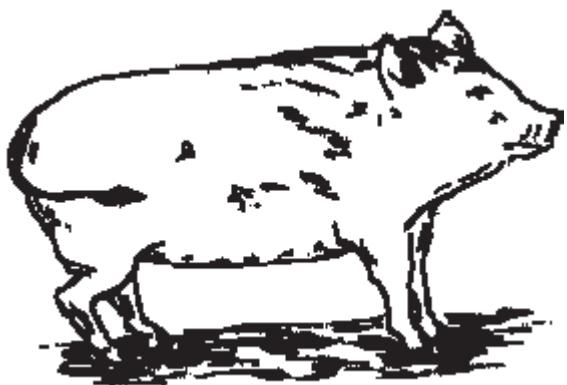
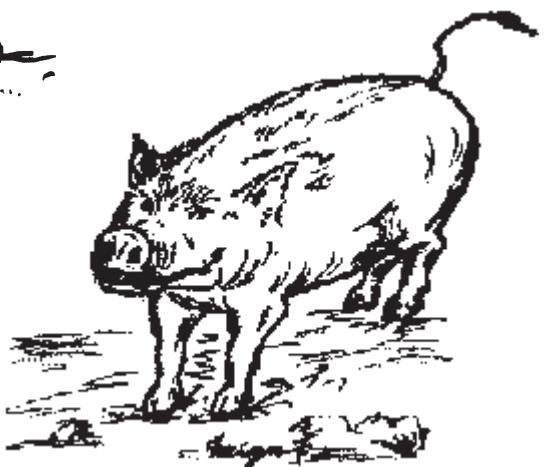
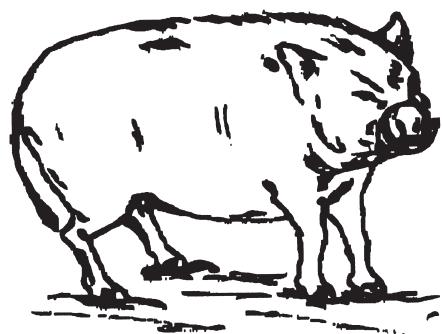
O ā ni agavaa e tatau ona maua e le taifau lelei, e mafai ai ona ta‘ua o le maile ‘ave tasi?

O le ā se faamatalaga lelei e faamālamalama ai le va o le maile ma lona matai i le faiva o le tuliga?

Vaega 5 ma le 6:

O le ola o le tulimanu olo‘o i le maile. O le ola foi o le maile olo‘o i le tulimanu. Faamatala pe faapefea ona faatino lea talitonuga, ia feso‘ota‘i atu i le faaupuga “O le maile o le mea misa oo”.

© Samoa Department of Education 2003